

Mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike

Okmaca, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:694272>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Diplomski sveučilišni studij Informacijske znanosti

(jednopedmetni-izvanredni)

Ivan Okmaca

**Mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne
humanistike**

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivan Okmaca**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 20. rujna 2020.

Sažetak

Mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike

Primjenu matičnih knjiga u kontekstu arhivskog izvora za znanstvena istraživanja, najčešće nalazimo u istraživačkom radu povjesničara. Uglavnom u njezinim pomoćnim znanostima genealogije i povijesne demografije. Međutim, iako se navedeno vrelo najčešće nalazi u službi spomenutih, one ne predstavljaju samo korpus za povijesna istraživanja, nego i za istraživanja svakodnevnog života (etnologije), paleografije, lingvistike ako je riječ o starim matičnim knjigama pisanim starim oblicima i vrstama pisama i dr. Dakle, njihova se uloga pronalazi u puno širem spektru znanstvenih disciplina.

Također, matične se knjige u suvremenome dobu ne koriste isključivo u segmentu tradicionalne humanistike, već se njihova primjena nalazi i u određenom dijelu digitalne humanistike, brzorastućem interdisciplinarnom području koje nastaje kao svojevrsni odgovor na već postavljenu tehnološku revoluciju. Na takav se način pred istraživače povijesti, demografije, etnologije, lingvistike..., postavljaju izazovi koji se izražavaju u novoj, promijenjenoj metodologiji i pristupu istraživanja, pri čemu „zanat“ spomenutih istraživača, pruža drugačiji pristup informacijama, a analiza podataka revolucionarne i inovativne rezultate koji iznova otvaraju neograničena pitanja znanosti.

Uz teorijsku analizu važnosti i primjene matičnih knjiga u znanosti s posebnim osvrtom na digitalnu humanistiku, istraživački dio rada, usmjeren na anketiranje arhiva i intervjuiranje znanstvenika iz domene humanističkih znanosti, daje odgovor na pitanja poput: kolika je važnost matičnih knjiga i kakva je njihova uporabljivost? Što matične knjige predstavljaju akademskoj zajednici i na koji im način koriste u radu? Koliko im se pažnje posvećuje u smislu zaštite i očuvanja? Postoje li planovi za njihovu cjelovitu digitalizaciju i dr.

S obzirom na to da je tema rada složena i obuhvaća široko polje istraživanja, ovaj se rad u analizi ograničava na područje Republike Hrvatske i iznosi podatke vezane isključivo za njezin geografski prostor.

Ključne riječi: Matične knjige, digitalna humanistika, genealogija, povijesna demografija, filologija

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Ukratko o digitalnoj humanistici	4
3. Kratka povijest matičnih knjiga	16
4. Matične knjige u znanosti.....	31
4.1. Važnost matičnih knjiga za genealoška istraživanja	32
4.2. Važnost matičnih knjiga za povijesno demografska istraživanja	41
4.3. Važnost matičnih knjiga za filološka istraživanja	52
5. Istraživanje	56
5.1. Cilj i svrha istraživanja	56
5.2. Metode istraživanja.....	57
6. Rezultati i rasprava.....	58
7. Zaključak.....	68
8. Popis literature i izvora	71
9. Popis priloga.....	79
Anketa	79
Intervju	80
Tablica 1 – Rezultati prikupljeni anketiranjem arhiva.....	81

1. Uvod

Govoreći o matičnim knjigama u širem javnom diskursu, u kontekstu arhivskog izvora znanstvenih istraživanja, stječe se dojam da globalna društvena svijest ne prepoznaje njihovu potpunu važnost, već na njih gleda kao na vrelo korisno isključivo povjesničarima (samo njima i nikome drugome), pomoću kojega dolaze do saznanja o određenim događanjima i procesima vezanih uz prošlost čovjeka u određenom vremenu. Konkretnije, u kontekstu bavljenja pojedinih tema iz područja pomoćnih povijesnih znanosti - genealogije i povijesne demografije. Istina je da navedene pokazuju najviše interesa za proučavanje matičnih knjiga, međutim, one nisu jedine kojima spomenute služe kao vrijedan izvor podataka. Matične knjige obuhvaćaju puno širi dijapazon znanstvenih disciplina i u kognitivnom se smislu koriste, ne samo u povijesnoj demografiji i genealogiji kao temeljnim znanstvenim disciplinama koje se njima služe, nego i u mnogim drugima. Primjerice, etnolog će u njima pronaći podatke o običajima vezanim za izbor bračnih drugova, kumova, pa i indirekte informacije o davanju imena djeteta. Onomastičar će na temelju zabilježenih antroponima, doći do podataka o jezičnoj i dijalektalnoj pripadnosti stanovnika dotičnog kraja, a povjesničar medicine do značajnih informacija vezanih uz epidemije, uzroke smrti i dr.¹ Dakle, niz je različitih znanstvenih područja koja se bave proučavanjem i analizom toga arhivskog izvora, a pojedine od njih će se ukratko obraditi u nastavku teksta.

Struktura rada podijeljena je na dvije veće cjeline – teorijski i istraživački dio, a oba se razlamaju na više potpoglavlja. Smatrajući važnim preduvjetom za početak većine znanstvenih istraživanja, koja se koriste matičnim knjigama kao arhivskim izvorom, teorijski dio započinje kratkim povijesnim pregledom vođenja istih, nakon čega slijedi poglavlje o digitalnoj humanistici te na koncu poglavlje o važnosti matičnih knjiga za pojedine znanstvene discipline, povezujući ih pritom primjerima iz relativno „nove“ znanosti, digitalne humanistike. Posljednji se dio poglavlja o važnosti matičnih knjiga u znanosti bazira prvenstveno na disciplinama genealogije, povijesne demografije i filologije.

Literatura i izvori korišteni u teorijskom dijelu rada preuzeti su od relevantnih hrvatskih i stranih autora, među kojima se za poglavlja o poznavanju matičnih knjiga i njihovoj važnosti za znanost ističu radovi Vladimira Stipetića, Nenada Vekarića, Dubravke Božić Bogović, Dražena Vlahova, Danijele Doblanić Šuran, Marije Mogorović Crljenko, Miroslava Bertoše

¹ Dražen Vlahov, *Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu*, Vjesnik Istarskog arhiva, Vol. 2-3 No. (1992.-1993.), 1994., 277.

i dr., a dio vezan uz digitalnu humanistiku radovima Marijane Tomić, Borisa Bosančića, Davora Nikolića, Tinke Katić, Vlatke Lemić i dr. Detaljan pregled korištene građe nalazi se na kraju rada u popisu literature i izvora.

Drugi, istraživački dio rada pokušava utvrditi trenutno stanje matičnih knjiga u arhivima Republike Hrvatske, koliko im se pažnje posvećuje u suvremenim procesima digitalizacije, koji su planovi za njihovu zaštitu i prezentaciju u budućnosti te koje su potrebe znanstvenika koji se njihovim istraživanjem bave, pri čemu se rezultati iznose pomoću prikupljenih anketa razdijeljenih arhivima Republike Hrvatske i intervjua znanstvenika različitih znanstvenih grana koji se u svojim radovima njima koriste.

Na koncu se iznose zaključna razmatranja o mogućnostima korištenja matičnih knjiga u znanstvene svrhe s posebnim osvrtom na digitalnu humanistiku, pri čemu se iznose „opravdanja“ za potrebu njihove sustavne digitalizacije, temeljne pretvorbe za daljnji istraživački rad u okvirima već spomenute znanosti, digitalne humanistike. Osim toga što se iznose odgovori na postavljena istraživačka pitanja, naznačuju se i mogućnosti daljnjeg istraživanja problematike, kao i mogući praktični doprinosi.

2. Ukratko o digitalnoj humanistici

Digitalna humanistička znanost relativno je novo i brzorastuće područje koje svoje korijene proteže iz 1949. godina kada je talijanski isusovac Roberto Busa posjetio tvrtku IBM s namjerom ostvarenja plana indeksiranja djela Tome Akvinskog i drugih srednjovjekovnih latinista.² Najprije je njihova djela prebacio na bušene kartice, zatim ih je obradio odgovarajućim programom za stvaranje registra, odnosno indeksa svih riječi spomenutih u tijelu teksta u njihovom kontekstu – konkordancija, a nakon toga lemitizirao, tj. grupirao sve moguće oblike jednog leksema koji se javlja u tekstu.³ Zbog toga je od zajednice digitalne humanistike 1998., prvi primio nagradu Busa za postignuća u digitalnoj humanistici koja je i nazvana po njemu.⁴

Važan događaj u razvoju digitalne humanistike predstavljalo je i pokretanje prvog časopisa na tome području *Computers and the humanities* 1966. godine, a šezdesetih godina prošlog stoljeća organiziraju se i međunarodne konferencije na području digitalne humanistike, od kojih je prva bila IBM-ova međunarodna konferencija 1964. godine u Yorktown Heightsu nakon koje se pokreće niz drugih.

Krenuvši od proučavanja teksta, digitalna je humanistika u današnje vrijeme proširila svoje područje uključivši mnogobrojne multimedijalne i druge sadržaje, no većinom ostaje vezana uz tekst, pisanu baštinu i metode njihova istraživanja.⁵ U prvom desetljeću 21. stoljeća rješavali su se većinom tehnološki i pravni problemi vezani uz objave digitalnih inačica rukopisa i knjiga tiskanih ručnim tiskom i njihova mrežna dostupnost udaljenim korisnicima, a novije razdoblje zaduženo je za omogućivanje istraživačima, osobito onima iz humanističke znanosti kojima ti arhivi predstavljaju istraživačke korpuse, alate za pristup, istraživanje, vizualizaciju i analizu digitalizirane građe te za suradnju u mrežnom okruženju.⁶

Dakle, u svojim se počecima digitalna humanistika smatrala tek tehničkom potporom radu „pravih“ humanističkih znanstvenika, a stroj se shvaćao kao svojevrsni sluga, onaj koji

² Boris Bosančić, *Uloga opisnih označiteljskih jezika u razvoju digitalne humanistike*, Libellarium IV, 1(2011), 66.

³ Isto, 67.

⁴ Isto.

⁵ Marijana Tomić, *Hrvatskoglagoljski brevijari na razmeđu rukopisne i tiskane tradicije*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2014., 90.

⁶ Isto.

dostavlja rezultate koje će pravi znanstvenik analizirati i interpretirati.⁷ Danas, termin digitalna humanistika označuje prelazak iz niskoprestiznog statusa potporne usluge u jedinstven intelektualni pothvat sa svojim vlastitim stručnim praksama, rigoroznim standardima i uzbudljivim teorijskim otkrivanjima”.⁸

Treba napomenuti da se definicije digitalne humanistike razlikuju među znanstvenicima i ona nije univerzalna. Razlog tomu je taj što je riječ o progresivnoj znanosti koja napreduje velikom brzinom te se u kratkome roku mijenja šireći svoje granice i dostignuća. Julia Flanders i Elli Mylonas u radu „*Digital Humanities*“⁹ digitalne humanističke znanosti razumiju kao samostalno polje, vrstu identifikacije digitalnih istraživanja te napor u razvoju projekata u specifičnim humanističkim područjima. Prama njima digitalna se humanistika šire referira i na svaku digitalnu aktivnost koja potiče istraživanja u humanističkim znanostima ili pomaže u znanstvenim aktivnostima njezinih praktičara. Neke od tih aktivnosti mogu funkcionirati izvan bilo kojeg humanističkog područja: primjerice, digitalno izdavaštvo ili digitalne knjižnice. Kao diskretno područje, digitalna humanistika proučava križanje humanističkih ideja i digitalnih metoda s ciljem razumijevanja na koji način uporaba digitalnih tehnologija i pristupa mijenja praksu humanističkih znanosti. U tom smislu, proučava pojavu znanstvenih disciplina i komunikacijskih praksi u vrijeme kada se one mijenjaju, pod utjecajem brze tehnološke, institucionalne i kulturne promjene.

Prema *Manifestu za digitalne humanističke znanosti*, nastalom temeljem skupa u Parizu 2010. godine, digitalne se humanističke znanosti odnose na ukupnost društvenih i humanističkih znanosti. One nisu *tabula rasa* već naprotiv, zasnivaju se na svim paradigmatima, vještinama i znanjima specifičnim za te discipline, dok mobiliziraju sredstva za rad i jedinstvene perspektive omogućene digitalnom tehnologijom. One su „transdisciplinarne“ utjelovljujući sve metode, sisteme i heurističke perspektive povezane s digitalnim, unutar područja humanističkih i društvenih znanosti. Uz navedeno, *Manifest* uočava i njezine dosege poput povećanja istraživanja u domeni društvenih i humanističkih znanosti, pretpostavlja njezin budući utjecaj, navodi ciljeve kao što su unapređenje znanja, podizanje kvalitete istraživanja, stvaranje zajednice bez granica, te smjernice u kojima poziva na otvoren pristup podacima i

⁷ Davor Nikolić, *Digitalna humanistika i nacionalna filologija: o mogućim implikacijama računalnoga obrata*, Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, Vol. 40 No. 60, 2016., 77.

⁸ Isto.

⁹ Julia Flanders, Elli Mylonas, *Digital Humanities – Encyclopedia of Library and Information Sciences*, 3rd ed. 1 : 1, 1557 – 1568. Chicago: American Library Association., 2009.

metapodacima, integraciju digitalne humanistike u obrazovanje, izgradnju kolektivnoga znanja i sl.¹⁰

Davor Nikolić u svome radu navodi tri vala u razvoju digitalne humanistike povodeći se drugim manifestom o digitalnoj humanistici Jeffreya Schnappa i Todd Presnera koji govore o prvome kvantitativnome i drugome kvalitativnome valu. Sam Presner (2010) tumači da se prvi val digitalne humanistike u kasnim 1990-ima i ranim 2000-ima fokusirao na velike projekte digitalizacije i uspostavu tehnološke infrastrukture, dok je trenutačni drugi val (DH 2.0, u njihovoj računalno obojenoj terminologiji) duboko generativan i stvara okoliš i alate za proizvodnju, skrb i interakciju sa znanjem koje “nastaje digitalno” (engl. born digital) i živi u raznim digitalnim kontekstima.¹¹ Nadalje smatra da se prvi val digitalne humanistike, pomalo usko, koncentrirao na analizu teksta (klasifikacijski sustavi, označitelji i kodiranje teksta te znanstveničko uređivanje) unutar uspostavljenih disciplina, dok drugi val uvodi “posve nove disciplinarnе paradigme, konvergentna polja, hibridne metodologije pa čak i nove izdavačke modele, koji često nisu nastali iz kulture tiska niti su ograničeni na nju”.¹² Navodeći valove Jeffreya Schnappa i Todda Presnera nadodaje i treći val Davida M. Berrya prema kojemu ni prvi ni drugi val digitalne humanistike nisu zapravo problematizirali tzv. čvrstu jezgru humanistike, one neizgovorene pretpostavke i ontološke temelje koji podupiru “normalno” istraživanje koje humanistički znanstvenici poduzimaju svaki dan.¹³

S obzirom na to da je riječ o novome području, nasuprot razvitku digitalne humanističke znanosti i broju njihovih predstavnika koji koriste digitalne tehnike i koji su savladali novo znanje i novu tehniku, još uvijek raste broj tradicionalnih humanističkih znanstvenika, pa se iz toga razloga potiču razne inicijative vezane uz digitalno humanističko istraživanje. Primjerice, danas brojna Sveučilišta nude tečajeve za korištenje digitalne tehnologije za humanističke znanstvenike. Claire Warwick u članku „*Studying users in digital humanities*“ navodi razloge spore implementacije digitalnih tehnologija u humanističke znanosti. Prema njezinim rezultatima, znanstvenici iz toga područja trebaju veliki raspon informacija, služe se starijim izdanjima, materijalima kao što su slike, video i filmovi, te se općenito gledajući, njihov način istraživanja razlikuje u odnosu na druge. Sprovedena istraživanja pokazala su da korisnici radije čitaju kraće tekstove na ekranu, dok za duže tekstove vole imati printano izdanje. Problem se pokazao i u tome da istraživači iz područja humanističkih znanosti već po samim koricama,

¹⁰ Manifesto for the Digital Humanities, THATCamp Paris 2010., dostupno na: <https://tcp.hypotheses.org/411>

¹¹ D. Nikolić, n. dj., 78.

¹² Isto.

¹³ Isto, 79.

dizajnu i veličini knjige znaju hoće li im ona koristiti ili ne, što je u digitalnom obliku ne moguće. Dakle, sam proces implementacije digitalnog u humanističke znanosti usporavaju specifični, za pojedine znanstvenike „nepremostivi“ problemi.¹⁴

Međutim, u suvremenome je dobu digitalne humanističke znanosti nemoguće ignorirati. One same po sebi mijenjaju kolektivnu svijest, kulturu i znanje. Obilje podataka koje donose otvaraju nove puteve istraživačima, pa se i prilagodbom digitalnog u humanističke znanosti stvaraju nove mogućnosti i šire područja znanstvenoga istraživanja. Sukladno s time, jasno je da se primjenom digitalizacije mijenja i sama metodologija istraživanja. Osim toga, velike se prednosti očituju i u vizualizaciji građe, a za potrebe vizualizacije, slikovnog ili grafičkog prikaza iste, potrebno je posjedovati znanja iz digitalnih kompetencija.

Danas se često uz digitalnu humanistiku koristi termin i interdisciplinarnosti (interdisciplinarni studij, interdisciplinarna metoda, interdisciplinarni pristup), pa se humanističke znanosti sve češće kombinira s drugima, primjerice društvenim znanostima kojima digitalna tehnologija također daje izniman obol.

Osim toga, za razliku od tradicionalne humanistike koja se bavi određenim, minimalnim dijelom interesnoga polja, suvremena humanistika proučava cjelokupni korpus, a humanisti koji su nekada patili od oskudice i manjka građe, u jeku njezine sve veće digitalizacije, imaju problem s obiljem iste. Dakle, arhiviranje digitaliziranih sadržaja te virtualno povezivanje sadržaja, podataka i istraživača u okviru digitalne humanistike, donijelo je nove istraživačke mogućnosti, potaknulo proširivanje postojećih istraživačkih pitanja i pojavu novih.¹⁵

Stavljajući u kontekst matične knjige i fenomen digitalizacije treba napomenuti da su arhivi u prvom planu, već i prije njezine pojave, razmišljali na koji način zaštititi građu. U Hrvatskoj je najprije zbog velikog interesa istraživača dio matičnih knjiga restauriran, osobito u onim arhivima koji su posjedovali restauratorske radionice (Dubrovnik, Zagreb, Pazin i Split), a otvaranjem mikrofilmskih fotolaboratorija, najprije u Dubrovniku 1953., a zatim u Zagrebu 1957., i kasnije u Varaždinu, Zadru, Rijeci i Pazinu, započelo je i njihovo sigurnosno i zaštitno mikrofilmiranje.¹⁶

¹⁴ Vidi više: Claire Warwick, *Studying users in digital humanities*, u: Claire Warwick, Melissa Terras, Julianne Nyhan, *Digital Humanities in Practice*, UCL Centre for Digital Humanities, Facet Publishing (October 16, 2012.)

¹⁵ M Tomić, n. dj., 90.

¹⁶ Martin Modrušan, *Vrste arhivskih i drugih dokumenata kao izvor za genealoška istraživanja*, Slovensko rodoslovno društvo, 2001; dostupno na: http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Modrusan_Hrvatski_arhivi.htm

Set mikrosnimaka sastoji se od master negativa, negativ kopije (DP=Duplicating Procesing) i nekoliko kopija dijapozitiva.¹⁷ Master negativ čuva se kao sigurnosna kopija originala za slučaj nestanka originala i nalazi se u posebnom sigurnosnom spremištu izvan Zagreba. Negativ kopija koja se izrađuje direktnim (kontaktnim) postupkom čuva se u Središnjem laboratoriju za mikrografiju i reprografiju Hrvatskog državnog arhiva (HDA) i služi za izradu daljnjih kopija negativa odnosno dijapozitiva.¹⁸ Za potrebe korisnika i istraživača u mikročitaonici HDA u Zagrebu koristi se kopija dijapozitiva, a tek se u rijetkim slučajevima na uvid daju originali, primjerice ako je kopija mikrosnimka nečitka. Regionalni državni arhivi u Hrvatskoj, koriste za svoje potrebe drugu kopiju dijapozitiva, za matične knjige s njihova područja.¹⁹

Zbirka matičnih knjiga u HDA dostupna je korisnicima na dva načina, dijelom na mikrofilmskim, a dijelom na DVD snimkama i broji ukupno 2128 matičnih knjiga rođenih, umrlih i vjenčanih iz razdoblja 17. do 19. st., od kojih su najvećim dijelom matične knjige s područja sjeverozapadne Hrvatske te manjim dijelom s područja Slavonije i Primorja.²⁰ Uz matične knjige, u HDA čuvaju se i parice (147 kutija, 227 knjiga) s područja sjeverne i istočne Hrvatske te stanja duša (status animarum) za 17 župa, ukupno 25 knjiga te evidencije matičnih knjiga katolika za područje cijele Hrvatske (osim područja Osijeka, Splita i Zadra), za razdoblje do 1945., za 1060 župa.²¹ Za lakše snalaženje korisnika postoji i digitalizirani katalog koji sadrži osnovne podatke dovoljne za odabir, zaduživanje i korištenje izvora: naziv mjesta ili župe, vrsta snimljene knjige, vremenski raspon na koji se knjiga odnosi, broj mikrofilma ili broj DVD-a na kojem je snimka knjiga.

Od vremena pojave mikrofilmiranja, pa gotovo do danas, mikrofilm je predstavljao osnovni način zaštite i prezentiranja građe. Međutim, uza sve njegove prednosti poput: postojanosti nosača, čiji je vijek trajanja u uvjetima propisane mikrokline preko sto godina; standardiziranih uvjeta za snimanje, obradu i čuvanje, koji olakšavaju postupak snimanja i izrade reprodukcija te daljnje kopiranje predložaka; ekonomičnosti postupaka snimanja i dubliranja; mogućnosti kvalitetnog prelaska u digitalni oblik, uz uvjet da su filmovi snimljeni po važećim standardima; mogućnosti očitavanja zapisa uz primjenu najjednostavnijih pomagala; visoke razlučivosti snimaka, koja omogućuje očitavanje i najsitnijih detalja;

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ Genealogija, *Izbor iz istraživačkih tema*, Hrvatski državni arhiv, dostupno na: <http://zagreb.arhiv.hr/hr teme/fs-ovi/genealogija.htm>

²¹ Isto.

vjerodostojnosti presnimaka koji se lako prihvaćaju kao dokaz na sudu, postoje i mnoge njegove mane.²² Naime, najznačajniji nedostaci mikrofilmiranja su: isključivo ručni pristup traženim snimcima, koji se može odvijati samo na mjestu na kojem se film nalazi; očekivani gubitak čitljivosti od oko 10% kod svake sljedeće generacije kopiranog mikrooblika; osjetljivost na mehanička i kemijska oštećenja; kontrola kakvoće snimaka tek nakon završene kemijske obrade, što zahtijeva naknadne intervencije i montažu ispravaka; jednom postignuta kakvoća snimka teško se može poboljšati.²³

Zbog toga se, uz nova tehnološka otkrića i sve veću količinu informacija razvila i nova potreba zaštite i očuvanja izvora. Nasuprot već prihvaćenom mikrofilmiranju, veliki interes našao se u digitalizaciji, pri čemu se njezina velika prednost prepoznala u povećanoj dostupnosti, brzom pretraživanju baza, mogućnosti primjene OCR-ala (raspoznavanje znakova), poboljšanoj čitljivosti, mogućnosti izrade kvalitetnih kopija na različitim podlogama, mogućnosti kopiranja bez gubitka kvalitete, upotpunjavanju fonda, stvaranju virtualnih ustanova arhiva, knjižnica, muzeja, razmjeni metapodataka i dr.

Prema Tinki Katić, digitalizacija bi trebala biti kreativna zaštita u funkciji osiguravanja i poboljšavanja pristupa znanju zabilježenom na tradicionalnom mediju, odnosno sadašnja uporaba.²⁴ Prema tome, digitalizacija kao oblik zaštite treba se promatrati u funkciji pristupa.²⁵ Osim toga, Katić u smislenu cjelinu povezuje više ciljeva digitalizacije, od potreba korisnika do zaštite i pristupa te uporabe digitaliziranog proizvoda: „poznavajući dosadašnje potrebe i anticipirajući buduće potrebe korisnika stare građe te uvažavajući svojstva i prednosti elektroničkog medija, digitalizacija bi, u prvom redu, trebala unaprijediti znanstveno-istraživački rad, a potom i kreativan, smislen i nov način predstaviti stare građe i širem krugu korisnika, kroz interpretacijske i reprezentacijske projekte.”²⁶

Međutim, uspoređujući prethodno spomenuto mikrofilmiranje i suvremenu metodu pretvorbe analognog u digitalni oblik, činjenica je da metoda digitalizacije još uvijek nije uspjela istrijebiti starije mikrofilmiranje, a razlog tomu leži u njezinim mnogim nedostacima. Primjerice u progresu s vremenom razvija se novo, modernije očvršje i programi koji

²² Zvonimir Baričević, *Prikaz sustava hibride reprografije - stanje i mogućnosti*, Arhivski vjesnik 44 (2001.), 146.

²³ Isto.

²⁴ Tinka Katić, *Digitalizacija stare građe*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 46, 3-4 2003., 35.

²⁵ Isto.

²⁶ Erich Renhart, Marijana Tomić, *Digitalizacija, bibliografska obrada, istraživanje i komuniciranje zadarske pisane baštine*, Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture 20, 2017., 225-226.

zamjenjuju starije, pa se stvara problem održivosti čuvanja trenutnih digitalnih medija. Zbog toga je nužna migracija na novije baze i programe, te u konačnici i na novo očvršće ukoliko se želi biti u korak sa suvremenim oblicima digitalizacije i njihovim standardima. Stariji se standardi često ne zadržavaju, već mijenjaju, pa je samim time učestala i potreba za usklađivanjem zapisa i pripremanjem novog načina njihove pohrane što oduzima mnogo vremena.

Osim toga digitalizacija zahtjeva i skupocjeno osposobljavanje i različitu vrstu opreme za njezino provođenje. Također, ne postoje ni standardi po kojima bi se ravnala, a za razliku od mikrofilma, ne prihvaća se ni kao vjerodostojan dokaz.²⁷

Rezimirajući oba modela, osvjetljavaju se njihovi očigledni nedostaci, a da bi se doskočilo problemima mikrofilmiranja i digitalizacije pojedinačno, odlučilo se na spajanje mikrofilma i digitalnih zapisa čime se ostvaruje tzv. hibridna tehnologija, koja rabi prednosti obiju tehnologija.²⁸ Mikrofilm svojom dokazanom postojanošću osigurava trajnu pohranu sadržaja dokumenta, a digitalni zapis korisnicima omogućuje lakši pristup sadržaju, s time da proces digitalizacije osim skeniranja mikrofilmova uključuje i tvorbu metapodataka, spajanje metapodataka s nastalim skenovima i omogućivanje pristupa digitalnim zapisima preko Interneta ili CD-R medija.²⁹ Dakle, ne odreći se dobrih osobina mikrofilma, a pri tome iskoristiti sve prednosti digitalizacije, u pravilu znači opredijeliti se za hibridnu reprografiju, kao pouzdan i ekonomski utemeljen oblik zaštite arhivskoga gradiva.³⁰

Promatrajući digitalizaciju izvan granica isključive zaštite arhivskih izvora, u kontekstu potrebe znanstvenim istraživanjima u okviru digitalne humanistike, ona predstavlja osnovu za daljnji rad, poglavito na istraživanju rukopisa i djela nastalih ručnim tiskom. U trenutku kada je zbirka rukopisa digitalizirana, stvoreni su uvjeti za njezino istraživanje uz pomoć računalnih alata i metoda razvijenih unutar digitalne humanistike, pri čemu je jedna od najčešćih metodologija označivanje tekstova, u svrhu njihova istraživanja, ali i u svrhu omogućivanja drugim istraživačima korištenje dobivenim podacima istraživanja.³¹ Dakle, označivanje teksta jedan je od gotovo najvažnijih, ili u svakome slučaju najrazvijeniji segment koji se povezuje s digitalnom humanistikom i razvija unutar nje, što znači da je prije bilo kakve strojne obrade,

²⁷ Z. Baričević, n. dj., 147.

²⁸ Renata Horvat, *Prikaz ustroja sustava za digitalizaciju mikrofilmova Nacionalne knjižnice Republike Češke*, Prag, 12–16. svibnja 2003., Arhivski vjesnik, Vol. 46 No. 1, 2003.

²⁹ Isto.

³⁰ Z. Baričević, n. dj., 147.

³¹ Marijana Tomić, *Hrvatskologoljski brevijari na razmeđu rukopisne i tiskane tradicije*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2014., 91.

potrebno tekst označiti strojno čitljivim oznakama koje računalo može procesuirati.³² Pregledom razvoja označiteljskih jezika, možemo ustvrditi da je danas najkorišteniji alat za takvo označavanje pronađen u TEI standardu za označavanje i razmjenu humanističkih tekstova u digitalnom okruženju.

Nadalje, postavljajući u suodnos digitalizaciju i matične knjige kao vrelo znanstvenih istraživanja, identificira se važnost njihove migracije u digitalni oblik. Teme iz područja povijesne demografije, etnografije, svakodnevice i povijesti mentaliteta, povijesti bolesti i medicine, onomastike i dr., trebaju matice kao izvor informacija, a njihova limitirana dostupnost ograničava dosege novih spoznaja. Zbog toga je vrlo važno pristupiti kompletnoj digitalizaciji matice, a suradničko okruženje i razmjena podataka koju digitalna humanistika nudi, pouzdano će pospješiti rezultate u kognitivnom smislu.

Na tom tragu, većina tekućih arhivskih projekata i aktivnosti usmjerena je upravo na promicanje arhivske suradnje „bez granica“, povezivanje arhiva s različitim kulturnim i znanstvenim ustanovama, predstavljanje arhiva javnosti i poticanje dostupnosti arhivskih izvora svima, razmjenu stručnih znanja te stvaranje novih inicijativa i programa u pronalaženju načina za realizaciju inovativnih ideja u praksi.³³ Osim toga i razna druga udruženja pokušavaju pratiti moderne trendove, a dobar primjer navedenom je svakako međunarodno okruženje ICARUS (International Center for Archival Research), koje od osnivanja 2007. djeluje k izgradnji i održavanju zajedničke informacijske platforme, uključujući pružanje stručne i IT-podrške baštinskim ustanovama, povezivanje arhiva s drugim ustanovama koje se bave očuvanjem kulturne baštine te podržavanje i razvijanje projekata i strategija posvećenih dostupnosti arhivskoga gradiva u digitalnom okruženju.³⁴ ICARUS danas broji više od 180 arhiva i znanstvenih institucija iz 34 europske zemlje, SAD-a i Kanade, a njezine se aktivnosti mogu pratiti putem njezinog mrežnoga sjedišta.³⁵ Godine 2016. osnovan je i ICARUS Hrvatska, koji je usmjeren na implementiranje duha i vizije ICARUS-a u hrvatsko arhivsko okruženje, pri čemu je to model koji planiraju preuzeti i druge države.³⁶

U kontekstu matičnih knjiga i vezi s ICAURS konzorcijem neizostavno je spomenuti Matriculu, ICARUS-ovu platformu koja okuplja i iznosi digitalne verzije matičnih knjiga (za sada iz šest europskih država: Njemačke, Austrije, Poljske, Luxemburga, Srbije te Bosne i

³² Isto.

³³ Vlatka Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, Naklada Ljevak, Zagreb, listopad 2019., 12.

³⁴ Isto, 34.

³⁵ IACRUS - *International Center for Archival Research*, dostupno na: <https://icar-us.eu/en/>

³⁶ V. Lemić, n. dj., 36.

Hercegovine).³⁷ Podatke je moguće pretraživati na tri načina: prema fondu, mapi ili unosom lokacije. Klikom na fond, dobivamo popis država i njihove dostupne arhive. Pristupimo li pretraživanju mape, otvaraju se nove mogućnosti vizualnog pretraživanja župa, između ostaloga i unos odabrane župe u tražilicu. Mapu možemo zumirati, a zanimljiva je činjenica da u usporedbi s Google Mapsom kojeg percipiramo kao „alfa i omega“ u prezentaciji mape svijeta, plan grada Matricule daje preciznije i suvremenije podatke zemalja čije matice posjeduje. Klikom na određenu župu, dobivamo podatke o dostupnosti fonda, poveznicu na mrežno sjedište župe, ali i poveznicu na Mapire – mrežno sjedište koje sadrži digitalizirane katastarske karte prošlih stoljeća. Treći način pretrage je putem pretraživanja lokacije, gdje upisujemo naziv mjesta ili župe, a moguće je i filtrirati pretragu vremenskim ograničenjem. Kojim god putem pretrage odlučili krenuti, na koncu dolazimo do identične stranice – vizualni primjer na slici 1.

Slika 1 – Primjer pretrage matične knjige vjenčanih Bosansko Grahovo, Banja Luka, rk biskupija. Matricula nudi mogućnost zumiranja matice s visokom kakvoćom slike, poboljšavanjem svjetlosti, kontrasta, rotacije fotografije te dodatnih informacija o matici.

Izvor: ICARUS – Matricula, *Matična knjiga vjenčanih Bosansko Grahovo, Banja Luka*, dostupno na: <https://data.matricula-online.eu/en/BiH/banjaluka/bosansko-grahovo/02-01/?pg=5>

³⁷ ICARUS – Matricula, dostupno na: <https://data.matricula-online.eu/en/bestande/>

Što se tiče matičnih knjiga vezanih za prostor Republike Hrvatske, Matricula ih još uvijek ne posjeduje u svojoj bazi matica. Međutim, one se nalaze na stranicama FamilySearcha, trenutno najveće suvremene baze matičnih knjiga na svijetu, pa je njihova pretraga također omogućena besplatnim i kvalitetnim pristupom. No kako je FamilySearch nastao u svrhu izrade rodoslovlja, o njemu će biti više zapisa u poglavlju „*Važnost matičnih knjiga za genealoška istraživanja*“.

Najveći iskorak na hrvatskom prostoru, u odnosu na praćenje i usvajanje suvremenih stručnih i informacijskih trendova, dogodio se razvojem i implementacijom jedinstvenog nacionalnog arhivskog sustava ARHiNET.³⁸ Njegovo je uvođenje omogućilo standardiziranje rada državnih arhiva, jedinstveni sustav evidentiranja i obrade arhivskih zapisa te integriranje i razmjenu podataka među ustanovama koje čuvaju arhivsko gradivo što je rezultiralo značajnim unapređivanjem stručnih i organizacijskih sposobnosti nacionalne arhivske mreže.³⁹ Tijekom aktivnog rada na razvoju i održavanju sustava u razdoblju od 2006 – 2013., u njemu su se sustavno objavljivali digitalizirani sadržaji, međutim prestankom aktivnog rada u sustavu te promjenama u organizaciji poslovnih procesa u HDA, kao i promjenama u sustavu izvješćivanja vezanih uz uvođenje strateških planova na razini ustanova te usklađivanja sa strateškim planovima nadležnih tijela, zamrle su i aktivnosti na sustavnom praćenju i prikupljanju podataka o digitaliziranim arhivskim sadržajima na jednom mjestu.⁴⁰

Registar se može pretraživati na više načina: jednostavnim pretraživanjem prema bilo kojoj riječi iz jedinice opisa ili kombiniranjem više kriterija iz jedinica opisa arhivskih jedinica, stvaratelja i imatelja.⁴¹ U sustavu je moguće pregledati i digitalne snimke najznačajnijih i najčešće korištenih dokumenata te dodatne informacijske izvore (trenutno više od 300.000 javno dostupnih digitalnih snimaka i 1.700 inventara i drugih tekstualnih zapisa).⁴² U njemu se također nalaze osnovni podaci o arhivskom gradivu koji korisnicima pomažu stvoriti predodžbu koji se arhivski fondovi, zbirke ili pojedinačni dokumenti nalaze u Hrvatskoj i u kojoj se ustanovi pojedino gradivo čuva, a uz podatke o sadržaju i povijesti sačuvanoga gradiva, dostupni su i podaci o dopunskim izvorima, obavijesnim pomagalicama koja se mogu koristiti za

³⁸ V. Lemić, n. dj., 12.

³⁹ Isto.

⁴⁰ V. Lemić, n. dj., 155-156.

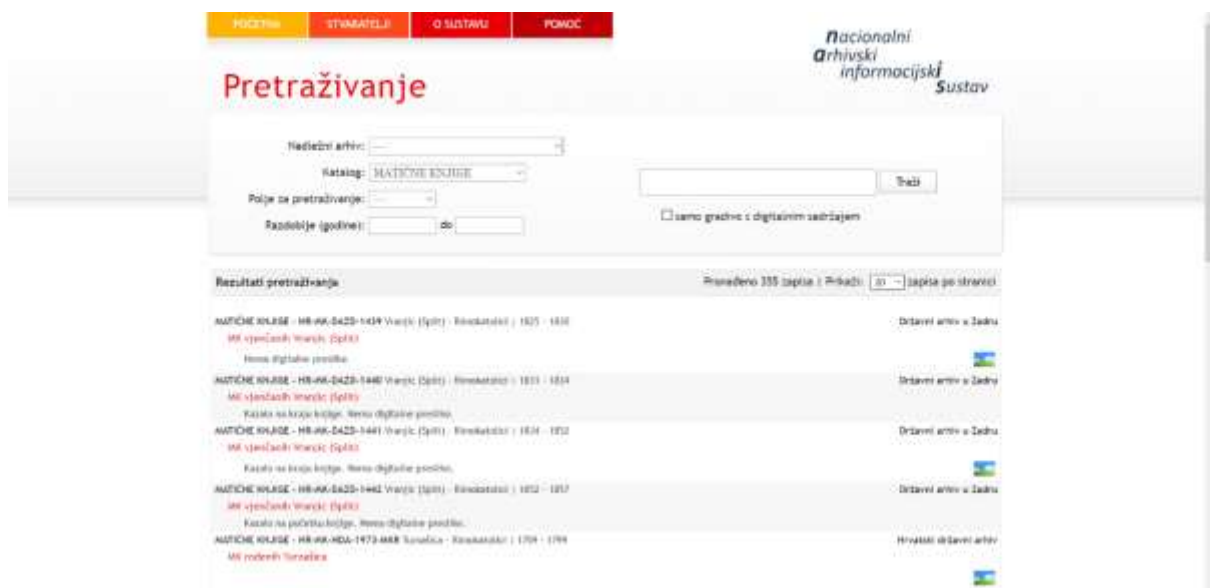
⁴¹ Registar arhivskih fondova i zbirki RH, nacionalni arhivski informacijski sustav, dostupno na: <http://arhinet.arhiv.hr/page.aspx?id=3>

⁴² Isto

podrobnije pretraživanje i bibliografskim izvorima u kojima se mogu naći informacije o pojedinim zapisima.⁴³

Uz ostale izvore, matične knjige se također nalaze u sustavu ARHiNET, te je njihovo pretraživanje u ovome sustavu vrlo jednostavno. Ne postoji složeno pretraživanje, već je moguće odabrati opcije: nadležni arhiv, katalog, polje za pretraživanje (naziv, opis ili signatura), razdoblje (godine) i opciju ograničavanja pretrage na gradivo samo s digitalnim sadržajem. Nažalost, trenutni sadržaj matičnih knjiga na ovome sustavu broji tek 355 zapisa od kojih je većina, 352 s digitalnim sadržajem, a svi se navedeni zapisi nalaze u nadležnosti Hrvatskog državnog arhiva i Državnog arhiva u Zadru. Osim toga, moguće je pogledati digitaliziranu maticu, ali je sliku nemoguće zumirati zbog čega podatci nisu čitljivi i ne mogu se koristiti za ozbiljan istraživački rad.

Slika 2 - Sučelje za pretraživanje u sustavu ARHiNET

Izvor: Registar arhivskih fondova i zbirki RH, nacionalni arhivski informacijski sustav, dostupno na: <http://arhinet.arhiv.hr/search.aspx?TableId=5>

⁴³ Isto

Slika 3 – zapis MK vjenačnih žipe Vranjic u sustavu ARHiNET

Izvor: Registar arhivskih fondova i zbirki RH, nacionalni arhivski informacijski sustav, dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=5_12524

Slika 4 – digitalizirana matica u sustavu ARHiNET

Izvor: Registar arhivskih fondova i zbirki RH, nacionalni arhivski informacijski sustav, dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/digitalobjects.aspx?ItemId=5_12524

Promatrajući projekte vezane uz istraživanja matičnih knjiga u kontekstu digitalne humanistike, možemo zaključiti da se na prostoru Republike Hrvatske oni gotovo i ne provode.

Uglavnom se još uvijek njihovo istraživanje, metodologija, a na koncu i prezentacija obavljaju tradicionalnim metodama. Na koncu treba napomenuti da se u određenoj mjeri njihova analiza u okviru digitalne humanistike, uz druge izvore, ostvaruje projektom „*Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom*“ Sveučilišta u Zadru i Vestigia instituta za istraživanje rukopisa Sveučilišta u Grazu, Austrija, čija je voditeljica doc. dr. sc. Marijana Tomić s odjela za informacijske znanosti na Sveučilištu u Zadru.⁴⁴

Zaključno s ovim poglavljem, referirajući se na spomenuti projekt, uočava se važnost inih projekata, a „*Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom*“ predstavlja dobar primjer budućih pothvata vezanih uz matične knjige na području digitalne humanistike. Osim toga, s obzirom na to da je riječ o brzorastućem području nove znanosti, možemo nagovijestiti njihov rast i predvidjeti skorašnji veći broj sličnih projekata. Međutim, da bi ojačali dojam i istaknuli korisnost matičnih knjiga kao arhivskog vrela znanstvenih istraživanja, potrebno je steći određena znanja o njihovoj ulozi i njihovim mogućnostima. Zbog toga će se u sljedećim redcima pokušati portretirati njihove istraživačke mogućnosti relevantne za pojedine znanstvene discipline, ali će se prije svega, nekoliko crtica odnositi i na kratku povijest vođenja spomenutih knjiga, jer poznavanje njihove povijesti podrazumijeva preduvjet za daljnji istraživački rad.

3. Kratka povijest matičnih knjiga

Prema enciklopedijskoj natuknici matične knjige označuju arhivsko vrelo s osnovnim podacima o krštenima, tj. rođenima, vjenčanima i umrlima tijekom jedne godine, o demografskim kretanjima i broju djece u pojedinim obiteljima, o otvorenosti ili zatvorenosti pojedinoga mjesta na temelju podataka o vjenčanjima unutar istoga mjesta ili izvan njega, o kumstvima i sl., koje se pojavljuju već oko sredine ili potkraj 2. st., kada se vode neke vrste matica krštenih i nešto kasniji popisi katekumena (osoba koje su prihvatile novu vjeroispovijest) za cara Konstantina.⁴⁵ Hrvatski povjesničar Ante Strgačić u radu „*Inventar fonda matičnih*

⁴⁴ Projekt Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom, dostupno na: <https://pisanabastina.unizd.hr/?cnt=goals>

⁴⁵ Istarska enciklopedija, *Matične knjige*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1696>

knjiga *Državnog arhiva u Zadru*“ navodi podatak kako su još u 3. st. kršćani vodili kod biskupskih crkava posebne imenike krštenih i umrlih vjernika.⁴⁶ Prof. Dražen Vlahov, prof. Danijela Doblanović i mr. sc. Jakov Jelinčić u „*uvodniku*“ *Vjesnika Istarskog arhiva*, Vol. 11 No. 13., takve evidencije smještaju stoljeće kasnije, početkom 4. stoljeća. Katekumeni koji su imali primiti krštenje, bili su predvedeni pred biskupa zajedno sa svojim kumovima uz popis imena i jednih i drugih.⁴⁷

Iduću odredbu nalazimo kod Cara Justinijana koji je polovinom 6. st. u Novel. 74 naredio, da se u crkvenim arhivima moraju čuvati akti o obavljenom vjenčanju.⁴⁸ „... *Ali što se tiče ostalih koji zauzimaju mjesto manje važnosti i obnašaju časne dužnosti ili su pripadnici uglednih zanimanja, ako bi željeli zakonito vjenčati ženu bez sklapanja predbračnog ugovora, to neće moći napraviti, bez razlike, bez osiguranja i bez dokaza... ..Ako obje zainteresirane strane odobravaju ovo svjedočenje, bez obzira jesu li oboje prisutni ili jedno, potpisat će gore navedenu izjavu sa zastupnikom svete Crkve i tri druga svećenika, ako je poželjno i više njih, ali nikada manje od tri. Ako se, međutim, zainteresirane strane ne slože s ovom izjavom, zastupnik Crkve ipak će je pohraniti s gore navedenim potpisom, u arhivu najsvetije Crkve, kako bi se dokaz ove objave mogao očitovati svima... “.*⁴⁹

Iako se konkretne službene odluke o vođenju matičnih knjiga donose tek krajem srednjeg ili početkom novoga vijeka, postoje brojni podaci sačuvani iz ranijih razdoblja koje nalazimo u zapisima o biskupijskim sinodama.⁵⁰ Osim toga, danas postoje i sačuvani primjerci ranije vođenih matičnih knjiga krštenih.

Primjera radi, u Italiji je pohranjen registar krštenih iz 1379., a nalazi se u arhivu župe Santa Maria Assunta (Gemona, Udine).⁵¹ Siena posjeduje sačuvan registar krštenih iz 1381., Firenca iz 1428., a Bologna iz 1459.⁵² U Francuskoj nalazimo podatke o sačuvanim registrima krštenih iz Givry-a (Saône-et-Loire) koji potječu 1334. – 1357., Roz Landrieux-a (Ille-et-

⁴⁶ Ante Strgačić, *Inventar fonda matičnih knjiga Državnog arhiva u Zadru*, Arhivski vjesnik, Vol. 2 No. 1, 1959., 485.

⁴⁷ Isto

⁴⁸ Isto

⁴⁹ Samuel P. Scott, *The novels of Justinian*, Novel. 74., Cincinnati, 1932., dostupno na: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N74_Scott.htm

⁵⁰ Stjepan Sršan, *Matične knjige za područje Historijskog arhiva u Osijeku*, Arhivski vjesnik 30/1987., 89.

⁵¹ Liliana Cargnelutti, *Inventario dell'archivio della pieve di S. Maria Assunta*, Società Filologica Friulana, Udine, 2001, 11-12; GemonaMusei, Museo della Pieve e Tesoro del Duomo, dostupno na: <http://www.gemonamusei.altervista.org/musei/museo-della-pieve/>

⁵² Paolo Demeglio, *Un paesaggio medievale tra Piemonte e Liguria – Il sito di Santa Giulitta e l'Alta Val Tanaro*, Firenze, 2019., 173.

Villaine) 1451. - 1528. godine i dr.⁵³ U Španjolskoj 1497, Kardinal Ximenes iz Toleda naređuje župnicima u njegovoj nadbiskupiji vođenje odgovarajuće evidencije krštenih kako bi mogao kontrolirati slučajeve razvoda prurušenih u dekrete o ništavnosti.⁵⁴ Matična knjiga krštenih Župe Umag (1483. – 1643.), čiji su podaci sačuvani u prijepisu, slovi kao matična knjiga s najstarijim podacima o krštenima u Hrvatskoj.⁵⁵ Međutim, podaci koji su se unosili u matice nisu bili unificirani i ovisili su o odredbama pojedinih biskupa, odnosno o župnicima koji su ih bilježili.⁵⁶ Nantski biskup Henri Le Barbu 1406. godine npr. naređuje župnicima vođenje evidencije o krštenicima tako da pored podataka o krštenom u evidenciju unose i podatke o roditeljima i kumovima krštenika.⁵⁷

Na području Ugarske, nastojanja o bilježenju krštenih pojavila su se na zasjedanju sinoda u Vesprimu 1511., ponajprije zbog bilježenja duševnog srodstva, koje je – sudeći prema kanonskom pravu – slično srodstvu te je bilo jedna od zapreka pri sklapanju brakova.⁵⁸ No tek 1611. godine na sinodu Nagyszombatu donesena je odluka o vođenju matičnih knjiga na području Ugarske, a tek je od 1625. godine njihovo vođenje postalo obvezatno; tada je ostrogonski nadbiskup Peter Pazmany Rimski obrednik učinio obvezatnim na čitavom ugarskom prostoru.⁵⁹ Njihovo se vođenje i točno bilježenje sustavno provjeravalo tijekom kanonskih vizitacija od 30-ih godina 17. st.⁶⁰

Značajnija prekretnica u vođenju crkvenih evidencija očituje se tek u naredbi Thomasa Cromwella engleskog državnika, kraljevog savjetnika, ministra financija, državnog tajnika, generalnog vikara i kraljevog viceregenta u crkvenim stvarima, izdane 5. rujna 1538. godine, kojom u ime kralja Henrika VIII, vrhovnog glavarara Anglikanske crkve, naređuje župnicima brižljivo vođenje evidencija krštenih, vjenčanih i umrlih.⁶¹ Korist vođenja toga registra argumentira potrebom: „...za izbjegavanje raznih sukoba, procesa i prepirki prisutnih dugi niz

⁵³ FamilySearch, *France Church Records*, dostupno na:

https://www.familysearch.org/wiki/en/France_Church_Records

⁵⁴ David Thomas, Simon Fowler, Valerie Johnson, *The Silence of the Archive*, London, Facet Publishing, 2017., 49.

⁵⁵ Danijela Doblanović Šuran, Marija Mogorović Crljenko, *Matična knjiga krštenih Župe Umag (1483. – 1643.)*, Državni arhiv u Pazinu, 2019., 13.

⁵⁶ Dražen Vlahov, *Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu*, Vjesnik Istarskog arhiva, Vol. 2-3 No. (1992.-1993.), 1994., 278.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Dubravka Božić Bogović, Eldina Lovaš, *Stanovništvo reformirane vjeroispovijesti u južnoj Baranji 1750. – 1850.*, Osijek: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod ; Mađarsko kulturno društvo "Népkör" Osijek, 2019., 19 – 20.

⁵⁹ Isto, 20.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Dražen Vlahov, Jakov Jelinčić, Danijela Doblanović, *Uvod*, Vjesnik Istarskog arhiva, Vol. 11-13 No. (2004.-2006.), 2008., 12.

godina, utvrđivanje porijekla, nasljedne titule, legitimacije izvanbračnog djeteta i zbog saznanja je li neka osoba naša...“.⁶² Knjigu se morala čuvati u osiguranoj škrinji.⁶³ Odlukom je predviđeno da župnik u prisustvu dvojice crkvenih starješina svake nedjelje unosi potrebne podatke za protekli tjedan, a osim toga, za one koji se nisu pridržavali uputa bile su predviđene kazne, pa bi oni koji su se ogriješili morali platiti tri šilinga i četiri penija globe.⁶⁴ Tom odlukom Anglikanske crkve po prvi se puta uvode univerzalne odredbe o vođenju matičnih knjiga, koje vrijede za jednu vjeroispovijest u cijelosti.⁶⁵

Tradicija sustavnog vođenja matičnih knjiga u Katoličkoj Crkvi seže do Tridentskoga koncila (1545. – 1563.), kada je u posljednjoj godini zasjedanja crkvenoga sabora, u studenom 1563. godine, određeno da župnici u svojim župama trebaju voditi evidencije o svojim vjernicima.⁶⁶ Naime, Katolička je crkva u procesu katoličke obnove nastojala proširiti svoj utjecaj na sva područja života te je od spomenutog koncila snažno djelovala u pravcu utjecanja na društvo u cjelini.⁶⁷ Može se pretpostaviti da je Crkvu ponajprije zanimalo tko su njezini članovi (posebno nakon odcjepljenja Engleske, dijela Njemačke te zemalja sjeverne Europe), a osim toga vođenje evidencija spriječilo bi vjenčanja bliskih srodnika, pripadnika različitih religija ili vjenčanja pojedinih osoba dva ili više puta.⁶⁸ Općenito joj je namjera bila uspostaviti nadzor i nad rođenjem, ženidbom i umiranjem, među ostalim i vođenjem matičnih knjiga.⁶⁹ Najprije je Tridentom, na 24. sjednici sabora (11. studenog 1563.) određeno da će se uz matice krštenih (*Liber baptizatorum*) voditi i matice vjenčanih (*Liber copulatorum*): „...*župnik će imati knjigu koju će pažljivo čuvati, a u nju će upisivati imena vjenčanih osoba, svjedoke i dan kao i mjesto gdje je bio sklopljen brak...*“⁷⁰, a zatim Rimskim obrednikom (*Rituale Romanum*) iz 1614., vođenje matica umrlih kao i knjige Stanja duša⁷¹ (*Status animarum*).

Međutim, bez obzira na stroge crkvene propise sačuvani primjerci knjiga Stanja duša prije kraja 18. stoljeća, prava su rijetkost.⁷² Primjerice, na području Porečke i Pulske biskupije

⁶² D. Thomas, S. Fowler, V. Johnson, n. dj., 49.

⁶³ D. Vlahov, J. Jelinčić, D. Doblanović, n. dj., 12.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ D. B. Bogović, E. Lovaš, n. dj., 19.

⁶⁷ Dubravka Božić Bohović, *Rođenje, brak i smrt - stanovništvo Baranje u 18. stoljeću*, Beli Manastir: Ogranak Matice Hrvatske u Belom Manastiru, Centar za kulturu Grada Belog Manastira, 2013., 17.

⁶⁸ D. Vlahov, J. Jelinčić, D. Doblanović, n. dj., 13.

⁶⁹ D. B. Bogović, n. dj., 17.

⁷⁰ The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent, Ed. and trans. J. Waterworth (London: Dolman, 1848), dostupno na: http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1545,_Concilium_Tridentinum,_Canons_And_Decrees,_EN.pdf

⁷¹ Knjiga koja objedinjuje sve relevantne podatke o cijeloj obitelji i svakoj pojedinoj osobi unutar Katoličke crkve (datum rođenja, krštenja, prve pričesti, krizme, vjenčanja i smrti).

⁷² D. Vlahov, J. Jelinčić, D. Doblanović, n. dj., 13.

one se počinju voditi tek krajem 18. ili početkom 19. stoljeća, a zanimljivo je da porečki biskup prigodom vizitacije ne pita župnika o toj knjizi, ali ga pita vodi li knjige krštenih, vjenčanih i umrlih.⁷³

Iako se Status animarum često povezuju s matičnim knjigama, treba naglasiti da mnogi znanstvenici među njima rade distinkciju. Primjerice, iz uvoda u *Vodnik po matičnih knjigah za območje S R Slovenije I*, Ljubljana, 1972., autora Eme Umek i Janeza Kosa, vidljivo je da znanstvenici iz Slovenije knjigu Status animarum ne smatraju matičnom knjigom.⁷⁴ To je posebno vidljivo iz samog popisa matičnih knjiga po župama (sv. I-III) u kojem autori 54 puta spominju Status animarum, ali samo u bilješkama, u onim slučajevima kada se popisi župljana (duša) nalaze u samim matičnim knjigama (župa Vodice, unutar matične knjige krštenih 1638. – 1653., sv. II, str. 780; župa Kozirje, 1657., sv. I, str. 369; župa Krkavče, 1675., sv. I, str. 264; župa Bloke, 1699., sv. I, str. 26 – 27, inače uglavnom kraj 18. i početak 19. st.).⁷⁵

Dakle, Rimskim je obrednikom konkretiziran i sam način vođenja matičnih knjiga, pa se podaci bilježe u narativnom obliku po točno određenoj formuli:

- **za knjigu krštenih:** »Godine Gospodnje ... dana ... mjeseca ... sam ja ... župnik crkve Sv. ... u mjestu ili kraju ... u crkvi Sv. ... krstio dijete, rođeno dana ... od ... zakonitih roditelja iz ove župe ili župe Sv. ... iz mjesta ili kraja ... Djetetu je dano ime ... Kum je bio ..., sin ..., iz župe ili kraja ... a kuma je bila ..., kćerka ..., iz župe ili kraja ...«

- **za knjigu vjenčanih:** »Godine Gospodnje ... dana ... mjeseca ... po napovjedi izvršenoj u tri zaredna blagdanska dana, od kojih je prva bila dana ..., druga dana ..., treća dana ... za vrijeme Svete mise, i kako se nije našla nikakva zakonita prepreka ja ..., župnik ove crkve Sv. ..., u mjestu ..., vjenčao sam ... sina ..., starog ... godina iz župe Sv. ... i ... kćerku ili udovicu ..., staru ... godina iz župe Sv. ... zapitao u crkvi Sv. ... i kada su obostrano potvrdili pristanak, ja sam ih uz blagoslov vjenčao«

- **za knjigu umrlih:** »Godine Gospodnje ... dana ... mjeseca ... u okrilju Svete Matere Crkve, svoju dušu Bogu predao je ..., sin ili kćerka ... (ili zakonita žena ...), u ... godini života, u ulici ..., u kući ... Njegovo tijelo je sahranjeno dana ..., na groblju crkve Sv. ..., ispovjedio sam

⁷³ Jakov Jelinčić, *Tri knjižice Stanja duša Župe Buje za 1652., 1655. i 1656. godinu*, Vjesnik Istarskog arhiva, Vol. 18, No. (2011.), 2011., 238.

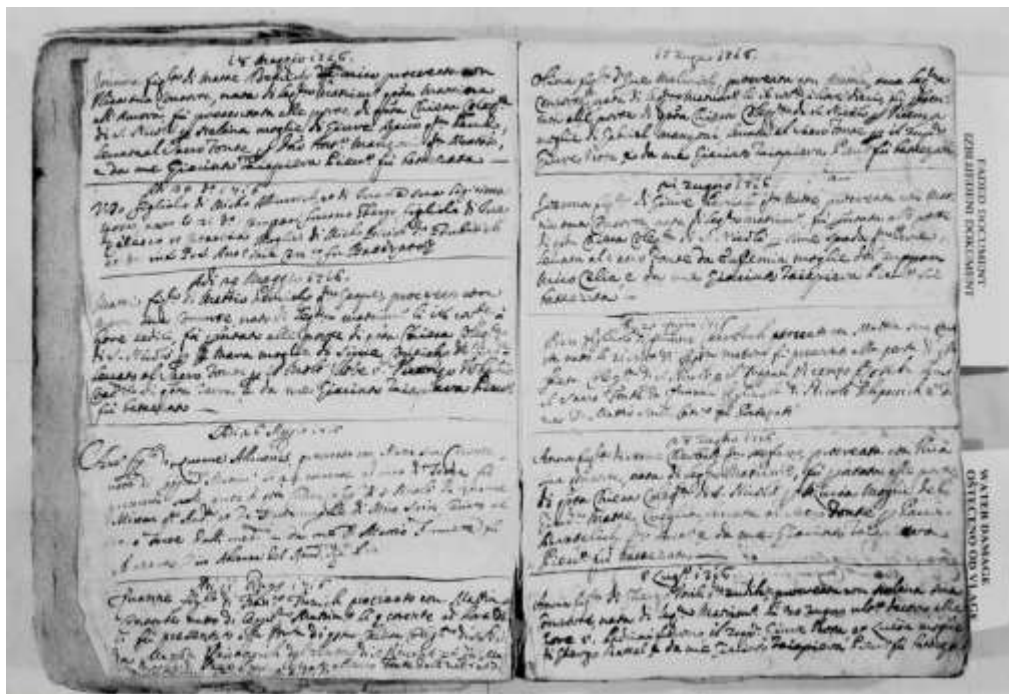
⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

ga ja (ili ovlaštenu ispovjednik) ... dana ... i podijelio mu Svetu popudbinu dana ... i posljednju Svetu pomast dana ...»⁷⁶

Međutim, čak je i nakon propisanih odredbi Rimskog obrednika vođenje matičnih knjiga ovisilo o volji župnika. Tako su pojedini župnici zapisivali matice površno, s malim brojem podataka, dok su ih drugi obogaćivali dodatnim podacima. Osim toga u pojedinim slučajevima župnik nije ni posjedovao sve informacije, npr., kada je dijete nezakonito ime oca ostaje nepoznato i ono se ne upisuje. Zbog toga se ponekad i moralo odstupati od određene formule upisa.

Slika 5 – Primjer matične knjige krštenih pisane u narativnom obliku prema formuli Rimskog obrednika

Izvor: FamilySearch, *Matična knjiga rođenih Barban 1716.*, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899X-PLM4?i=10&wc=9R2Z-6TT%3A391644801%2C392362701%2C392362702&cc=2040054>

Što se tiče drugih konfesija izvan Katoličke Crkve, pravila propisana Tridentskim koncilom i Rimskim obrednikom ne vrijede, na njih gledamo isključivo u okviru onih župa koje se nalaze pod ingerencijom Vatikanskoga pape. Primjerice, prostor Anglikanske crkve nakon spomenute prekretnice Thomasa Cromwella 1538. godine, u odnosu na Katolički Tridentski koncil i Rimski obrednik donosi vlastite zakone i pravila vođenja matičnih knjiga. Krajem 16.

⁷⁶ D. Vlahov, J. Jelinčić, D. Doblanović, n. dj., 13 – 14.

st. u vrijeme vladavine Elizabete I., župama je naređeno da za crkvene registre koriste pergamenu umjesto papira, da ih čuvaju na sigurnome mjestu u škrinji i da jednom godišnje kopiraju župni registar biskupu.⁷⁷ Početkom 17. st., propisana je mjera da svaka župna škrinja mora imati tri brave, čije će ključeve imati svećenik i dva župna službenika, a moći će je otvoriti samo u prisustvu sve troje.⁷⁸ Značajnije odredbe o vođenju matičnih knjiga nalazimo u aktu o sprječavanju tajnih brakova Lorda Hardwicke's-a 1753. godine. Naime, u njegovom aktu o ženidbi propisano je odvajanje registra vjenčanih od registara krštenih i umrlih (do tada su se svi pisali u istom registru, ponekad odvojeno, ponekad su se spajali kronološkim redoslijedom).⁷⁹ Osim toga bilježili su svjedoke, zanimanje mladoženje, prebivalište bračnog para, bračni status, a vodile su se i evidencije o zabranama brakova.⁸⁰ Međutim, kao što su u matične knjige određeni katolički župnici upisivali podatke mimo odredbi, tako su i tijekom 18. st. određeni Aglikanski župnici u župnim registrima bilježili podatke po vlastitom nahođenju, ponekad u manjem obimu, a ponekad više od prosjeka. William Dade, svećenik crkve u Engleskom Yorkshireu u svoje je registre uključio dodatne podatke, poglavito za knjigu krštenih i umrlih. Njegove je ideje o registarskim obrascima preuzeo nadbiskup Yorka William Markham, te je od 1777. godine zahtijevao da se one provode u svakoj župi u Yorku. Međutim, malo se svećenstva dosljedno pridržavalo tih pravila, a praksa je uglavnom nestala nakon 1813., kada je crkva u Engleskoj počela bilježiti krštenja, ženidbe i sahrane na unaprijed tiskanim obrascima. Ipak, u mnogim se župnim registrima u Yorkshiru između 1777. i 1812. mogu uz osnovne (imena, roditelja i datuma krštenja, imena mladenke i mladoženje, datuma sklopljenog braka, datuma pokopa i sl.) pronaći i dodatne informacije poput imena baka, djedova, čak i pradjedova, njihova zanimanja, prebivališta; u registrima vjenčanih, dob mladenke i mladoženje; u registrima umrlih roditelje i rodbinu, rodbinske odnose, mjesto pokopa, datum i smrt te starost.⁸¹ U skladu s Dadeovim pionirskim radom u susjednoj biskupiji Durham, biskup Shute Barrington uveo je 1798. detaljan format za župne registre. Od 1798. do nacionalnog uvođenja tiskanih matičnih knjiga 1812. godine, u matične knjige krštenih u biskupiji u Durhamu trebalo je uključiti datum rođenja djeteta, djevojačko prezime majke i župe u kojima

⁷⁷ FamilySearch, *History of Parish Registers in England*, dostupno na: https://www.familysearch.org/wiki/en/History_of_Parish_Registers_in_England

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Jonathan Oates, *Tracing Your Ancestors from 1066 to 1837*, Pen and Sword (March 19, 2012),

⁸⁰ FamilySearch, *History of Parish Registers in England*, dostupno na: https://www.familysearch.org/wiki/en/History_of_Parish_Registers_in_England

⁸¹ Discovering English Ancestors, Dade Registers, Brigham Young University, dostupno na: <http://englishancestors.byu.edu/Pages/dade-registers>

su rođena oba roditelja, kao i broj djece u obitelji.⁸² Detalji o ocu nezakonite djece zabilježeni su sličnom revnošću.⁸³ Spomenute 1812., engleski političar George Rose uveo je „Zakon o boljem uređenju i očuvanju župa i drugih matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih u Engleskoj“, čime matične knjige dobivaju formu koja se na prostoru Anglikanske crkve održala do danas. Uvedeni su standardizirani prethodno ispisani tabelarni zapisi odvojenih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih, način na koji će se unositi podaci, mjesto gdje će se pohranjivati i sl.⁸⁴

Vratimo li se na prostor hrvatskih zemalja, konkretnije na one dijelove koji su se nalazili pod Habsburškom vlašću, nakon Tridentskog koncila i Rimskog obrednika, najznačajnije su odredbe vezane uz vođenje matičnih knjiga bile prosvjetiteljske reforme koje je započela i provodila Marija Terezija, a koje je nastavio njezin sin i nasljednik Josip II. Pred kraj tridesetogodišnjeg rata uvode se posebne vjerske službe za vojnike i u razdoblju mira.⁸⁵ Dekretom od 26. siječnja 1770. Marija Terezija uvodi odredbu kojom je naređeno da vojni kapelani imaju nadležnost pri krštenju, vjenčanju i ukopu pripadnika vojnih jedinica (*militia vaga*), dok pri stalnim vojničkim posadama (*militia stabile*) te poslove obavljaju nadležni župnici.⁸⁶ Novim Dekretom od 1. lipnja precizirano je da župnici koji su obavili akt krštenja, vjenčanja ili pokopa vojnih osoba moraju o tome obavijestiti nadležne vojne vlasti.⁸⁷ Nakon dekreta o vođenju matičnih evidencija o pripadnicima vojnih jedinica 20. srpnja 1770. objavljuje se dvorski dekret kojim je određeno da se u župnim maticama očevo ime uz nezakonito dijete smije navesti samo ako se on s time složi, zatim 6. listopada 1770. dvorski dekret o uzorku prema kojem se trebaju voditi crkvene knjige, 20. listopada 1770. cirkular o dvostrukom upisu prema svrsi i imenu, 2. ožujka 1771. dvorski dekret kojim je dodatno regulirana ispravnost unosa krštenja i vjenčanja, 14. kolovoza 1774. dvorski dekret o jasnom unošenju krštenja i vjenčanja i na koncu dvorski dekret 10. svibnja 1774. o čuvanju matičnih knjiga, posebice o zaštiti od požara.⁸⁸ Nasljednik Marije Terezije, njezin sin Josip II. nastavio

⁸² Susan Morris, *Bishop Shute Barrington and the English Parish Register*, Debrett Ancestry Research, November 8, 2013; dostupno na: <https://debrettancestryresearch.com/bishop-shute-barrington-and-the-english-parish-register/>

⁸³ Isto.

⁸⁴ Transkript zakona dostupan na: <https://www.wiltshire-opc.org.uk/Items/Wiltshire/Wiltshire%20-%20Rose%27s%20Act%201812.pdf>; vidi više: Stuart Basten, *From Rose's Bill to Rose's Act: A Reappraisal of The 1812 Parish Register Act*, *Local Population Studies*, (76), March 2006, p. 43-62.

⁸⁵ Dražen Vlahov, *Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu*, *Vjesnik Istarskog arhiva*, Vol. 2-3 No. (1992.-1993.), 1994., 281.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Robert Skenderović, *Najstarija matična knjiga brodske župe Presvetog Trojstva (1701. – 1735.)*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Franjevački samostan u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod, 2012., 26-27.

je s reformama u duhu prosvijećenog apsolutizma te je proglasio carski patent o sudbenom redu koji je matičnim knjigama dodijelio status javne isprave što je značilo da država na sebe preuzima odgovornost za njihovo vođenje, ali je 1784. objavljen još jedan carski patent kojim je župnicima naloženo obvezno vođenje te način vođenja matičnih knjiga.⁸⁹ Do posljednje spomenutog patenta matične su se knjige vodile narativno, a nakon njega po određenim rubrikama, koje su se, uz male preinake, zadržale sve do danas.

Promatrajući hrvatske zemlje izvan granica austrijske uprave, one tabelarni sustav uvode nekoliko desetljeća kasnije. Primjerice, područje Istre koje je spadalo pod Veneciju, rubrike uvodi tek 1815., a u nekim župama tek oko 1820. Područje Dalmacije pak 1816., ali ne istovremeno u svim župama.⁹⁰ Općenito ne možemo generalizirati sve župe i tvrditi da su svi župnici istovremeno prihvatili dobivene naputke. Dapače, iz praktičnih primjera vidljivo je da se veliki broj župnika odupirao promjenama godinama nakon donošenih odredbi.

U međuvremenu, dio hrvatskih zemalja potpada pod francusku upravu, pa se stanje uvedeno patentom Josipa II. nakratko prekida, a kakav je odnos francuske uprave bio prema Crkvi i vođenju matica, detaljno opisuje istarski svećenik mons. Božo Milanović : „*u svrhu uvođenja civilnih matica bilo je naređeno već potkraj 1810. da se moraju popisati sve osobe, rođene god 1770. do 1810., a svećenicima je bilo naloženo pod prijetnjom kazne da pomognu izvršiti taj popis s pomoću svojih knjiga rođenih i krštenih. Od 1.1.1811. morali su roditelji javljati općini svako svoje novorođeno dijete, a svećenici nijesu smjeli krstiti bez svjedodžbe o upisu djeteta u civilni registar. Isto tako je po francuskim zakonima, uvedenima od početka 1812., bilo zabranjeno vjenčanje u crkvi prije civilne ženidbe pred općinskim načelnikom. Tek kad se počela naslućivati teška budućnost za francusku vlast u Iliriji, dobili su župnici (oni u srednjoj Istri od pazinskog načelnika Kovača (Covaz) obavijest da smiju krstiti djecu kada hoće, samo da ih roditelji moraju prijaviti kod civilnog ureda u vrijeme od 3 dana nakon rođenja. Ni svjedodžbe o rođenju i krštenju, o ženidbi i smrti nijesu smjeli župnici izdavati bez posebne dozvole civilnog matičnog ureda. Dne 20. 7. 1812. bile su oduzete svim župnicima u Istri matične knjige. Tek kasnije (na početku 1814.) vratila ih je austrijska vlada župnicima“.*⁹¹

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ D. Vlahov, J. Jelinčić, D. Doblanić, n. dj., 14.

⁹¹ Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga I. (1797 – 1882), Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda u Pazinu 1967., 42.

Slika 6 - Primjer MK rođenih iz Pazina 1784. godine – nakon patenta cara Josipa II. u matice krštenih se upisuje: datum, mjesto rođenja, ime djeteta, vjera, spol, je li dijete zakonito ili nezakonito, roditelji i kumovi. Uz ime oca se upisivalo prezime, a uz ime majke djevojačko prezime te njihovo zanimanje (u ovome primjeru imamo samo prezime oca), isto tako i za kumove; ime, prezime i zanimanje.

Izvor: FamilySearch, Matična knjiga rođenih Pazin 1784., dostupno na:
<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99F-V4LD?i=427&wc=9R2F-DPD%3A391644801%2C392372801%2C392372901&cc=2040054>

Slika 7 - Primjer MK vjenčanih iz Pule 1815. – prema patentu Josipa II u matice vjenčanih upisivala se godina, mjesec i dan vjenčanja, kućni broj, prezime i ime ženika, vjera, dob, slobodan ili udovac, ime i prezime nevjeste (mladenke), vjera, starost, ime i prezime te zanimanje kumova.

LIBER COPULATORUM																	
ANNO 18 .	SPONSUS					SPONSA					TESTES						
Mensis et dies Copulationis	Nrus. Domus	Nomen	Religio.					Nomen.	Religio.					Nomen	Conditio		
			Carbolic.	Græc.	Protest.	Aetas.	Cælebs.		Viduit.	Carbolic.	Græc.	Protest.	Aetas.			Cælebs.	Viduit.
Junio 1815 17 1815	1815	Franciscus Pegib. p. Bini	Carbolic.	Græc.	Protest.	Aetas.	Cælebs.	Viduit.	Marina p. p. Cajan	Carbolic.	Græc.	Protest.	Aetas.	Cælebs.	Viduit.	Micelle Demen p. p. Demen Antonia Sabotta p. p. Sabotta	President President
Junio 1815 18 1815	1815	Joseph Cavali	Carbolic.	Græc.	Protest.	Aetas.	Cælebs.	Viduit.	Anna p. p. Cajan	Carbolic.	Græc.	Protest.	Aetas.	Cælebs.	Viduit.	Anna p. p. Cajan	President President

Izvor: FamilySearch, *Matična knjiga vjenčanih Pula 1815.*, dostupno na <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99X-R9S2-J?i=264&wc=9R28-T3F%3A391644801%2C391661301%2C392389701&cc=2040054>

Slika 8 - Primjer MK umrlih iz Pazina 1784. – prema patentu Josipa II. u matice umrlih upisuje se godina, mjesec i dan smrti, kućni broj, ime, vjera, spol i dob. Tek se dekretom dvorske pisarne od 24. listopada 1788. uvodi rubrika bolesti ili uzrok smrti, što u ovome primjeru župe Pazin već postoji nekoliko godina ranije.

Tempus mortis.	Numerus Domus	Nomen etz.	Defun.	Reli: S: gio. z. s.	Sex.	Infirmitas et Mors.
17 & 4. Januarij.				Reli: S: gio. z. s. Catholicus.	F. t. a. s.	Infirmitas et Mors.
Die 8.	58.	Ehersina	vid. def. juncti Gaulti Sbersinna.	Reli: S: gio. z. s. Catholicus.	F. t. a. s.	Infirmitas et Mors.
Ego Joannes Bapta Arich Capellanus Curatus Primarius sepellivi.						

Izvor: FamilySearch, *Matična knjiga umrlih Pazin 1784.*, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899F-2B9?i=350&wc=9R2F-FMQ%3A391644801%2C392372801%2C392373601&cc=2040054>

Posebno treba naglasiti da se patentom Josipa II u matice krštenih naložilo upisivanje datuma rođenja, međutim, župnici su često u tu rubriku upisivali datum krštenja (prema navici koju su koristili prije uvođenja patenta). Da bi se izbjegle sve nedoumice oko pisanja datuma, posebnim Dekretom (od 27. travnja 1812.) naređeno je da se u knjigama krštenih mora posebno unijeti datum rođenja i to uvijek ispred datuma krštenja.⁹² U praksi se događalo da su oba datuma pisali u istoj rubrici, sve dok nisu tiskani novi obrasci koji su imali zasebne rubrike za datume rođenja i krštenja.⁹³ Od 1824. postoji i preporuka da se u matice krštenih upisuje i sat rođenja.⁹⁴

Osim toga patentom od 20. veljače 1784. odlučeno je da se matične knjige vode i po humanitarnim zavodima (bolnicama, nahodištima, ubožištima i sl.), a dekretom od 15. rujna 1786., precizirano je da takve knjige vode župnici na čijem se području nalazio zavod.⁹⁵ Međutim, sačuvani izvori pokazuju da se u nekim mjestima takve knjige i nakon 1786. vode isključivo po zavodima.

Važno je navesti i podatak da se Ediktom o vjerskoj toleranciji od 13. listopada 1781. priznaje javnost svim kršćanskim vjeroispovijestima, no patent Josipa II iz 1784. jedino upisima župnika katoličke vjeroispovijesti daje javnopravnu dokaznu snagu. Zakonodavac je predvidio da:

- predstavnici Evangelističke vjeroispovijesti vode matične knjige za članove svoje vjerske zajednice s tim da svake godine knjige dostavljaju katoličkom župniku koji je bio obavezan da na temelju njih izvrši upise u svoje knjige. Na temelju Dekreta od 26. studenog 1829. bili su obvezni izrađivati duplikate knjiga koje su morali slati na pregled i pohranu katoličkom župniku. Katolički župnik je i dalje morao ovjeravati sve njihove izvratke iz knjiga. Tek odlukom Ministarstva za unutarnje poslove od 30. siječnja 1849. te matice dobivaju istu pravnu snagu kao i katoličke.
- za pripadnike Židovske vjeroispovijesti, Patentom od 20. veljače 1784., bila je utvrđena obaveza vođenja matičnih evidencija o rođenim, vjenčanim i umrlim. Knjige su vodili mjesni rabini. Dokaznu snagu dobile su te knjige tek Zakonom od 10. srpnja 1868. Time je otpala dotadašnja kontrola i ovjeravanje židovskih matica od strane katoličkog župnika kao i isprava koje su na temelju matica izdavali rabini.

⁹² D. Vlahov, n. dj., 281.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto.

- i Grkokatolička crkva (unijati) bila je priznata Ediktom o vjerskoj toleranciji. Ako je pripadnike Grkokatoličke crkve pokopao ili krstio katolički župnik on je obavijest o tom činu slao nadležnom matičnom uredu gdje je izvršen upis prema svim važećim pravilima.
- Srpska pravoslavna crkva u Austriji bila je priznata ministarskom odlukom od 29. studenog 1864.⁹⁶

Početak 20. st., (godine 1907.) papa Pio X. određuje način na koji se moraju voditi matične knjige vjenčanih i da se u knjigu krštenih unosi podatak o vjenčanju. Kodeksom kanonskog prava koji je 1917. proglasio papa Benedikt XV, određuje se kanonom 470, paragraf 1, da je župnik dužan voditi župne matične knjige – knjigu krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih, kao i knjigu stanja duša – te da ih treba voditi na način odobren od Crkve i brižljivo ih čuvati.⁹⁷

Međutim, u prvoj se polovici 20. stoljeća, na europskom kontinentu događaju dramatična previranja, koja će za posljedicu promijeniti demografsku sliku cijeloga svijeta, te će iz temelja negativno utjecati na njegovu čitavu gospodarsku i ekonomsku strukturu. Ratna razaranja uz opće predvidive štete, negativno su utjecala i na brojne matice, a određeni su totalitarni režimi i nakon rata provodili njihovo namjerno uništavanje. Primjerice fašisti su na današnjem prostoru Republike Hrvatske, dijelu kojeg su planirali prisvojiti matici Italiji, nerijetko brisali tragove glagoljske pismenosti kao stečevine netalijanskoga identiteta. Uništenjem pisanih tragova poput glagoljskih natpisa, matičnih i drugih registarskih zapisa, na najlakši se način postizalo brisanje povijesnoga traga nečijeg identiteta.⁹⁸ O tome se već spomenuti svećenik Božo Milanović osobno osvjedočio 1922., kada je u pretučenom stanju bio prisiljen gledati kako mu gore knjige i matice u rodnoj Kringi.⁹⁹ Osim toga dekretom rimske vlade br. 800 od 29. ožujka 1923. obvezuje se promjena naziva naselja i lokaliteta, a dekretom pod brojem 494, 7. travnja 1927., ispravljanje tzv. „deformiranih“ imena i prezimena, prema kojem su sva osobna imena u ovim krajevima, pa i ona hrvatska, izvorno bila talijanska, pa je eto došlo vrijeme da ih se ispravi.¹⁰⁰

⁹⁶ Isto, 281-282.

⁹⁷ D. Vlahov, J. Jelinčić, D. Doblanović, n. dj., 14.

⁹⁸ Ivan Botica, Danijela Doblanović, Marta Jašo, *Kvadirna ili ligištarska bratovština Sv. Antona opata iz Zabrčca u Dolini*, Državni arhiv u Pazinu, 2016. 15.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Alojz Štoković, "Cognomen mutatum" - etnocidna bilješka na rubovima uobičajenih odjeljaka matičnih knjiga za talijanske uprave u Istri od 1918. do 1943. godine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 41-42(2000), 485.

Niti nakon novog ratnog sukoba i dolaska nove komunističke vlasti, sudbina matičnih knjiga nije predvidjela njihovu mirniju i sigurniju budućnost. Naime, nakon drugog svjetskog rata, Republika Hrvatska nalazila se u sastavu nove komunističke vlasti koja izuzima vođenje matičnih knjiga iz nadležnosti Crkve. Zakonom o državnim matičnim knjigama od 1. travnja 1946. sve crkvene matične knjige morale su se predati državnim matičarima. No predstavnici državnih vlasti zaduženi za provedbu navedenoga zakona često su što zbog pogrešnog tumačenja, što namjerno, zlorabili navedeni zakon te oduzimali i one crkvene knjige koje su bile čisto crkvenog karaktera, kao npr. stanja duša, stare glagoljske knjige i sl.¹⁰¹ Crkvene su vlasti na novi zakon reagirale oštrim prosvjedima, zbog čega je u siječnju 1949. objavljen novi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državnim matičnim knjigama, kojim je bilo predviđeno novčano kažnjavanje ili kažnjavanje popravnim radom vjerskih predstavnika, koji izvrše nove ili naknadne upise u matične knjige koje su zaključene.¹⁰² Predviđeno je bilo i oduzimanje matičnih knjiga od vjerskih predstavnika i predaja tih knjiga na čuvanje nadležnomu matičaru, a osim toga bilo je zabranjeno i krštenje djece ili obavljanje pogreba prije nego se podaci o rođenom ili umrlom unesu u državne matične knjige.¹⁰³ Predstavnici državnih i crkvenih vlasti različito su tumačili navedeni zakon, a sve je to dovodilo do problema u provedbi Zakona te vrlo čestih kažnjavanja svećenika, pa čak i retroaktivno.¹⁰⁴ Na koncu su takvi postupci često izazivali protivljenje i prosvjede crkvenih vlasti, pa su navedene odredbe ukinute Krivičnim zakonom u srpnju 1951., te su se od tada krštenja ili pogrebi mogli obaviti i prije nego li se rođenje ili smrt prijave državnomu matičaru.¹⁰⁵ Međutim, čak i nakon povrata oduzetih matičnih knjiga problem nije bio riješen, pa su se sporenja nastavila i idućih godina.

Nakon II. vatikanskoga koncila i novog usmjerenja Katoličke crkve u *aggiornamentu* i otvorenosti prema modernomu svijetu, na sličan je način više od deset godina pripravljan novi *Codex iuris canonici*.¹⁰⁶ Tako je na blagdan Obraćanja sv. Pavla apostola, 25. siječnja 1983. papa Ivan Pavao II apostolskom konstitucijom *Sacrae disciplinae leges* proglasio novi crkveni zakonik koji nosi isti naslov kao i prijašnji – *Codex iuris canonici*.¹⁰⁷ Kao i u prethodnom,

¹⁰¹ Miroslav Akmadža, *Oduzimanje crkvenih matičnih knjigau Hrvatskoj u vrijeme komunizma*, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 32 No. 61, 2008., 121.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Hrvatska enciklopedija, *Codex iuris canonici*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12176>

¹⁰⁷ Matija Berljak, *Novi crkveni zakonik - Kodeks kanonskog prava Ivana Pavla II.*, *Bogoslovska smotra*, Vol. 53 No. 2-3, 1983., 165.

određeni se kanoni odnose na zakone i odredbe vezane uz matične knjige, primjerice kan. 535 određuje, prema paragrafima:

1. Neka svaka župa ima župne knjige, to jest matice krštenih, vjenčanih, umrlih i druge knjige prema propisima biskupske konferencije ili dijecezanskoga biskupa; neka se župnik brine da se te knjige točno pišu i brižljivo čuvaju.

2. Neka se u maticu krštenih ubilježi i potvrda kao i ono što se odnosi na kanonsko stanje vjernika, s obzirom na ženidbu, poštujući dakako propis kan. 1133, s obzirom na posvojenje, isto tako i s obzirom na primljeni sveti red, doživotno zavjetovanje u redovničkoj ustanovi i promjenu obreda; neka se te bilješke uvijek unesu u ispravu o primljenom krštenju.

3. Neka svaka župa ima svoj pečat; svjedočanstva koja se izdaju o kanonskom stanju vjernika, kao i sve spise koji mogu imati pravno značenje, neka sam župnik ili njegov ovlaštenik potpiše i potvrdi župnim pečatom.

4. Neka u svakoj župi bude pismohrana ili arhiv, u kojemu neka se čuvaju župne knjige zajedno s biskupskim poslanicama i drugim ispravama koje treba da se čuvaju radi potrebe ili koristi; sve to treba da u vrijeme pohoda ili u drugo koje pogodno vrijeme pregleda dijecezanski biskup ili njegov ovlaštenik, a župnik neka pazi da to ne dođe u ruke nepozvanima.

5. Neka se brižljivo čuvaju i starije župne knjige, prema propisima krajevnoga prava.¹⁰⁸

Kan. 877 određuje, prema paragrafima:

1. Župnik mjesta krštenje mora brižljivo i bez ikakve odgode upisati u maticu krštenih imena krštenih, krstitelja, roditelja, kumova i svjedoka, ako su bili prisutni, te mjesto i dan krštenja, ubilježivši istodobno dan i mjesto rođenja.

2. Ako se radi o djetetu neudane majke, treba da se upiše ime majke ako je njezino majčinstvo javno poznato ili ako to ona od svoje volje napismeno ili pred dvama svjedocima zatraži; isto tako treba da se upiše i ime oca ako je njegovo očinstvo dokazano nekom javnom ispravom ili izjavom njega samoga pred župnikom i dvama svjedocima; u drugim slučajevima neka se krštenik upiše a da se ne navede ime oca ili roditelja.

¹⁰⁸ Codex Iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, Fontium annotatione Auctus, Libreria editrice Vaticana 1989; hrvatski prijevod Glasa Koncila, Zagreb, 1996., 271.

3. *Ako se radi o posvojenom djetetu, neka se upišu imena posvojitelja i barem ako se tako čini u građanskoj matičnoj knjizi dotičnog kraja, naravnih roditelja prema odredbi 1. i 2. i u skladu s propisima biskupske konferencije.*¹⁰⁹

U prethodno citirana dva kanona, druge odredbe vezane uz matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih mogu se iščitati u „*Codex Iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*“, (kan. 895, kan. 1054., kan 1081., kan 1121., kan. 1122., kan. 1123., kan. 1685., kan. 1706).¹¹⁰

Rezimirajući poglavlje o povijesti vođenja matičnih knjiga, zaključujemo da su za prostor Republike Hrvatske najznačajnije odredbe vezane uz Katoličku Crkvu – Tridentski koncil i Rimski obrednik, kada je odlučeno na koji će način i koje će matice župnici voditi, te Patent Josipa II kada se iz narativnog sustava, počinje primjenjivati tabelarni, koji je još uvijek, uz sitne promjene aktualan i danas.

Osim što se matične knjige danas koriste kao javni dokument kojima se dokazuje rođenje, vjenčanje i smrt, mnogi ih znanstvenici koriste i kao izvor vlastita istraživanja, a poznavanje povijesti vođenja matičnih knjiga od velikog je značaja za svakog istraživača, bilo amatera ili znanstvenika. Ako razumijemo na koji se način, u kojem trenutku, na određenom prostoru vodilo njihovo zapisivanje, olakšat će nam pregled i pretraživanje, a osim toga navest će nas na put kojim knjigama pristupiti i usmjeriti nas na matice koje sadržavaju podatke vezane za problematiku istraživanja kojim se želimo baviti.

4. Matične knjige u znanosti

Spominjući matične knjige u kontekstu arhivskog izvora za znanstvena istraživanja, u širem javnom diskursu, dakle izvan djelokruga onih znanstvenika koji se njima bave i proučavaju ih u znanstveno-istraživačkom smislu, stječe se dojam da globalna društvena svijest ne prepoznaje njihovu potpunu važnost, već na njih gleda kao na vrelo korisno isključivo povjesničarima, samo njima i nikome drugome, u proučavanju određenih događanja i procesa vezanih uz prošlost ljudi u određenom vremenu. Konkretnije, u kontekstu bavljenja pojedinih tema iz područja povijesne demografije i genealogije. Istina je da demografija i genealogija

¹⁰⁹ Isto, 445.

¹¹⁰ Isto.

pokazuju najviše interesa u proučavanju navedenih knjiga, kao prvorazrednog izvora za vlastita istraživanja, međutim, one nisu jedine kojima spomenute služe kao vrijedan izvor podataka, neophodan za dobivanje novih spoznaja i saznanja u određenim istraživanjima. Matične knjige obuhvaćaju puno širi dijapazon znanstvenih disciplina i u kognitivnom se smislu koriste, ne samo u demografiji i genealogiji kao temeljnim znanostima njihova proučavanja, već i u mnogim drugim. Primjerice, etnolog će u njima pronaći podatke o običajima vezanim za izbor bračnih drugova, kumova, pa i indirektne informacije o davanju imena djeteta. Onomastičar će na temelju zabilježenih antroponima doći do podataka o jezičnoj i dijalektalnoj pripadnosti stanovnika dotičnog kraja, a povjesničar medicine do značajnih informacija vezanih uz epidemije i uzroke smrti. Osim spomenutih, maticama će se koristiti i filolozi, povjesničari hrvatskog jezika i hrvatske književnosti, dijalektolozi, normativisti... dakle, niz znanosti od kojih će se dio ukratko analizirati u nastavku teksta. S obzirom na to da isključivi pregled upotrebe matičnih knjiga u znanstvenim istraživanjima nije tema ovoga rada, pružit će se tek osnovni pregled primjene u genealoškim, demografskim i filološkim istraživanjima, u svrhu prezentacije njihove općenite važnosti te populariziranja budućih istraživanja u okviru nove znanstvene discipline – digitalne humanistike.

4.1. Važnost matičnih knjiga za genealoška istraživanja

Koliko su matične knjige važno vrelo podataka govori činjenica da se njihovim istraživanjima bave razne znanstvene discipline od kojih mnoge spadaju u pomoćne povijesne znanosti. Njihovu najširu uporabu u istraživačkom smislu nalazimo u genealoškim istraživanjima, gdje ih koriste znanstvenici za potrebe izrade znanstveno istraživačkih radova, ali i obični ljudi za faktografski pregled osoba ili pak istraživanje vlastite obiteljske povijesti.

Povijest genealogije ili rodoslovlja, prema definiciji Proleksis enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, pomoćne povijesne znanosti koja proučava podrijetlo, razvoj i grananje porodica, plemena i obitelji,¹¹¹ seže u daleku prošlost kada se prakticira već u doba antičkog Rima, ali se kao disciplina osobito razvija tek u srednjemu vijeku, kada je po kanonskome pravu bilo zabranjeno sklapanje brakova između osoba određenoga stupnja srodstva, a i zbog potreba feudalaca da dokažu svoje plemićko podrijetlo i

¹¹¹ Proleksis enciklopedija, *Genealogija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://proleksis.lzmk.hr/22972/>

time dobiju ili sačuvaju feudalne povlastice.¹¹² Osnivačem znanstvenih genealoških istraživanja u Srednjoj Europi smatra se Ladislaus Suntheim (1440. – 1513.), koji je napisao prvi rodoslov Habsburga, a u Hrvatskoj Petar Keglević (1603 – 1663.) koji je naveo podatke o članovima tadašnjeg hrvatskog plemstva.¹¹³ Međutim, Keglevićevo je djelo još daleko od pravih obiteljskih i rodovskih povijesti, a tek će nekoliko desetljeća kasnije Pavao Ritter Vitezović objaviti prvu genealogiju o glasovitom rodu Krbavskih knezova (1681.). Nakon Vitezovića, za vrijeme ilirskog pokreta i hrvatskog narodnog preporoda, najznačajnije genealoške radove piše Ivan Kukuljević Sakcinski od kojih se ističu povijest njegove obitelji (poslije 1861.) i obitelji Drašković (1887.), a zatim povjesničari Vjekoslav Klaić i Ferdo Šišić, te drugi pisci poput Emila Laszowskog (svojevremenog ravnatelja Državnog arhiva u Zagrebu) i suvremenijih radova Nenada Vekarića, Ante Gulina i mnogih drugih.

Izvori kojima se genealozi koriste u svojim istraživanjima nalaze se posvuda, a jedan od najpotpunijih i najpouzdanijih, nedvojbeno su matične knjige. Međutim, uz potpuno logične i utvrdive činjenice o njihovoj korisnosti u genealogiji i prikupljanju podataka za izgradnju porodične, obiteljske ili plemenske povijesti (datumu i mjestu rođenja, vjenčanja i smrti, vjeri, spolu, dobi, zakonitom ili nezakonitom začecu, imenima i prezimenima, kumovima, zanimanjima, uzroku smrti i sl.) treba napomenuti da postoje i njihova ograničenja te navesti određene nedostatke. Kao osnovni se problem postavlja očuvanost ili uopće njihovo postojanje za određena područja u određenom vremenu. Osim toga, poneki su dijelovi matica pisani nečitko, zamazani tintom, izbledjeli, a bogatstvo upisa često je ovisilo o volji župnika. Ovaj je problem najčešće vidljiv u narativnim zapisima (nisu iznimka, neujednačenost se prepoznaje i u tabelarnom sustavu vođenja), kada još nemamo standardiziran način upisa. Primjerice, prilikom vjenčanja uz upis ženina imena i prezimena navodilo se i ime njezina oca, dok se ponekad uopće nije navodilo niti njezino prezime. Isti je problem vidljiv i u maticama krštenih gdje poneki župnik navodi majčino djevojačko prezime, a drugi ne. Iz praktičnih je primjera vidljivo da i samo vođenje matičnih knjiga nerijetko ne prati propise. Pojedininim je župnicima dugo vremena bilo potrebno prihvatiti nove odredbe i postupati u skladu s njima. Također neki upisi nedostaju, primjerice u slučaju da je dijete umrlo odmah po rođenju događalo se da nije uopće uvedeno u matičnu knjigu krštenih. Izostanak podataka indikativan je i prilikom rođenja izvanbračne djece kada se, gotovo u pravilu, navodi samo ime majke, dok ime oca ostaje

¹¹² Hrvatska enciklopedija, *Genealogija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=21578>

¹¹³ Mladen Paver, Gordan Gledec, *Pred zagonetkom obiteljskog stabla: priručnik za istraživanje obiteljskog rodoslovlja*. Zagreb: Matis, 2009., 24.

nepoznato.¹¹⁴ Isto se tako u pravilu upisuju zakoniti, a ne biološki roditelji, pa i onda kada oni nisu bili isti.¹¹⁵ Nesmotrenošću ili zamjenom župnika dolazilo je i do zamjenjivanja imena, pogotovo ako se radilo o dvočlanskim imenima (Ana Marija, Marija Magdalena...). U takvim se slučajevima znalo događati da je ista osoba upisivana ponekad prvim, a ponekad drugim imenom, što može voditi do pogrešnog zaključka o drugome braku ili pak smrti žene.¹¹⁶ Problem je uočljiv i prilikom pojavljivanja više osoba s istim imenom i prezimenom – tada je teško razlučiti pripadnost pojedinoj obiteljskoj grani.¹¹⁷ Osim toga, ponekad zbunjuje i podatak da je u jednome danu u maticu vjenčanih upisano više desetaka vjenčanja, vjerojatno zbog posebne župnikove evidencije o obavljenim ozivima prije vjenčanja, koja je sažeto prepisana pod istim datumom u maticu vjenčanih.¹¹⁸ U matičnoj knjizi umrlih također nailazimo nepotpune podatke. Uzrok smrti se počinje zapisivati tek u drugoj polovici 18 st., a i tada se često izostavlja. Dob umrlih se ponekad zaokružuje na desetice, a obično izostaje i spomen poginulih u ratovima npr. u sedmogodišnjem ratu, ratovima protiv Napoleona, Jelačićevom pohodu na Mađarsku 1848., ratu Josipa II. s Osmanskim Carstvom i dr. (župnik ih je upisivao onako kako su mu dolazili službeni podaci s ratišta ili iz vojnih bolnica).¹¹⁹

Upravo zbog navedenih problema, uz matične je knjige važno koristiti i druge izvore te ih međusobno kombinirati, počevši od usmenih predaja do arhivskog gradiva. Hrvatski državni arhiv čuva kolekciju genealoških stabala znamenitih ličnosti, a mnogi arhivi u svojim fondovima čuvaju zbirke osmrtnica i dokumentaciju iz obiteljskih arhiva. Važan izvor podataka predstavljaju i sudski arhivi, arhivi geodetskih uprava, školski arhivi, crkveni i grobni arhivi, telefonski imenici, uredi za prijavu i odjavu boravka stanovnika, statistički zavodi, popisi stanovništva... Dakle, postoji velik broj izvora za genealoška istraživanja koji se nalaze u raznim ustanovama, arhivima, knjižnicama, muzejima, ali i kod privatnih osoba.¹²⁰ Ipak, matične knjige uza sve druge navedene predstavljaju temeljan izvor genealoških podataka. Zbog toga su uz razna nastojanja nacionalnih arhiva za digitalizaciju matičnih knjiga, taj izazov prihvatila i druga udruženja/društva širom svijeta. Tako se trenutno najpotpunija baza podataka matičnih knjiga nalazi na web stranicama FamilySearch – Genealoškog društva Utah

¹¹⁴ Davor Lauc, Darko Vitek, *Logika povijesne znanosti – problem rekonstrukcije obitelji*, Povijesni prilozi, Vol. 29, No. 39, 2010., 96.

¹¹⁵ Peter Hawlina, *Rodoslovni priručnik*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009., 58.

¹¹⁶ D. Lauc, D. Vitek, n. dj., 96.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ M. Paver, G. Gledec, n. dj., 37.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Vidi više: Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija*, Školska knjiga, Zagreb, 1971. 78-80.

osnovanog 1894. godine, sponzoriranog od mormonske Crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana.

Naime, *FamilySearch* već više od 100 godina prikuplja zapise, mikrofilmira ih i digitalizira, pohranjuje i čuva mikrofilmove i digitalne zapise, indeksira zapise te ih besplatno dijeli korisnicima na svome mrežnom sjedištu. Osim matičnih knjiga, *FamilySearch* posjeduje i drugo arhivsko gradivo važno za genealoška istraživanja, a tijekom rada na izvorima nudi i stručnu pomoć iz 4745 centara širom svijeta. Što se same digitalizacije tiče, u odnosu na mikrofilmiranje koje više ne provode, tek čuvaju mikrofilmove u posebnom spremištu, cilj je digitalizirati sve mikrofilmove do kraja 2020. godine.¹²¹ Matične knjige koje je u državnim arhivima Republike Hrvatske snimila na mikrofilmove Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana, također su dostupne na stranici. Međutim, iako se radi o zaista reprezentativnom broju snimljenih matica (više od 770 župa Rimokatoličke crkve), treba naglasiti da se na web stranici ne nalaze sve matične knjige dostupne u arhivima, već samo one koje su mikrofilmirane tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća. Osim matičnih knjiga Rimokatoličke crkve, tu se nalaze i one Reformske, Pravoslavne, Grkokatoličke i Evangelističke crkve, Židovske, Civilne, te Vojne.

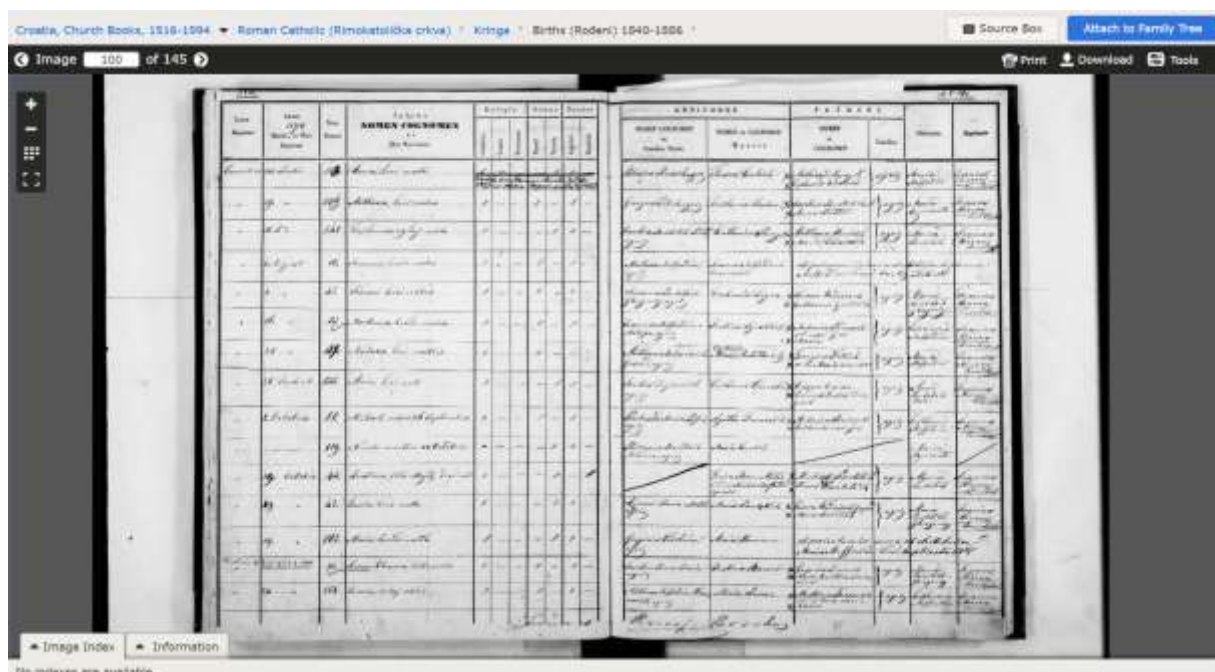
Što se tiče poslanja *FamilySearch*-a, iz osobne prepiske s njihovim stručnim centrom citiram: „...*Opća svrha Family Tree web mreže FamilySearch-a je pomoći Vam otkriti Vašu obitelj i nešto o Vama samima. Family Tree se razlikuje od ostalih sličnih web mreža po tome što omogućuje i stvara stablo povezano među obiteljima. Ne radi se o web mreži koja korisnicima omogućava stvaranje i upravljanje isključivo vlastitim privatnim stablima. Razlika je u tome što svi rade zajedno na istim podacima, a takav način rada stvara potencijal povezivanja svakog člana obitelji. Family Tree također uspoređuje zapise i izvore kako bi pomogao razriješiti dvojbe i pogreške te dupliciranje zapisa. Isto tako nudi i alate za razmjenu poruka i suradnju, te besplatnu stručnu podršku koja će Vam pomoći razriješiti određeni problem. Family Tree povlači informacije iz ogromne baze podataka FamilySearch-a čime olakšava povezivanje Vas i Vaših predaka s ranijim generacijama. Osim toga, u odjeljku "Sjećanja" možete stvoriti dublje veze s precima. Ono pruža mjesto gdje možete sačuvati i dijeliti njihove fotografije i povijest. Naša je želja učiniti Family Tree dostupnim što većem broju ljudi, a u skladu s time omogućili smo njegov pregled na razne načine, putem mobilnih uređaja, aplikacijama Family Tree i Memories, stranici Family Tree Lite i dr., u nadi da ćemo*

¹²¹ *FamilySearch, FamilySearch Digital Records Access Replacing Microfilm*, 26. lipnja 2017., dostupno na: <https://media.familysearch.org/familysearch-digital-records-access-replacing-microfilm/>

kroz Family Tree zajedno raditi na stvaranju najboljeg, javnog genealoškog obiteljskog stabla u svijetu te omogućiti članovima obitelji povezivanje kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti...“.

Ulaskom na mrežno sjedište FamilySearch-a, korisnik prije istraživanja mora izraditi besplatan korisnički račun, a nakon registracije dobiva pristup brojnim sadržajima i uslugama: izradi genealoškog stabla, pretraživanju digitaliziranih matica, međusobnom povezivanju s drugim istraživačima, pomoći stručnog centra, pristup literaturi i drugim izvorima itd. S obzirom na to da za potrebe ovoga rada nije ključno analizirati sve mogućnosti, obradit će se ukratko samo najvažnije kao što su pretraživanje matica i u genealoške svrhe stvaranje obiteljskoga stabla.

Slika 9 – pretraživanje matica na stranici FamilySearch po lokaciji

Izvor: FamilySearch, *matična knjiga krštenih župe Kringa*, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899X-G6Q2?i=99&wc=9R2Z-MJF%3A391644801%2C392380701%2C392380702&cc=2040054>

Najjednostavniji način pretrage matičnih knjiga na FamilySearchu je prema lokaciji gdje se knjiga nalazi. Odaberemo li državu kojoj pripada i vrstu matične knjige, dobivamo pristup digitaliziranoj inačici s raznim mogućnostima pretrage. Slika je spremljena u visokoj rezoluciji, moguće je njezino zumiranje, reguliranje osvjetljenja i kontrasta, ali i opcija „*Invert*

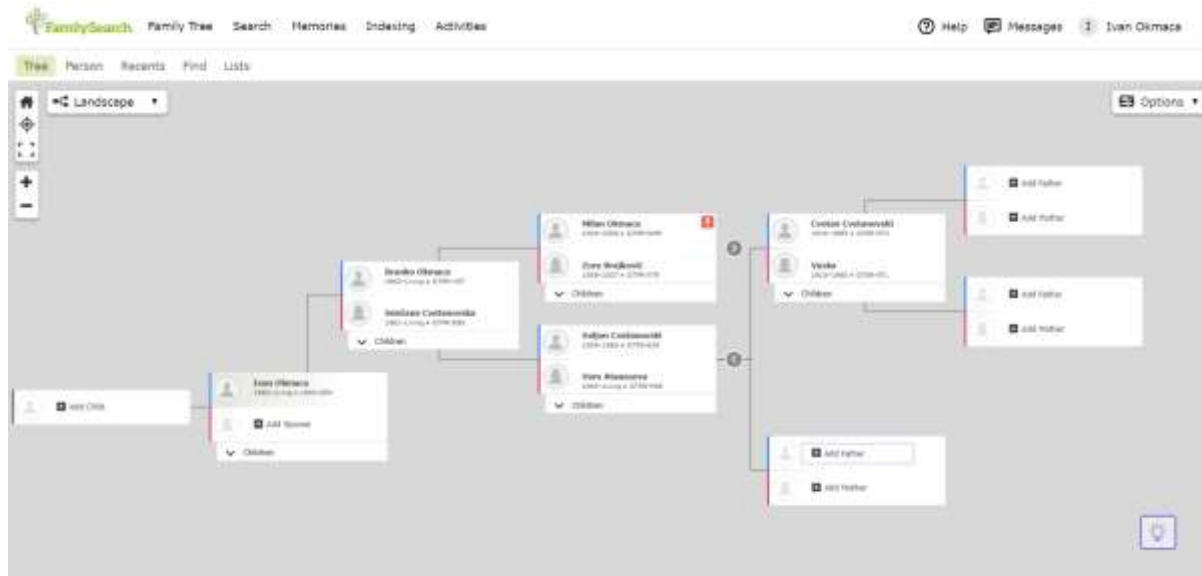
the image“ kojom dobivamo mogućnost promjene sheme boja. Osim toga dostupni su dodatni metapodaci o matici, te opcija „*Attach to Family Tree*“ koja automatski prosljeđuje zapis na osobno obiteljsko stablo, također dostupno na web stranici. Međutim, u svrhu njegove izrade i uopće otkrivanja obiteljske povijesti, prije pretraživanja digitaliziranih matica korisno je pretraživati podatke prema drugim parametrima, npr., imenu ili prezimenu osobe (što više podataka unesemo, rezultat će biti usmjereniji i uži). Ako se pretraživana osoba nalazi na web stranici, bilo to i na korisničkom računu drugog korisnika, dobivamo mogućnost preuzimanja informacija. Ovakvim pristupom, nudeći suradnju među istraživačima, FamilySearch se razlikuje u odnosu na druge genealoške platforme: korisnici međusobno komuniciraju, dijele i nadopunjuju osobne baze podataka, dijele iskustva te ostvaruju suradnju u svrhu novih spoznaja.

Osim spomenutog, evocirati podatke o osobi korisnik može i putem pretrage životnih događaja (rođenja, vjenčanja, mjesta prebivanja, smrti), odnosa s drugim osobama, lokaciji u izvorima, indexu svjetskih groblja i dr., a sve je to moguće automatski uvesti u već spomenuto obiteljsko stablo integrirano na stranicama FamilySearcha. Tijekom njegova kreiranja korisniku su dostupne imponantne mogućnosti, od umetanja životnih podataka o osobi, fotografija, povezivanja osoba u odnosu na druge, stvaranja vremenske linije ponaosob, a što je najinteresantnije automatsko pretraživanje postojeće slične osobe. Primjerice, pametno pretraživanje izbacit će nam sve osobe koje su već unesene istim, ili sličnim prezimenom, mjestom rođenja/smrti i sl.

Uz opisan FamilyTree alat za izradu genealoških stabala, danas postoji i niz drugih, a njihov se popis nalazi na stranicama hrvatskog rodoslovnog društva Pavao Ritter Vitezović.¹²²

¹²² Programska podrška za izradu genealoških stabala, dostupno na:
<http://www.rodoslovlje.hr/istrazivanja/programska-podrska>

Slika 10 – Primjer tradicionalnog prikaza obiteljskog stabla na mrežnoj stranici FamilySearch. Osim toga postoje i njegove druge varijante i oblici.

Izvor: FamilySearch, *Ivan Okmaca (1992. – Living) Person*, FamilyTree, dostupno na: <https://www.familysearch.org/tree/pedigree/landscape/LRKK-ZPV>

Za razliku od internacionalno poznatog rodoslovnog društva Utah (FamilySearch), na prostoru Republike Hrvatske djeluje društvo Pavao Ritter Vitezović osnovano 2005. godine s ciljem poticanja i podupiranja rodoslovnih istraživanja (kako obiteljskih tako i znanstvenih), uz okupljanje i educiranje zainteresiranih istraživača i njihovu međusobnu razmjenu iskustava.¹²³ Na njihovim stranicama ne postoje digitalizirani sadržaji matičnih knjiga, ali se nalaze vrijedne informacije: što su matične knjige, gdje se one nalaze, kako im pristupiti u istraživačkom smislu, koje su njihove prednosti i ograničenja i sl. Vezujući se na navedene teme, ali i mnoge druge relevantne za područje genealogije, društvo uz izdavačku djelatnost organizira seminare, javne rasprave, tribine i predavanja.

Na svjetskoj razini važno je spomenuti i National Genealogical Society, osnovano u Washingtonu DC 1903. godine. Riječ je o vrlo aktivnom društvu koje osim raznih seminara, tribina i radionica, educira istraživače kroz genealoški tečaj kojeg korisnici pohađaju u online okruženju. Osim toga izdaju knjige i časopise raznih genealoških sadržaja dostupnih korisnicima, među kojima se nalaze i važna djela o razumijevanju i uporabi matičnih knjiga,

¹²³ Hrvatsko rodoslovno društvo "Pavao Ritter Vitezović", *o društvu*, dostupno na: <http://www.rodoslovlje.hr/o-drustvu>

praksi mikrofilmiranja, njihovoj digitalizaciji, razumijevanju, tumačenju i analizi matica, razvijanju razumijevanja o poteškoćama prikupljanja informacija i dr.¹²⁴

Na europskoj razini, vrlo je produktivno genealoško društvo Society of Genealogists osnovano 1911. u Londonu. Društvo posjeduje bogatu genealošku biblioteku i obrazovni centar u kojem se nalaze mnogobrojni izvori vrijedni za genealoška istraživanja. Među njima se nalaze i matične knjige prvenstveno iz razdoblja prije početka civilne registracije (1837.) rođenih, vjenčanih i umrlih.¹²⁵ Međutim, iako se provodi sustavna digitalizacija dokumenata i nastoji se pružiti pristup u online okruženju, trenutno ne postoji digitalizirana zbirka matica pa se njima mora pristupiti fizički u prostorijama knjižnice društva.¹²⁶

Osim navedenih, postoje i mnoga druga genealoška društva širom svijeta koja se ističu svojim radom. Međutim, u kontekstu raspoloživosti matičnih knjiga kao temeljnog genealoškog izvora, postoji problem njihove dostupnosti i objedinjavanja. Naime, bez pristupa matičnim knjigama, gotovo je nemoguće upustiti se u istraživanja obiteljske povijesti i izradi obiteljskog stabla. Zbog toga je za buduće generacije istraživača važno izraditi globalnu bazu matica, koja će objedinjavati sve sačuvane primjerke svijeta, ili pristupiti izradi pravilnika i standarda o digitalizaciji i prezentaciji matičnih knjiga na nacionalnoj razini te sastaviti online registar poveznica po državama.

Za sada FamilySearch posjeduje najširu digitaliziranu bazu matica, pri čemu pokazuje interes za proširenjem zbirke, a bogatstvo mormonske sekte, u ovome slučaju, svakako može koristiti rezultiranju spomenutog.

Osim toga, primjenom modernih programskih alata nedvojbeno pospješujemo kvalitetu informacijske arhitekture određenih projekata. Primjerice, tijekom izrade genealoškog stabla, razvidno je da ono izgleda preglednije, a njegovo je održavanje i nadopunjavanje podataka praktično jednostavnije i lakše. Mogući su brojni prikazi predaka, uvrštavanje metapodataka, statistička obrada, razmjena podataka i sl. Upravo je razmjena podataka, u tradicionalnim metodama, nerijetko ograničavala radove istraživača. Često se događalo (događa se i danas) da razni istraživači potroše dane i tjedne na istraživanje iste građe i u svoje evidencije upisuju iste osobe i obitelji, a kada bi znali jedan za drugoga uštedjeli bi podosta vremena, truda,

¹²⁴ John T. Humphrey, *Understanding and Using Baptismal Records*, dostupno na: <https://www.ngsgenealogy.org/baptismal-records/>

¹²⁵ Society of Genealogists, *about the Society*, dostupno na: <http://www.sog.org.uk/about/history-of-the-society/>

¹²⁶ Society of Genealogists, *Search document collection index*, dostupno na: <http://www.sog.org.uk/search-records/index-of-the-document-collection/>

energije...¹²⁷ Zbog toga je korisno ostalim istraživačima predstaviti područje svoga rada, a isto tako koristiti suradnju drugih znanstvenih disciplina, pri čemu bi se moglo obuhvatiti šire područje istraživanja. FamilySearch pokazuje dobar primjer osnovne istraživačke suradnje, a s obzirom na to da se digitalnim trendom sve više projekata pokušava obuhvatiti interdisciplinarnim pristupom, preuzimanjem njihovog modela nedvojbeno možemo doprinijeti rješavanju toga problema.

Primjer za buduće projekte može predstavljati izradba Hrvatske nacionalne genealogije koja bi u nekom vremenu i prostoru mogla poslužiti za uspoređivanje među narodima i državama, ponajviše uporabom genealoške metode, ali i drugih.¹²⁸

Na koncu, rodoslovlje kao pomoćna povijesna znanost može koristiti i drugim znanstvenim disciplinama npr., Dr. sc. Domagoj Vidović s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje napominje: „*Za onomastiku su rodoslovna istraživanja neobično važna, pogotovo stoga jer je katkada samo s pomoću njih moguće odgonetnuti pravo značenje prezimena. Izrada rodoslovnih stabala omogućuje onomastičaru da brže i pouzdanije protumači prezime i štedi mu vrijeme. Poglavitito kod starijih prezimena kad se nakon nekoliko slovnih promjena posve izgubi iskonska motivacija prezimena. Evo primjera. Prezime Obrvan mirne bismo duše izvodili ili od apelativa obrva ili od glagola obhrvati, no zahvaljujući izradi rodoslovnoga stabla, znamo da je stariji lik prezimena Oberan, što se izvodi od ober – strmo brdo. Izvrstan primjer pokazan je i na primjeru mijene prezimena Ruch, Ručevački, Ručević...“.*¹²⁹

Drugi primjer važnosti genealoške metode i genealogije općenito kao pomoćne povijesne znanosti dr. sc. Nenad Vekarić navodi u kombinaciji s povijesnom demografijom, primjećujući kako genealogija služi povijesnoj demografiji kao vrlo korisna pomoćna disciplina, a genealoška metoda kao jedna od onih koje će najviše pridonijeti shvaćanju demografskih procesa u prošlosti.¹³⁰ Dakle, poglavlje o „*važnosti matičnih knjiga za genealoška istraživanja*“ možemo zaključiti činjenicom, da uz mnoge druge, genealoški smjer predstavlja i dio korijena povijesno demografskih istraživanja u Hrvatskoj.

¹²⁷ P. Hawlina, n. dj., 43.

¹²⁸ Vidi više: Božidar Ručević, *Hrvatska nacionalna genealogija – hrvatski rodoslovni projekt*, Redak, Split, 2017.

¹²⁹ P. Hawlina, n.dj., 18.

¹³⁰ Nenad Vekarić, *Metoda „reprezentativne kapi“ i genealoška metoda u povijesnoj demografiji*, Povijesni prilozi, Vol. 29 No. 39, 2010., 24.

4.2. Važnost matičnih knjiga za povijesno demografska istraživanja

Promatrajući nastanak znanstvene discipline povijesne demografije primijetit ćemo da se razni demografski i statistički pregledi stanovništva pojavljuju još u 17., a njihove analize u 19. st.¹³¹ Međutim sam naziv „povijesna demografija“ prvi se puta pojavljuje tek 1933. godine na VII. međunarodnom kongresu povijesnih znanosti u naslovu referata J. Bourdena (*Les méthodes et la démographie historique*), a potom (1954. – 1956.) i u naslovu po mnogo čemu pionirske trotomne knjige R. Molsa „Uvod u povijesnu demografiju europskih gradova od XIV. do XVIII. stoljeća“.¹³² Ipak, pravo znanstveno rođenje ove znanstvene discipline koja analizom matičnih knjiga prati kretanje stanovništva, događa se u pariškom institutu (Institut National d'Etudes Démographiques), gdje matematičar i statističar Louis Henry te povjesničar i arhivist Michel Fleury godine 1956. izdaju priručnik za ispisivanje i uporabu podataka iz starih matičnih knjiga, čime ostvaruju temelj za daljnja istraživanja na tom području. Važno je naglasiti da razdoblje 20. st. predstavlja svojevrsnu prekretnicu u razvoju povijesne znanosti. Naime, pojedini povjesničari tada napuštaju tradicionalni pristup proučavanja ljudi u vremenu i nasuprot događajnoj i političkoj povijesti, u fokus promatranja stavljaju teme iz gospodarstva, svakodnevice i povijesti mentaliteta te se bave malim čovjekom, uglavnom seljakom, čime povijesnu demografiju pretvaraju u važnu i vitalnu znanstvenu disciplinu. Dakle, posebna zasluga u razvoju ove discipline svakako pripada francuskim povjesničarima i statističarima okupljenim oko promicateljski nastrojene historiografske „škole Annales“ – koji su teorijski osmislili i u praksi počeli primjenjivati novu metodologiju kvantitativnog proučavanja povijesti stanovništva utemeljenu na matičnim knjigama.¹³³

U Hrvatskoj se proučavanje povijesti stanovništva javlja iz tradicijskog smjera etnografije i povijesno-ekonomskog smjera ekonomske znanosti, nakon kojih se postupno razvijaju i drugi. Hrvatski ekonomist Vladimir Stipetić i povjesničar Nenad Vekarić korijene povijesno-demografskih istraživanja u hrvatskoj dijele na:

- tradicijski i povijesno-ekonomski smjer
- demografsko-statistički smjer

¹³¹ Vidi više: Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2004.

¹³² Miroslav Bertoša, *Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, 41/42, 1999/2000., 316.

¹³³ Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata: lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanja Antibarbarus, biblioteka »Historia«, Zagreb, 2002., 313.

- povijesno medicinski i antropološki smjer
- dokumentaristički i genealoški smjer
- demogeografski smjer
- demografski smjer
- socijalno antropološki smjer.

Važnost tradicijskog smjera razumiju u prepoznavanju raznih pojava stanovništva 19. st. i utvrđivanju teme obitelji kao bitne pretpostavke povijesno-demografskih istraživanja. Međutim, njegov je glavni problem bio oslanjanje na usmenu tradiciju, a osim toga i premalo oslanjanje arhivskim vrelima, pa se iz toga razloga opravdano smatra anakronim.

Idući povijesno-ekonomski smjer usmjerava analizu isključivo na istraživanje povijesti gospodarstva, pri čemu im povijesna demografija postaje pomoćna disciplina kojom pokušavaju spoznati određene pojave u gospodarstvu. Dakle, oni istražuju temeljne demografske pokazatelje (broj stanovnika, natalitet, mortalitet, migracijska kretanja i sl.) ne zalazeći dublje u društveno tkivo.

Ograničenja prepoznajemo i u demografsko-statističkom smjeru gdje istraživači u svojem radu ne zalaze duboko u prošlost. Njihove su statističke analize svojevremene ili one bliske prošlosti, dakle iz vremena koje im neposredno prethodi. Međutim, uz očigledna ograničenja odlika je ovoga smjera kvalitetna sistematičnost te stvaranje statističkih baza koje koriste istraživačima različitih usmjerenja.

Težnju povezivanja različitih znanosti možemo prepoznati u povijesno medicinskom smjeru istraživanja smrtnosti, tempa poroda, blizanaca i dr. tema, koje su mnogi liječnici i povjesničari medicine uvrstili u povijesnodemografska istraživanja unoseći u nju elemente egzaktnosti prirodnih znanosti. Kolika je važnost povijesno medicinskih istraživanja i njihovih rezultata za današnju medicinu i znanost, očituje se u činjenici da se u suvremenim medicinskim istraživanjima sve više ističe potreba praćenja višestoljetnog, dijakronijskog kretanja pojedinih bolesti, u svrhu boljeg razumijevanja patocenoze određenog područja.¹³⁴ Međutim, problem starijih matičnih knjiga umrlih je taj da ne sadrže podatke o uzroku smrti, već samo o broju umrlih određene župe, pa takve podatke istraživač može iskoristiti tek djelomično. Primjerice, izrazito dominantna odstupanja od uobičajenih kretanja mogu neizravno sugerirati na moguću

¹³⁴ Stella Fatović-Ferenčić, *Matične knjige kao izvor za proučavanje hrvatske medicinske baštine*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, 41/42, 1999/2000., 353.

epidemiju, ratna stradavanja ili glad. Pri tome konzultirajući se s drugim izvorima i metodama dolazimo do senzacionalnih otkrića.

Ponekad se za određena područja navode i imena liječnika, što govori da je na tom području djelovao liječnik, ali i to da će upisana dijagnoza odgovarati službenoj medicinskoj doktrini toga doba, kao i da još uvijek liječnici nisu imali određenu obvezu sustavnog evidentiranja uzroka smrti kao pokazatelja zdravstvene situacije.¹³⁵ Kada govorimo o definiranju uzroka smrti, ponekad je retrospektivno analizirajući podatke iz matičnih knjiga umrlih, dijagnostički, gotovo nemoguće utvrditi određenu dijagnozu u suvremenom smislu. Naime, mnoge se dijagnoze ne mogu interpretirati u svjetlu današnjih dijagnostičkih izričaja jer se bitno razlikuju, ne samo po nazivima bolesti, već i po nozologijskim referentnim sustavima.¹³⁶ Unatoč tome, prema svemu dosad navedenome, ali i prema mnogim drugim mogućnostima, vrijednost je matičnih knjiga za povijesno medicinska istraživanja nedvojbeno.

Oslonivši se na povijesno medicinska istraživanja i koristeći se multidisciplinarnim pristupom, pojedini istraživači razvijaju i antropološki smjer prvenstveno za utvrđivanje obilježja genetske strukture. Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić zapisat će „Povijest medicine pokriva jedan važan segment demografskih istraživanja (mortalitet), a antropološka istraživanja pokazat će se kao gotovo najrelevantniji izvor spoznaja o najstarijim demografskim procesima koji, zbog nepostojećih vrela, izmiču povijesnoj i drugim humanističkim i društvenim znanostima“.¹³⁷

Antipodi tradicijskom, isključivo temeljenom na usmenoj tradiciji, predstavljaju dokumentaristički i genealoški smjerovi, u potpunosti temeljeni na arhivskim izvorima. Međutim, nedostatak predstavnicima dokumentarističkog smjera prebacuje se manjak interpretativnih ambicija. Naime, ovi istraživači iznose na vidjelo demografske izvore, publiciraju ih u cijelosti ili fragmentarno, ali ne ulaze u njihove detaljne analize. Dakako, autori dokumentarističkog smjera napravili su ogroman istraživački napor, ali iz povijesno demografskog kuta gledanja, nisu „poentirali“, već su taj potencijal prepustili drugima.¹³⁸

Genealoški smjer koji u određenoj mjeri korespondira s prethodnim poglavljem o važnosti matičnih knjiga za genealoška istraživanja, javlja se u krilu povijesne znanosti, a odlikuje ga vrlo temeljita faktografija uz ograničenja proučavanja „formalne“ strane stanovništva – ime,

¹³⁵ Isto, 355.

¹³⁶ Isto, 356.

¹³⁷ V. Stipetić i N. Vekarić, n.dj., 19.

¹³⁸ Isto, 20.

prezime, genealošku vezu i to isključivo po muškoj liniji. Međutim, kada govorimo o genealoškom smjeru, treba napomenuti da za razliku od genealogije, koja kao pomoćna povijesna disciplina ne daje veće interpretativne mogućnosti povijesnoj demografiji, promocija genealoške metode omogućuje prodiranje u dubinska istraživanja stanovništva.¹³⁹ Naime, suvremena se demografska istraživanja baziraju prvenstveno na statističkim podacima stanovništva, pa im zbog toga nisu nužna genealoška posredovanja za spoznaju demografskih procesa. Međutim, istraživači povijesno demografske discipline proučavaju razdoblje iz predstatističkog razdoblja i ne posjeduju popise stanovništva, a osim toga mnoge je arhivske izvore izbrisao jaram vremena i ona nisu sačuvana. Zbog toga je genealoška metoda istraživanja, uz istraživačku sreću u stanju stvoriti naknadni i precizan popis stanovništva koji će omogućiti shvaćanje demografskih procesa u prošlosti. Na štetu istraživača, najveći nedostatak genealoške metode jest taj što se radi o vrlo napornoj metodi koja rezultate daje sistematskom genealoškom obradom što većeg područja, što zahtjeva mukotrpan arhivski rad i dugotrajan unos podataka.¹⁴⁰ Ipak, promatrajući dugoročno, korist je evidentna. Genealoška metoda omogućit će istraživačima dubinsko prodiranje u samu srž stanovništva, pri čemu se mogu uočiti brojni „tihan“ procesi u stanovništvu, procesi koji nisu vidljivi „običnim okom“ kao što su, primjerice, vidljive demografske posljedice ratova ili velikih epidemija.¹⁴¹ „Atomizacija“ stanovništva, tj. utvrđivanje njegova „kemijskog sastava“ genealoškom metodom omogućava razumijevanje neprestanog pulsiranja stanovništva, a samim time nudi i mnogo veće interpretativne mogućnosti.¹⁴²

Sljedeći demogeografski smjer istraživanja povijesne demografije razvija se u krilu geografa, a karakterizira ga povezivanje demografskog razvitka i prostora, pri čemu se pokušava istražiti razmještaj stanovništva, kretanja, migracije, unutrašnja dinamika, struktura, te međuzavisnost s prirodnom i društvenom cjelinom. Dakle, najveća briga demogeografije nije samo stanovništvo, već odnosi što ih ono formira oko sebe na geopovršini, pri čemu je kartografski prikaz važno sredstvo analize i zaključivanja.¹⁴³ Gdje je nešto? i Zašto je ondje? dva su dominantna pitanja demogeografa. U suvremenome smislu jedan od najvažnijih koraka u razvoju demogeografije jest pojava i primjena geografskih informacijskih sustava (GIS), koji

¹³⁹ Isto, 20.

¹⁴⁰ N.Vekarić, n.dj., 25.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Ivo Nejašmić, *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga 2005., 9.

su se počeli rutinski rabiti u prostornom analiziranju odnosa stanovništva i prirodne osnove (okoliša u širem smislu).¹⁴⁴

Veza između demogeografskog i demografskog smjera nije upitna, ali postoji i razlikovna dimenzija u kojoj se demografski smjer bavi utvrđivanjem broja stanovnika, pri čemu se posebna pažnja daje analizi prirodnog kretanja stanovništva putem obrade matičnih knjiga. Za razliku od istraživača tradicijskog, povijesno-ekonomskog i dokumentarističkog pristupa, kojima je povijest stanovništva uzgredna tema, istraživačima demografskog smjera povijest stanovništva predstavlja fokus.¹⁴⁵ Oni ne donose samo serije rođenih, vjenčanih i umrlih (poput dokumentarista), već interpretiraju te podatke, izučavaju trendove i mijene.¹⁴⁶ Primjerice, analiza podataka iz matične knjige rođenih dovest će do zaključka da su u predindustrijskoj Europi, na područjima gdje je poljoprivreda bila glavna gospodarska grana, a stanovništvo u velikoj većini katoličke vjeroispovijesti, na ritmove života, pa tako i začeca i rođenja, najviše utjecaja imali opsežni poljoprivredni radovi, društveno religijska pravila i intenzitet seksualnih poriva.¹⁴⁷ Izuzetan je i primjer teorije demografske tranzicije koju prvi 1909. godine izlaže francuski demograf Adolphe Landry, dok se u domaćoj literaturi najtemeljitiije njome bavi Alica Wertheimer-Baletić. Ova teorija razvoj stanovništva promatra kao etapni proces uvjetovan ukupnim procesom društveno-gospodarskog i kulturnog razvoja, a demografska tranzicija označava promjene u natalitetu i mortalitetu koje nastaju kao posredna posljedica ukupnog društveno-gospodarskog i kulturnog razvoja na određenom području – razvoja koji, preko primarnog utjecaja brojnih čimbenika na ekonomsko-socijalnu strukturu stanovništva, utječe na promjene u reprodukciji.¹⁴⁸ Dakle, demografska tranzicija općenito označava razdoblje prijelaza s tradicionalnog (primitivnog) režima reprodukcije stanovništva, koji obilježavaju visoke stope rodosti i smrtnosti, na suvremeni (humaniji) režim, koji označavaju niske stope.¹⁴⁹ U literaturi se najčešće pojavljuje troetapni model polazeći od predtranzicijske etape, etape demografske tranzicije ili prijelaza (rana, središnja i kasna), te posttranzicijske etape. Navodeći teoriju demografske tranzicije kao istraživački problem demografskog smjera treba napomenuti da se njome bave i predstavnici drugih pravaca, npr. demogeografskog kao i

¹⁴⁴ Isto, 11-12.

¹⁴⁵ V. Stipetić i N. Vekarić, n.dj., 21.

¹⁴⁶ Isto.

¹⁴⁷ Jasna Čapo, „*Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću*“, u: A. Sekulić (ur.), *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, Zagreb, Matica hrvatska, 1993., str. 124–125.

¹⁴⁸ Nenad Vekarić, Božena Vranješ-Šoljan, *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, Zagreb - Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Sveučilište u Dubrovniku, 2009., 9-10.

¹⁴⁹ Ivo Nejašmić, *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga 2005., 54.

demografsko-statističkog smjera. Također mnoge druge teme ne možemo isključivo vezati za pojedine smjerove jer su one u međusobnoj korelaciji, a kako je svrha ovoga poglavlja objasniti pojedine mogućnosti i demistificirati tajne matičnih knjiga vezanih uz povijesno demografska istraživanja, ono i nije od fundamentalne važnosti. Ako bismo na koncu tražili slabe točke demografskog smjera, onda su to: preveliko pouzdanje u matične knjige kao izvor (nedovoljna kritika tih izvora) i nadmoć kvantitativne analize nad kvalitativnom.¹⁵⁰

Socijalno antropološki smjer u povijesnoj demografiji na koncu objedinjuje teme tradicijskog i povijesno-ekonomskog smjera s metodama demografskog i genealoškog smjera, a metodološki je najbliži antropološkom smjeru. Predstavnici ovoga smjera bave se naočigled „nebitnim“ pitanjima proizašlim iz povijesne svakodnevice. Međutim, takvi „nebitni“ detalji skrivaju sjajne kognitivne mogućnosti. Tako je u socijalno antropološkim istraživanjima u fokusu obitelj kao dio sustava, a ne kao jedinka; svrha istraživanja svakodnevice ne iscrpljuje se u deskripciji, već u mikroskopskom uočavanju kompleksnosti društvene zbilje.¹⁵¹ Primjerice, Francuskinja Martine Segalen, etnolog, kulturni antropolog i demograf, postavlja vrlo dramatično pitanje: što je „obitelj“ uopće značila u predindustrijskome društvu i kakva je bila njezina uloga? Ako su ljudi u 16. 17. i 18. st., kako svjedoči građa matičnih knjiga, bili svjesni vrlo vjerojatne činjenice da će „bračna veza trajati relativno kratko i da će djeca u tijeku dvadeset godina dva put promijeniti majku i oca“, nije li onda, pita se M. Segalen, realnije u njoj vidjeti „gospodarsku ulogu“, vremenski dulju ili kraću vezu parova oko kojih se stvara rodbinsko jezgro i čvršća povezanost?¹⁵² Povjesničar Miroslav Bertoša navodi primjer takvoga ponašanja u romanu Daniela Defoea „*Moll Flanders*“ u kojem protagonistici promiskuitet određuje materijalna neimaština i nesigurnost. Nadovezujući se na temu bračnih veza uvjetovanih gospodarskim fenomenom, možemo postaviti problem i analizirati paradoksalni povratak Martina Guerrerea u istoimenoj knjizi povjesničarke Natalie Zemon Davis. Pitanje je bi li Bertrande de Rols prihvatila varalicu Arnauda Du Tilha (lažnoga Martina Guerrerea) kao svoga zakonitog muža, dijeleći s njim intimu i bliskost da nije bila motivirana gospodarskom potrebom i čvrstom muškom rukom koja će joj pribaviti resurse i sigurnost.¹⁵³

Gospodarska se potreba predindustrijske Europe očitovala i u određivanju brojnosti potomaka, kao i činjenici da je smrt stoke izazivala, iako je suludo govoriti o težini emocija jer su obje dramatične i teške, tragičniju emociju od smrti djeteta. Hrvatski ekonomist i književnik

¹⁵⁰ V. Stipetić i N. Vekarić, n.dj., 21.

¹⁵¹ Isto.

¹⁵² M. Bertoša, n.dj., 334.

¹⁵³ Vidi više: Natalie Zemon Davis, *Povratak Martina Guerrerea*, Konzor, Zagreb, 2001.

Mijo Mirković (Mate Balota) na tu temu piše lirsku socijalnu pjesmu *Koza*¹⁵⁴ opisujući strašnu obiteljsku tragediju koja ih je zadesila, smrt koze. Josip Kaplan pak uglazbljuje tekst Josipa Stanića *Gajardo* poistovjećujući istarskog vola s prijateljem koji mu je godinama pomagao orati istarsku zemlju, pa će zbog njegova uginuća zapisati: „*danaska te, gajardo, više ni, ma za si ovi i oni dnevi, od srca ti, od srca ti kumpnjo hvala*“.¹⁵⁵ Smrt djeteta je s druge strane bilo lakše nadomjestiti. Iznimno je zanimljivo djelo Etienna Gautiera i Louisa Henryja „*Stanovništvo normandijske župe Crulai: povijesna studija*“ u kojem iznose podatak relevantan za prethodno razmatranje. Naime, u poglavlju o intervalima između porođaja valja primijetiti da se rađanja javljaju dvaput, tri put ili četiri put uzastopno, a zatim prestaju sve dok u ratu, epidemiji bolesti, za nestašica i gladi ili nesretnim slučajem dijete ne izgubi život.¹⁵⁶ Podatak nam dokazuje činjenicu da se gubitak djeteta uglavnom nadoknađivao, ali i pretpostavku o izbjegavanju novih začeca. Zbog toga su pojedini povjesničari usmjerili svoju pozornost istraživanju problema kontracepcije predindustrijskog doba, otkrivši razne metode zaštite poput mehaničkih prezervativa napravljenih od janjećih crijeva, pobačaja, upotrebe raznih biljaka i sl.

Interesantan je ali i tragičan, podatak o čestom slučaju čedomorstva, nerijetko izvršenog nesvjesno u nepažnji, ponekad u dobrim namjerama. Upravo je zbog učestalosti toga događaja Crkva svojevremeno izdavala upozorenja da se sve žene klone uzimanja u postelju sitnih stvorenja, kako bi izbjegle opasnost da ih uguše i budu izopćene. Pierre Goubert, začetnik mikrodemografskih povijesnih analiza u sintetičnome prikazu svakodnevnog života francuskih seljaka u 17. st. spomenuo je da su majke za hladnih zima u obiteljskim posteljama nastojale novorođenoj djeci dati „malo topline“ iako su postojali „rizici gušenja“.¹⁵⁷ Međutim, po Goubertu, ta su „davljenja“ u obiteljskim posteljama gotovo zanemariva u odnosu na golemu smrtnost koju su slabim i neotpornim tijelima novorođene djece zadavala strašna oboljenja želuca, debelog i tankog crijeva – teških proljeva – koji su, napose u kolovozu i rujnu, kako svjedoče župne matice umrlih, izazvale dramatične promjene.¹⁵⁸ Razlozi takvih oboljenja mogu biti različiti, a uz potpuno logične, interesantno je predstaviti i široj javnosti manje poznate podatke. Primjerice, higijena koja je dugo vremena bila na izrazito niskoj razini, mogla je biti

¹⁵⁴ Mate Balota, *Dragi Kamen*, prvo akcentuirano izdanje, Amforapress, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016., 25.

¹⁵⁵ Josip Kaplan, *Sunce na Kvarneru : izbor zbornih skladbi Josipa Kaplana*, urednica Doris Kovačić; notografija Alen Mančić, Viškovo, Rijeka: Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov: Pjevački zbor mladih "Josip Kaplan", Sveti Ivan Zelina: Tiskara Zelina, 2016.

¹⁵⁶ Miroslav Bertoša, *Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, 41/42, 1999/2000., 318.

¹⁵⁷ Isto, 320.

¹⁵⁸ Isto, 321.

uzrok mnogih bolestima. Zbog toga je na području hrvatske, zbog raznih infekcija prouzrokovanih lošim higijenskim uvjetima, nakon prvog svjetskog rata jedan od glavnih zadataka bio sprovesti asanaciju hrvatskog sela, dakle stvoriti higijensku infrastrukturu koja će presjeći lanac zaraza i dokinuti žarišta različitih zaraznih bolesti u seoskim krajevima.¹⁵⁹ Onodobnim je javnozdravstvenim radnicima bilo posve jasno da je širenje zaraznih bolesti na selu tijesno povezano uz neprosvijećenost stanovništva, nehigijenske uvjete života i štetne navike.¹⁶⁰ Potonje su bile osobito vezane uz obavljanje nužde na otvorenom ili u higijenski posve neprikladnim, nužnicima. Postojala je i navika odlaganja gnoja u nezaštićenim gnojnicama, koje su dopuštale da se otpadne vode slijevaju u bunare.¹⁶¹ Uz tada raširene epidemije crijevnih zaraznih bolesti, usmjeravanje zdravstvenog prosvjećivanja na higijenu nužnika i gnojnica bilo je posve razumljivo i opravdano.¹⁶²

S odmakom od „negativnih“ tema epidemija, gladi i stradanja, proučavanjem matičnih knjiga dolazimo i do drugih interesantnih podataka svakodnevice seljaka određenog razdoblja na području Europe. Uzmimo za primjer matičnu knjigu krštenih župe Kringa u razdoblju 1841-1851. Prateći krivulje začelih po godinama, primijetit ćemo da se vrlo mali broj događa u korizmenom razdoblju (blagdan Uskrsa ne pada svake godine u isto vrijeme, pa korizmena četrdesetnica može biti ograničena samo na ožujak, a ponekad sredinom ožujka do sredine travnja) i prosincu kada Crkva savjetuje suzdržavanje od intimnih odnosa kako bi se što bolje duhovno pripremili za svetkovanje Uskrsa i Božića. Prema tome, možemo zaključiti da se onodobno stanovništvo predindustrijske Europe striktno držalo društveno-religijskih pravila. Isto tako primijetit ćemo da su uz navedena pravila na ritmove začeca i rođenja veliki utjecaj imali i opsežni poljoprivredni radovi. U mjesecima rezerviranim za najteže poljoprivredne poslove (kolovoz, rujan i listopad), također se uočava nagli pad začelih. Dakle, u ovome slučaju analizom matičnih knjiga dolazimo do spoznaja da su na području predindustrijske Europe, gdje je poljoprivreda bila glavna gospodarska grana, a stanovništvo u velikoj većini katoličke vjeroispovijesti, na ritmove života, začeca i rođenja, najviše utjecaja imali opsežni poljoprivredni radovi, društveno-religijska pravila, ali i intenzitet seksualnih poriva.¹⁶³

Postoje niz drugih zanimljivih tema proučavanja matičnih knjiga, a povjesničari - dakako i oni demografskog usmjerenja - sljedeći postulate svojega zanata, u mnogobrojnim studijama

¹⁵⁹ Željko Dugac, *Bolje kopati zahod nego grob: Zdravstveno prosvjećivanje o higijeni nužnika u međuratnom razdoblju*, Časopis za suvremenu povijest, Vol.44 No.2, Studeni 2012., 343.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ Isto, 343-344.

¹⁶² Isto, 344.

¹⁶³ Isto, 102.

,nakon kvantitativne analize podataka izvučenih iz spomenutog gradiva, donose temeljito potkrijepljene podatke o primjerice nastanku, širenju i potresnom učinku epidemija, ratnih stradanja, prirodnih nepogoda, propalih ljetina, potanko istražuju kretanje cijena žitarica i poljoprivrednih proizvoda, ali i ljudske osjećaje, stajališta prema životu i smrti, kao i donedavno zanemarene pojave iz područja mentaliteta.¹⁶⁴ Za potrebe ovoga rada nije neophodno analizirati sve njihove istraživačke mogućnosti u okviru povijesno demografskih istraživanja, a obrada sakupljenih podataka rođenih, začelih, sezonskih kretanja, broja i tempa poroda, kumova, primalja, izvanbračne djece, rođenja blizanaca, imena, prezimena i nadimaka, socijalnih statusa obitelji i kumova, djelatnosti, zanimanja, krstitelja, bolesti, smrti, vjenčanja... samo su neke od spomenutih tema. Dakle, postoji niz istraživačkih mogućnosti interpretacije matičnih podataka, a navodeći tek poneke, zaključujemo koliku važnost predstavljaju znanstvenoj disciplini povijesnoj demografiji.

Sljedeću etapu tumačenja novih spoznaja moguće je pretpostaviti u kontekstu povezivanja humanističkih, s prirodnim znanostima, a digitalno doba omogućit će komplementarnost kao nikada ranije. Primjerice, tekuće stoljeće iznjedruje nove spoznaje sociobiološkim pogledom na čovjeka kao pojedinca, ali i društva u cjelini, a povezivanje rezultata dobivenih istraživanjima evolucijskih psihologa i povijesnih demografa, napose onih socijalno antropološkog smjera, može doprinijeti novim otkrićima.

Upravo je jedna od glavnih kritika humanističkih disciplina njihova nepovezanost s drugima, poglavito prirodnim znanostima. Zato je težnja suvremenog načina razmišljanja što sustavnija interdisciplinarnost, pri čemu se sve češće kombinira spajanjem naizgled nespojivih znanosti. Uzmimo za primjer povijesnu znanost čije temeljno učenje opravdavamo potrebom razumijevanja sadašnjosti. Dakle, upravo je u toj ideji opravdanje učiteljice života, bez koje ne bi mogli razumjeti određene procese koji se događaju u sadašnjosti. Ako uzmemo istinitom sentencu kako je najbolji prediktor kako će se netko ponašati u budućnosti taj kako se ponašao u prošlosti, mogli bi spoznati značajna otkrića i obrnutim redoslijedom. Dakle, postavlja se pitanje ako povijest promatramo kao sredstvo spoznaje određenih procesa u sadašnjosti, može li nam sadašnjost pomoći razumjeti određene procese društva u prošlosti?

Matične knjige u tom smislu pružaju mnoge odgovore, ali uza sve druge izvore, određena pitanja još uvijek ostaju nerješivi fascinosum kompletnoj znanstvenoj zajednici. Zbog toga bi određene procese u budućnosti mogli razumjeti analizom kvantitativnih podataka izvedenih iz

¹⁶⁴ M. Bertoša, n.dj., 333.

matičnih knjiga, kvalitativnom, potpomognutom drugim društvenim i prirodnim znanostima. Nastavimo s primjerom osobito interesantne evolucijske psihologije, predugo zanemarivane i prikrivane biheviorističkom dominacijom u znanosti. Predstavnicima ove znanstvene discipline smatraju da su čovjekovo tijelo kao i mozak, prilagođeni životnome stilu lovačko-sakupljačkog društva, pa ako je prirodna selekcija, obuhvaćajući i seksualnu selekciju, spor proces i do danas nije prošlo dovoljno generacija da bi se prilagodili suvremenom kulturološkom okruženju postindustrijskog načina života, nije li to dovoljno dobro polazište za razumijevanje ponašanja čovjeka svih povijesnih razdoblja, pa tako i onoga predindustrijskog čiju spoznaju svakodnevice i mentaliteta upravo temeljimo na podacima izvedenih iz sačuvanog opusa matičnih knjiga? Dakako, činjenica jest da svaku skupinu moramo promatrati u okruženju u kojemu se ona nalazi i da ista pravila ne vrijede za svakoga pojedinca, ali za promatranje prosjeka društvenih zbivanja svakako nam mogu poslužiti kao oslonac.¹⁶⁵

Osim toga, razvojem digitalnoga doba otvaraju se dodatne mogućnosti, počevši od pojednostavljenog spajanja različitih znanosti i njihovih predstavnika, do primjene suvremenih računalnih alata. U kontekstu povijesno demografskih istraživanja usmjerenih „novome“ digitalnom dobu, povjesničar Oscar Itzcovich je 1993. godine u Milanu izdao priručnik s uputama za njihova istraživanja na računalu. Njegova polazna teza glasi da je *personal computer PC* zauzeo vrlo visoko mjesto u povjesničarevu radu, no da se „informatičke tehnike u povijesnim istraživanjima koriste znatno ispod svojih mogućnosti koje pružaju“.¹⁶⁶ Itzcovich raspravlja o modelima datoteka, kvantitativnim metodama, broječanim i statističkim analizama prikupljenih podataka, o putovima kvantitativne historiografije i ubrzanog rada na informatizaciji arhiva. Rezultate svojih istraživanja u teorijskoj i praktičnoj primjeni računala u društvenim znanostima (u prvom redu u sociologiji, lingvistici, statistici, psihologiji, semiotici, informatici...) objelodanila je i skupina autora, među inim i A. Turchini s člankom „*Ranonovovjekovna povijest i računalo: istraživanja i projekti*“.¹⁶⁷ Uz spomenute je i francuski povjesničar Emmanuel Le Roy Ladurie 1980-ih zaključio da će „*povjesničar morati postati elektronski programer ili ga neće biti*“. Sukladno tome je 1981. godine učinjen značajan korak naprijed: francusko društvo za demografsku povijest objavilo je priručnik Michaela Hinswortha

¹⁶⁵ Vidi više: Igor Kardum, *Evolucija i ljudsko ponašanje*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003; Darko Polšek, *Sociobiologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 1997., Edward O. Wilson, *O ljudskoj prirodi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, travanj 2007; Josip Hrgović i Darko Polšek, *Evolucija društvenosti*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004; Matt Ridley, *Agilni gen „Nature via Nurture“ – Geni, iskustvo i što nas čini ljudima*, *evolucio evolutionis*, Prvo izdanje, Zagreb, 2009; Geoffrey Miller, *Razum i razmnožavanje – Kako je izbor partnera oblikovao evoluciju ljudske naravi*, Algoritam, Zagreb, siječanj 2007.

¹⁶⁶ M. Bertoša, n.dj., 339.

¹⁶⁷ Isto.

i Jean Pierrea Bardeta, *Logiciel CASOAR*, prvi kompjutorski program za matematički izračun i statističku analizu podataka pri rekonstrukciji obitelji.¹⁶⁸

Dobrim je dijelom suvremena težnja digitalne humanistike odgovoriti na pitanje kako implementirati digitalne tehnologije kao sastavni dio istraživačkog procesa, a da ne budu tek strojna ispomoć u obradi velike količine podataka. Međutim, povijesnim je demografima kvantitativni čimbenik u analizi podataka tek „nužno zlo“, usputna odrednica koja ne može i ne smije biti konačan cilj, a informatički alat vrlo često samo dio pomoći u kvalitativnoj obradi podataka. Povodeći se izrekom Antonia Gramscia: „*Povijest nije matematičko računanje; u njoj ne postoji nikakav desetinski metrički sustav, nikakva progresivna numeracija jednakih količina s mogućnošću korištenja osnovnih računskih operacija, jednadžbi, korjenovanja; kvantitet (gospodarski ustroj) postaje u njoj kvalitet jer postaje oruđe u rukama ljudi, ljudi koji ne vrijede samo zbog svoje težine, stasa, mehaničke energije razvijene u mišićima i živcima, već vrijede u prvome redu toliko koliko imaju duha, koliko trpe, shvaćaju, vesele se, prihvaćaju ili odbijaju*“,¹⁶⁹ povjesničar ni u kojem slučaju ne smije odustati od humanog doticaja ljudi u određenom prostoru i vremenu. Držeći se Gramscieve sentencije, mementa svakog povjesničara, ne znači da digitalna tehnologija uz svoje prednosti ne može pomoći povjesničaru, štoviše, mišljenja sam da ona sama po sebi postaje dio svakog istraživačkoga procesa, a ono što se danas naziva digitalnom humanistikom, vrlo bi brzo mogla postati samo humanistika. Primjerice, određeni su se računalni programi u povijesno demografskim istraživanjima već prihvatili kao opći dio istraživačkog alata. Nevjerojatno je za pretpostaviti da će tradicionalni znanstvenik 21. stoljeća iz područja humanizma, u analizi matičnih knjiga radije zapisivati podatke na papir, stvarajući fizičke, rukom pisane baze podataka, nego li se koristiti informatičkim alatima poput *Microsoft Excela*, opće prihvaćenog rješenja za stvaranje baza podataka izvučenih iz matičnih knjiga. Naime, ono što je povjesničar u prošlosti zapisivao tintom na papir i što je računao mehanički, sada umjesto njega čini informatički program, olakšavajući i ubrzavajući kvantitativni postupak analize, pri čemu ne treba spominjati i veću preciznost i točnost podataka. Sukladno tome, jasno je da određeni informatički elementi u analizi matičnih knjiga već postaju općim i sastavnim dijelom svakog istraživačkog procesa.

Osim toga, digitalno doba u određenoj mjeri omogućuje istraživanje digitaliziranih matica u svakome trenutku, na bilo kojemu mjestu, a gradivo koje je povjesničar tražio fizički po

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata: lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanja Antibarbarus, biblioteka »Historia«, Zagreb, 2002., 330.

arhivima i za koje je trošio puno više vremena i resursa (često se arhivi ne nalaze u mjestu prebivališta što dodatno otežava posao), sada posjeduje u besplatnim digitalnim repozitorijima kojima pristupa s osobnoga računala. Za istraživanje matičnih knjiga u digitalnom okruženju, trenutno je najvažniji već opisan *FamilySearch* koji je od iznimne koristi kako genealogizima tako i povijesnim demografima.

Zaključno možemo potvrditi neizostavnu pomoć informatičkih sustava u kvantitativnoj analizi podataka, ali što se tiče kvalitativne u području povijesne demografije, digitalno može postati sredstvo suvremene prezentacije podataka, ali i puno važnijeg povezivanja znanstvenika različitih disciplina, koje donosi nove spoznaje i širi područje znanstvenih istraživanja.

Izvrstan je primjer kako bi se u skorije vrijeme moglo pristupiti pothvatu istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike već spomenuti projekt „*Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom*“ čiji ciljevi, a u skladu s njima i proizvodi/učinci pružaju egzaktn dokaz njegove trajne vrijednosti.

4.3. Važnost matičnih knjiga za filološka istraživanja

Prema enciklopedijskoj natuknici Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, filologija označuje disciplinu koja se zauzeto, uporno i sustavno bavi kulturno relevantnim tekstovima i analizirajući ih otkriva kulturne sadržaje i značajke sredine ili razdoblja.¹⁷⁰ Uz navedeno, njezino je glavno sredstvo poznavanje jezičnoga izraza i povijesti tekstova, pa je po tome, ona disciplina koja se obuhvatno bavi i jezikom i književnosti.¹⁷¹

U kontekstu matičnih knjiga kao izvora za filološka istraživanja dr. sc. Diana Stolac navodi utvrđene činjenice o korisnosti i uporabivosti matičnih knjiga u filologiji, potkrjepljujući ih konkretnim primjerima. S obzirom na to da je filologija široko područje znanosti koje se dijeli na niz grana, tekst je fokusiran uglavnom na kroatistička istraživanja.

Najčešće se povjesničari književnosti obraćaju matičnim knjigama kada monografski predstavljaju određene pisce. Naime, događa se da ponekad životopisi pisaca ne odgovaraju stvarnosti, već se pogrešno prenose s jednog izvora na drugi. Zbog toga određene periodizacije

¹⁷⁰ Hrvatska enciklopedija, Filologija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19621>

¹⁷¹ Isto.

i klasifikacije uz nove spoznaje zahtijevaju reinterpetaciju podataka, pa se povjesničari književnosti obraćaju maticama i onda kada rade opće preglede hrvatske književnosti, što radi provjere podataka, što radi uključivanja u prethodnim pregledima pomalo zaboravljenih ili zaobidenih autora.¹⁷²

Osim povjesničara hrvatske književnosti, dijalektolozi i onomastičari također koriste matične knjige kao neiscrpno vrelo podataka. U poglavlju o važnosti matičnih knjiga za genealoška istraživanja već je bilo navedeno mišljenje dr. sc. Domagoja Vidovića o utjecaju rodoslovlja za onomastiku. Isto tako, povezujući te dvije discipline hrvatski povjesničar, akademik Nenad Vekarić izdaje rad s naslovom „*Genealogija u službi onomastike*“ navodeći: „*Prezime je simbioza riječi i povijesnog čina. Vremenska distancija od stvaranja prezimena do današnjeg trenutka nerijetko „briše“ iz obiteljskog pamćenja činjenicu na temelju koje je prezime nastalo, a izopakama prezimskih oblika prezimena katkad postaju etimološki neprozirna. Tim načinom gubi se etimološka i tvorbena jasnoća u izopačenom prezimskom obliku. Za otkrivanje „zaboravljene“ etiološke činjenice vrijedne podatke mogu donijeti genealoška istraživanja.*“¹⁷³

Uz navedeno, onomastička istraživanja u matičnim knjigama mogu rezultirati definiranju naziva naselja, blagdana, osobnih imena, prezimena i nadimaka, njihovoj povijesti, vrsti i zapisu u matičnim knjigama. Razumijevanju antroponimijskih formula krštenika, njihovih roditelja i kumova. Raščlambli imena prema spolu, jezičnome podrijetlu i socijalnom statusu. Dodjeljivanja imena izvanbračnoj djeci, braći i sestrama, blizancima, ali isto tako načelu nasljednosti, utjecajnih pojedinaca i kalendarskog odabira pri izboru osobnog imena.

Primjerice, promatramo li matičnu knjigu krštenih župe Kringa u razdoblju 1841-1851., ime Marko najzastupljenije je u srpnju kada se obilježava spomendan evanđelistu Sv. Marka. Martin je najzastupljenije u studenome kada se i obilježava Sv. Martin ili blagdan Martinje. Spomendan Sv. Andrije obilježava se 30. studenog, pa je i ime Andrija najzastupljenije upravo u tom mjesecu. Nadalje, Valentin se pojavljuje isključivo u veljači, Šimun najčešće u listopadu, Nathalis (Božo) u prosincu kao i Barbara, Josip u ožujku, Elizabeta i Jakov u srpnju, a Bartolomej u kolovozu. U svim se navedenim mjesecima obilježavaju spomendani istoimenih Svetaca.¹⁷⁴ Usporedimo li dobivene podatke s rezultatima dobivenih iščitavanjem matičnih

¹⁷² Diana Stolac, *Matične knjige – izvor za filološka istraživanja*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, 41/42, 1999/2000., 362.

¹⁷³ Nenad Vekarić, *Genealogija u službi onomastike*, Folia onomastica Croatica, No. 12/13, 2003., 549.

¹⁷⁴ Vidi više: Ivan Okmaca, *Stanovništvo Kringe prema matičnim knjigama krštenih (1841. – 1851.)*, Klub studenata povijesti – ISHA Pula, broj 13, 2017., 111-112.

knjiga drugih župa, dobit ćemo slične podatke. Npr. u matičnim knjigama župe Čepić (1782. - 1861.) ime Andrija najčešće se pojavljuje u studenome kada se taj svetac slavi. Slično je s imenom Bartol koji se pojavljuje u kolovozu. Oliva se dodjeljuje uz nedjelju prije Uskrsa, Toma u mjesecu kada se slavi Sv. Toma (nekada 21. prosinca, a danas 3. srpnja), Pavao u siječnju, Silvestar, Stjepan i Valentin isključivo u mjesecima kada je svetkovina blagdana tih svetaca (prosinac i veljača) itd.¹⁷⁵

Opravdanje u praksi dodjeljivanja imena prema kalendarskoj osnovi slavljenja pojedinih svetaca nalazimo u odlukama Tridentskog koncila, kada je župnicima naređeno savjetovati svetačka ili biblijska imena roditeljima, pri odabiru imena krštenika/djeteta. S obzirom na to da je onodobno stanovništvo prihvaćalo takve odluke, dobivamo nepovredivu činjenicu o striktnom pridržavanju religijskih pravila društva toga vremena.

Proučavajući prezimena osobito je važno poznavati podatak da se na našim prostorima, u ranijim bilježenjima razlikuju plemstvo i puk, a prijelomno je vrijeme Tridentskog koncila kada svi staleži dobivaju prezimena.¹⁷⁶ U plemstvu se još od 12. stoljeća počela ustaljivati dvočlana imenska formula (osobno ime i obiteljsko prezime), dok su u puku ime te obiteljski i individualni nadimak (jednočlana imenska formula) bili dovoljni negdje i do 17. stoljeća.¹⁷⁷ Hrvatski onomastičar Petar Šimunović u studiji *Razvitak imenske formule u Hrvata* navodi: „Završna etapa razvitka hrvatskih prezimena okončana je tzv. Jozefinskim patentom 1780. godine, kada je službena dvočlanska imenska formula od osobnog imena i prezimena ozakonjena i obvezatna.“¹⁷⁸

Osim toga, zabilježenim podacima moguće je i posredno pratiti migracijske tokove. Već spomenuta dr. sc. Diana Stolac takav primjer navodi iz diplomskoga rada *Fonološke značajke mjesnog govora Krbavčiči*, autorice Elene Grah, koja analizom podataka bužetskih matičnih knjiga dolazi do spoznaje da se prezime Krbavčić pojavljuje prije 1600. godine, dok se ime sela spominje tek od 18. stoljeća. Dodatnim konzultiranjem literature i izvora dolazi do rezultata da se radi o doseljenom hrvatskom stanovništvu iz područja Krbave, koje je pred turskom silom koncem 15. i u 16. stoljeću provelo drugu kolonizaciju Istre.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Danijela Doblanović, *Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. -1861.)*, Tabula : časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, No. 12, 2014., 94-95.

¹⁷⁶ D. Stolac, n. dj., 363.

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto, 367.

Stavljajući digitalnu humanistiku u kontekst s filološkim istraživanjima Davor Nikolić promišlja na koji način digitalne tehnologije pomažu filolozima u njihovome radu, pitajući se kako digitalne tehnologije mogu pomoći filolozima, a da to uistinu bude sastavni dio njihova istraživačkoga procesa, a ne tek strojna ispomoć u obradi velike količine tekstova?¹⁸⁰ Analizirajući „problem“ digitalnog u humanistici, Nikolić smatra da će razgovor o digitalnome zamrijeti ili jednostavno nestati kada ono postane prihvaćeno i integrirano u ukupnu infrastrukturu humanističkih istraživanja, tj. kada više ne bude doživljavano samo kao oruđe koje olakšava humanistima njihove tradicionalno usmjerene studije, nego kao sastavni dio istraživačkog procesa i diskursa.“¹⁸¹ Prvi korak ka tome vidi u uvođenju kolegija na preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj sveučilišnoj razini, u kojima će kroatisti usvojiti i razviti kritički odnos prema softveru u znanstvenome istraživanju i pedagoškoj praksi, što će na koncu rezultirati novim znanstveno humanističkim, filološkim i kroatističkim istraživanjima.

Osim toga, važno je provoditi i tematske znanstvene skupove kakav se primjerice održavaju u gradu Poreču; „*Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*“. Upravo su na navedenome skupu Essert Mario, Glumac Nikola i Tomić Marijana održali predavanje na temu „*Označivanje i analiza digitaliziranog dokumenta*“, prikazujući istraživanje rukopisnih i tiskanih knjiga iz razdoblja hrvatskog srednjovjekovlja pisanih na trima jezicima i trima pismima. Uz računalni program *DocMark* koji koristi WebGL, JavaScript i PHP/MySQL tehnologiju, danas se kao najčešći standard za označavanje i razmjenu humanističkih tekstova u digitalnom okruženju koristi već spomenuti TEI (*Text encoding initiative standard*).

Međutim, za istraživanje matičnih knjiga u okviru znanstvene discipline filologije, temeljni je korak započeti njihovu sustavnu digitalizaciju, nakon koje ostvarujemo preduvjet za „nova“ proširena istraživanja. Naime, kao i u prethodnim primjerima digitalno doba u filološkim analizama u mnogome doprinosi povezivanju znanosti i širenju tradicionalnog područja proučavanja. Na koncu uz povećanje izvorne građe koja direktno utječe na metodologiju istraživanja, digitalno doprinosi i prezentaciji proizvoda/učinaka rada, koristeći se pri tome suvremenim računalnim alatima.

¹⁸⁰ D. Nikolić, n. dj., 84.

¹⁸¹ Isto.

5. Istraživanje

5.1. Cilj i svrha istraživanja

Analizirajući razne mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike te utvrđujući njihovu važnost kao arhivskog vrela istima, najčešće vezanih uz istraživanja rodoslovlja, povijesne demografije i filologije, postavlja se pitanje: na koji se način hrvatski arhivi odnose prema njihovoj digitalizaciji, osnovnom preduvjetu za suvremena istraživanja nove, brzorastuće znanosti, digitalne humanistike? S obzirom na dosad navedene prednosti digitalizacije, a samim time i istraživanja digitalne humanistike: interdisciplinarnosti, podizanju kvalitete i širine područja istraživanja, omogućavanju širih dometa i novih spoznaja, unaprjeđivanju znanja, financijski jeftinijih istraživanja koja su omogućena radom od kuće, a ne fizičkim pristupom arhivima, kvalitetnijoj prezentaciji podataka i vizualizaciji građe i sl., ovim će se istraživanjem pokušati utvrditi digitaliziraju li hrvatski arhivi matične knjige i u kojoj mjeri, jesu li im one prioritete pri izradi lista za digitalizaciju, jesu li dostupne na mrežnim izvorima i u kojem obimu, imaju li definiran plan i program za digitalizaciju matičnih knjiga i kakav, te posjeduju li popise dostupnih matičnih knjiga svoje institucije. Uz navedeno, napraviti će se metoda intervjua raznih znanstvenika (povjesničara, onomastičara, demografa, etnografa...) koji se koriste matičnim knjigama kao izvorom za vlastita istraživanja, na koji im način one koriste u redu, kako ocjenjuju njihovo trenutno stanje u Republici Hrvatskoj te koje su njihove potrebe, ali i trenutna ograničenja u istraživanju istih. Dakle, osnovni je cilj ovoga rada utvrditi trenutno stanje matičnih knjiga u arhivima Republike Hrvatske, koliko im se pažnje posvećuje u suvremenim procesima digitalizacije, koji su planovi za njihovu zaštitu i prezentaciju u budućnosti te koje su potrebe znanstvenika koji se njihovim istraživanjem bave.

Sukladno postavljenim ciljevima istraživanja, svrhu rada možemo definirati u prepoznavanju mogućnosti, ali i trenutnih ograničenja proučavanja matičnih knjiga u području digitalne humanističke znanosti, kako bi se potakli projekti i istraživanja vezana uz spomenuto arhivsko gradivo u navedenoj disciplini. Dok se u tradicionalnoj humanistici proučavanje matičnih knjiga već duže vremena provodi i upravo je to gradivo koje se najčešće pretražuje u arhivima, digitalna humanistika vrlo rijetko pristupa njihovoj analizi. Trenutačno na prostoru Republike Hrvatske, gotovo da i nema sličnih projekata. Međutim, da bi se započelo s istraživanjem toga gradiva u okviru digitalne humanističke znanosti, preduvjet je njihova sveobuhvatna digitalizacija. Stoga, ovaj će rad, kao što je navedeno i u skladu je s ciljevima,

pokušati utvrditi na koji način arhivi pristupaju digitalizaciji istih, trebaju li znanstvenici matične knjige u digitalnom obliku ili radije istražuju na izvornicima, u koje ih svrhe koriste i sl., kako bi se postavili temelji za buduća istraživanja matičnih knjiga u suvremenoj znanosti digitalnoj humanistici.

5.2. Metode istraživanja

Za potrebe ovoga istraživanja korištene su usporedno kvantitativne i kvalitativne metode znanstvenog istraživanja. Sastavljenom anketom (otvoreni tip pitanja), anketirano je 12 arhiva u Republici Hrvatskoj, od kojih su redom: Arhiv Dubrovačke biskupije, Nadbiskupijski arhiv Đakovo, Nadbiskupijski arhiv Split, Državni Arhiv u Splitu, Državni arhiv u Dubrovniku, Državni arhiv u Šibeniku, Državni arhiv u Sisku, Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Državni arhiv u Virovitici, Državni arhiv u Zadru, Državni arhiv za Međimurje i Državni arhiv u Vukovaru. Primjer ankete nalazi se u prilogima na kraju rada.

Uz anketu, intervjuirano je 32 znanstvenika s područja humanističkih znanosti, uglavnom povijesti, ali i drugih koji se u svome radu koriste matičnim knjiga. Tip intervjuja bio je strukturirani i uglavnom se provodio elektroničkim putem. Postavljena pitanja također se nalaze u prilogima na kraju rada.

Osim toga, slijed istraživanja temeljio se kroz nekoliko faza: uz prethodno preliminarno istraživanje o temi i njezinoj analizi putem relevantnih znanstvenih radova i dostupnih izvora, sastavljena je anketa kojom se pokušalo ustvrditi opće stanje matičnih knjiga vezanih uz digitalizaciju, poput pitanja pristupaju li arhivi njihovoj digitalizaciji, jesu li one dostupne korisnicima u digitalnom obliku, transliteriraju li se u njihovoj ustanovi i sl. Nakon toga, intervjuiralo se znanstvenike s ciljem razumijevanja što oni misle o dostupnosti matičnih knjiga, koriste li im one u radu, ograničava li im nedostatak digitalizirane građe istraživanje i sl. Po primitku odgovora, započelo se s analizom i interpretacijom podataka, a nakon predstavljenih rezultata slijedila je rasprava. Oboje se nalaze u poglavlju *Rezultati i rasprava*. Naposljetku, u zaključnim su razmatranjima iznesene temeljne spoznaje i rezultati do kojih se došlo u teorijskom i istraživačkom dijelu rada, odgovori na postavljena istraživačka pitanja, nadovezujući se pri tome na mogućnosti naknadnog istraživanja analizirane problematike.

6. Rezultati i rasprava

Osnovni cilj studije bio je konstatirati stanje matičnih knjiga u arhivima Republike Hrvatske u kontekstu procesa digitalizacije, kao osnove za znanstvena istraživanja u okviru digitalne humanistike. Isto tako, cilj je bio ustanoviti koliko im se pažnje posvećuje u suvremenim procesima digitalizacije, koji su planovi za njihovu zaštitu i prezentaciju u budućnosti, ali i koje su potrebe znanstvenika koji se njihovim istraživanjem bave.

Prema sakupljenim podacima iz anketa dostavljenih ranije spomenutim arhivima, u Republici Hrvatskoj jedino Državni arhiv u Dubrovniku ne posjeduje matične knjige, već se one nalaze u Biskupijskom ordinarijatu u Dubrovniku, dok su ostali više ili manje u njihovom posjedu. Rezultati prikupljeni za svaki arhiv pojedinačno su sljedeći:

- **Arhiv Dubrovačke biskupije** trenutačno digitalizira matične knjige koje su tijekom 1994. i 1995. godine, bile mikrofilmirane u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu te je do sada digitalizirano nešto više od trećine ukupnog broja matičnih knjiga. Premda ne postoji definiran plan ni program za digitalizaciju, smatra se da će kroz dvije-tri godine Arhiv ponovno započeti s digitalizacijom gradiva pri čemu će se matične knjige nalaziti u prvome planu. Upravo su one gradivo koje korisnici najčešće pretražuju. Budući da se u Dubrovniku nalazi i postdiplomski doktorski studij „Povijest stanovništva“, određeni broj doktora znanosti s toga fakulteta koristi matične knjige navedenog arhiva. Međutim, najčešći su upiti ipak privatne naravi, kako za izradu rodoslovnih stabala tako i za rješavanje imovinsko-pravnih odnosa. S obzirom na to da je zbog ograničenosti prostora čitaonice nemoguće davati na uvid digitalno gradivo, djelatnici arhiva prvenstveno upućuju korisnike na spomenutu web stranicu FamilySearch gdje se nalazi veliki dio matičnih knjiga u posjedu arhiva Dubrovačke biskupije. Osim toga, prema iskustvu rada s korisnicima veliki dio istraživača pretražuje matične knjige upravo preko FamilySearch-a, dok se određeni dio i dalje koristi originalima koji su dostupni za korištenje, pri čemu se samostalno istraživanje gradiva ne naplaćuje. Isto tako arhiv Dubrovačke biskupije transliterira matične knjige za pojedine župe. Uglavnom se radi o onim župama čiji su originali bili uništeni tijekom Drugog svjetskog i Domovinskog rata, pa se transliteracija provodi na temelju sačuvanih kvartalnih prijepisa (parica). Na koncu, korisnicima je arhiva omogućen i popis dostupnih matičnih knjiga spomenute institucije, dok se evidencija podataka o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u ustanovi ne vodi. Međutim, napisano je pravilo da autori doniraju arhivu jedan primjerak svojega rada.

- **Nadbiskupijski arhiv u Splitu** za razliku od ranije spomenutog arhiva Dubrovačke biskupije, ne digitalizira matične knjige zbog nedovoljne tehničke opremljenosti za taj rad. Međutim, u suradnji s Hrvatskim državnim arhivom, krajem devedesetih godina digitalizirane su u njihovom laboratoriju matične knjige koje su se tada čuvale u Nadbiskupijskom arhivu u Splitu (oko 120 matičnih knjiga). S obzirom na to da trenutačno stanje ne zadovoljava mogućnost digitalizacije građe, plan je prvenstveno nabaviti adekvatnu opremu za digitalizaciju, nakon čega će digitalizacija matičnih knjiga svakako biti prioritet pri izradi liste za digitalizaciju. Upravo je jedan od najkorištenijih fondova Nadbiskupijskog arhiva u Splitu, Zbirka matičnih knjiga. Prateći na godišnjoj razini, više od jedne trećine istraživača, koristi zbirku matičnih knjiga i zbirku parica. Iz razgovora s korisnicima, također je utvrđeno da veliki broj istraživača koristi dostupne digitalizirane matične knjige na stranicama FamilySearch, dok se mali broj odlučuje za originale ili službene prijepise matica tzv. parice. Osim toga, Nadbiskupijski arhiv u Splitu transliterira, iako ne sustavno, pojedine matične knjige pisane bosančicom te su one dostupne korisnicima u čitaonici arhiva. Također, korisnicima je dostupan i analitički inventar navedenog gradiva. Što se tiče prikupljanja i pohranjivanja podataka o objavljenim radovima, prema ustaljenoj arhivskoj praksi, istraživači su dužni Arhivu dostaviti jedan primjerak objavljenog rada u kojem su koristili gradivo toga Arhiva. Iako se događa se da svi istraživači ne izvrše tu obvezu, djelatnici arhiva nastoje pratiti i prikupljati podatke o znanstvenim radovima u kojima je korišteno gradivo njihove ustanove.

- **Nadbiskupijski arhiv u Đakovu** također ne digitalizira matične knjige, niti posjeduje definiran plan i program za njihovu digitalizaciju. Naime, prioritete za digitalizaciju postavlja vlasnik Arhiva, što je u ovome slučaju nadbiskup đakovačko-osječki. S obzirom na to da navedeni arhiv nema u posjedu digitalizirane matične knjige, korisnicima je omogućen besplatan fizički pristup izvornicima navedenih. Za razliku od prethodno spomenutih arhiva, Nadbiskupijski arhiv u Đakovu ne transliterira matične knjige, a podatak o tome u koje se istraživačke svrhe koriste matice, nije poznat. Također, arhiv ne pohranjuje niti podatke o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u njihovoj ustanovi. Na koncu, iako je predviđeno objavljivanje na njihovim internetskim stranicama, trenutno ne postoji ni dostupan popis matičnih knjiga navedene institucije.

- **Državni arhiv u Splitu (DAS)** prema dobivenim podacima digitalizira matične knjige isključivo po narudžbi stranaka/korisnika. Još uvijek nema definiran plan i program za digitalizaciju, a s obzirom na to da koriste neadekvatnu opremu, ne stavljaju ih na vrh prioriteta,

iako bi prema njihovome mišljenju trebale biti. Osim toga, njihove digitalizirane matične knjige nisu dostupne u otvorenom pristupu, a korisnici se služe originalima. Međutim, kada bi postojale digitalizirane knjige, ne bi davali korisnicima originale na uvid, osim u posebnim prilikama. Također, Državni arhiv u Splitu ne transliterira matične knjige, ne posjeduje korisnicima dostupan popis matičnih knjiga njihove institucije, ali posjeduje podatke o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u njihovoj ustanovi.

- **Državni arhiv u Šibeniku (DAŠI)** posjeduje digitalizirane matične knjige i njihova je zbirka navedenih knjiga HR-DAŠI-191 digitalizirana u cijelosti. Međutim, s obzirom na to da je zbirka recentno digitalizirana, korištenje je digitalnih snimaka još uvijek sporadično. Dakle, matične knjige su dostupne korisnicima i u izvorniku i u digitalnom obliku u čitaonici DAŠI, a pristup im se ne naplaćuje. Zbog ranije spomenutog razloga, korisnici još uvijek zahtijevaju korištenje izvornika i to u svrhu proučavanja genealogije, povijesne demografije, onomastike i sl. Osim toga, u izradi su i nove mrežne stranice DAŠI gdje će se nalaziti popisi dostupnih matičnih knjiga ali i sam digitalni arhiv. Spomenuta stranica trebala bi biti dostupna do konca 2020. godine. Što se tiče transliteracije matičnih knjiga, ona se ne provodi, ali su za dio matica izrađeni indeksi. Na koncu, državni arhiv u Šibeniku ne prikuplja sustavno podatke o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u njihovoj ustanovi.

- **Državni arhiv u Sisku (DASK)** digitalizirao je sve matične knjige sa sisačkog arhivskog područja, uključujući i knjige koje se nalaze u spremištima njihovoga Arhiva kao i knjige koje su u tome trenutku bile u matičnim uredima. Digitalno su snimljene u organizaciji Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu 2011. godine. Knjige su fizički premještene u Fotolaboratorij HDA i tamo snimane, a zatim vraćene u matične ustanove. No, Državni arhiv u Sisku je tek početkom prošle kalendarske godine uspio dobiti svoj primjerak kopije ovih snimaka za njihovo područje. Kako snimke nisu sistematično organizirane na nosačima, djelatnici ovoga arhiva od tada sustavno rade na njihovom sistematiziranju. Dakle, još uvijek nisu u mogućnosti digitalne snimke dati na korištenje. Međutim, knjige koje Arhiv čuva u svojim spremištima fizički su dostupne korisnicima u čitaonici Arhiva i pristup im se ne naplaćuje. Djelatnici Arhiva na zahtjev stranaka obavljaju i istraživanja podataka u navedenom gradivu, ali se takva istraživanja naplaćuju. Kao i kod većine ranije spomenutih arhiva, matične knjige su najviše korišteno arhivsko gradivo ove ustanove, a korisnici uglavnom nemaju ništa protiv korištenja izvornih knjiga. Međutim, zbog zaštite spomenutih, bilo bi daleko bolje

rješenje da se na korištenje daju samo digitalni oblici, što se u doglednoj budućnosti i teži postići. Osim toga, državni arhiv u Sisku prikuplja podatke o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u njihovom arhivu. Naime, obveza je korisnika gradiva dostaviti jedan primjerak nastalih radova u kojem su obavljali istraživanja. Međutim, treba napomenuti da je čest slučaj da se korisnici ogluše o tu obvezu. Na web stranicama Arhiva postoji i posebna baza matičnih knjiga u kojoj korisnici mogu pronaći podatke o tome gdje se trenutno nalazi pojedina matična knjiga sa sisačkog područja. Ta baza sadrži podatke o knjigama koje se nalaze u njihovome Arhivu, zatim o knjigama koje se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu, u pojedinim matičnim uredima ili pak župnim ili parohijskim uredima. Što se tiče transliteracije, državni arhiv u Sisku ne transliterira matične knjige.

- **Državni arhiv u Slavonskom Brodu (DASB)** digitalizira matične knjige. Međutim, ne posjeduje skener velikog formata za digitalizaciju toga gradiva, pa se improvizirano služi običnim plošnim A3 skenerom i naknadno računalnom obradom povezuje dvije snimke u jednu, kako bi cijeli sadržaj matične knjige bio vidljiv. Nažalost, takav način digitalizacije traži puno više vremena i usporava cijeli proces. Tekuće 2020. godine digitalizirali su tek tri matične knjige čiju digitalnu kopiju Arhiv ne posjeduje, a Požeška biskupija zahtijeva njihov povrat, sukladno sporazumu Vlade Republike Hrvatske i katoličke Crkve iz 2005. godine. Osim toga, DASB je u protekle dvije godine dobio iz Hrvatskog državnog arhiva (HDA) digitalne kopije (digitalizirani mikrofilmovi) oko 75% matičnih knjiga s područne nadležnosti DASB-a, a u postupku je i dogovor oko preuzimanja dodatnih digitalnih kopija, čime bi DASB posjedovao više od 90% matičnih knjiga s područja vlastite nadležnosti u digitalnom obliku. DASB-a nema definiran plan i program za digitalizaciju matičnih knjiga već ih digitalizira na zahtjev korisnika ili u slučaju kada je digitalizacija potrebna zbog fizičke zaštite knjiga. Ipak, bez obzira na spomenuto, matične knjige su im prioriteti pri izradi popisa za digitalizaciju. Najčešće teme istraživanja korisnika matičnih knjiga vežu se uglavnom za obiteljska rodoslovlja, a prema dostupnim informacijama objavljeno je više znanstvenih radova o matičnim knjigama s područja nadležnosti DASB-a. Nadalje, digitalizirane matične knjige koriste se sve češće za istraživanje, jer u slučaju da Arhiv posjeduje digitalnu kopiju, korisniku u pravilu daju istu na korištenje umjesto izvornika. Originali se koriste u svrhu izrade izvoda i ovjerenjenih prijepisa/preslika matičnih knjiga. Uz spomenuto, korisnicima je raspoloživ i online popis dostupnih matičnih knjiga njihove institucije. Isto tako, Arhiv prikuplja i podatke o objavljenim

znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u ustanovi, a što se tiče transliteracije navedenih knjiga, ona se u Arhivu ne provodi.

- **Državni arhiv u Zadru (DAZD)** digitalizira matične knjige sustavno, s određenim brojem na godišnjoj razini. Pri tome su im matice prioriteta pri izradi popisa za digitalizaciju i digitaliziraju se redom. Već digitalizirane matične knjige dostupne su korisnicima u otvorenom pristupu i izrazito su korištene u istraživačke svrhe. Uvid u originale traži se isključivo ako se zahtijeva ovjereni preslik. Korisnicima je dostupan i popis matičnih knjiga njihove institucije. Također, državni arhiv u Zadru prikuplja podatke o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u spomenutoj ustanovi, a što se tiče transliteracije navedenih, Državni arhiv u Zadru ne transliterira matične knjige.

- **Državni arhiv za Međimurje (DAM)** digitalizira matične knjige djelomično, samo one koje se u odnosu na Međimurje čuvaju u stranim arhivima. Dakle, digitalizacija se ne odnosi na gradivo koje se čuva u Arhivu. Osim toga, ona je definirana planom i programom rada Arhiva, a razrađeni plan samo digitalizacije, osim ugovora i popisa temeljem kojih je ista provedena, u tom smislu ne postoji. Planovi i programi rada Arhiva sukladno Zakonu o pravu na pristup informacijama nalaze se na službenim internetskim stranicama Arhiva. S obzirom na to da se digitaliziraju matične knjige koje se čuvaju u stranim arhivima, njihova je digitalizacija rezultat suradnje DAM-a sa stranim arhivima. Pristup navedenim knjigama imaju svi korisnici preko stranice Državnog arhiva, a riječ je o gradivu starijem od 100 godina. Snimke u boljim rezolucijama korisnici mogu dobiti u Arhivu, ali uz naplatu prema cjeniku. Prema dobivenim informacijama matične knjige toga arhiva koriste se uglavnom u privatne svrhe (genealogija), dok se u znanstvene svrhe koriste minimalno. Uz navedeno, Državni arhiv za Međimurje prikuplja podatke o objavljenim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u njihovoj ustanovi. Pravilnikom o radu čitaonice DAM propisana je obvezna dostava dva primjerka svakog rada koji je nastao na temelju gradiva Državnog arhiva za Međimurje, bez obzira o kojoj je vrsti gradiva riječ. Osim toga, korisnicima je dostupan i popis matičnih knjiga u konvencionalnom obliku u samoj ustanovi. Transliteracija matičnih knjiga se ne provodi.

- **Državni arhiv u Virovitici (DAVT)** u svojim depoima čuva samo matične knjige s područja općine Pitomača, od kojih su iste djelomično digitalizirane, a najstarija i objavljena. Naime, većina je matičnih knjiga u hrvatskim državnim arhivima u vlasništvu Katoličke crkve te se trenutno, u koordinaciji s Ministarstvom kulture, dogovara o njihovom povratu navedenom

stvaratelju. Dostupne matične knjige uglavnom se istražuju u svrhu izrade obiteljskog stabla ili kao dokaz u parničkim postupcima stranaka, a vrlo rijetko u svrhu znanstvenih istraživanja.

- **Državni arhiv u Vukovaru (DAVU)** digitalizira matične knjige u onolikoj mjeri koliko im to dopuštaju ljudski i materijalni resursi s obzirom na ostale vrste djelatnosti Arhiva. Njihov je plan definiran Planom i programom rada ustanove, a trenutačni su prioritet digitalizacije Zemljišne knjige. Naime u Arhivu se nalazi samo dio matičnih knjiga s područja Vukovarsko-srijemske županije, a dostupne matične knjige korisnici mogu besplatno pregledavati na računalu u Arhivu. Uglavnom ih koriste za dokazivanje građanskih prava i traže njihove ovjerene preslike, dok se u znanstvene svrhe koriste rijetko. Osim toga, korisnicima je dostupan i popis matičnih knjiga, kako onih koje se nalaze u Arhivu, tako i onih izvan Arhiva. Transliteracija se u Državnom arhivu u Vukovaru ne obavlja, a ne postoji ni praksa prikupljanja i pohranjivanja podataka o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u njihovoj ustanovi.

Uspoređujući ukupne rezultate dobivene anketiranjem 12 arhiva u Republici Hrvatskoj, izuzevši Državni arhiv u Dubrovniku koji nije u posjedu zbirke matičnih knjiga i Državnog arhiva u Sisku te Državnog arhiva u Šibeniku koji su ih u cijelosti digitalizirali, većina Arhiva u procesu je digitalizacije navedene građe. Dakle, od preostalih devet, njih sedam u većoj ili manjoj mjeri digitalizira matične knjige. Koordinaciju procesa digitalizacije matičnih knjiga arhiva Hrvatske usmjerava isključivo Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HDA). S obzirom na to da je HDA matična ustanova hrvatske arhivske službe, jedini obavlja navedenu koordinaciju na razini cijele arhivističke zajednice u Hrvatskoj, dok ostali prate koordinacijske smjernice.

Većina anketiranih arhiva svrstava matične knjige u prioritete pri izradi popisa za digitalizaciju. Prvenstveno zbog same zaštite istih, ali i zbog toga što su upravo one, najčešće traženo gradivo u tim ustanovama. Zbog toga ih i pojedini drugi Arhivi, koji nisu trenutno u mogućnosti digitalizirati, svrstavaju u prioritete. Međutim, samo tri anketirana arhiva posjeduju definiran plan i program za digitalizaciju toga gradiva. Ostatak ih digitalizira uglavnom na zahtjev korisnika ili u slučajevima kada je potrebna njihova fizička zaštita.

Na pitanje jesu li digitalizirane matične knjige dostupne korisnicima u otvorenom pristupu, četiri Arhiva odgovorilo je potvrdno, dok preostali dio ne nudi tu mogućnost. Međutim, u većini Arhiva, korisnicima je dijelom online, a dijelom u fizičkom obliku, dostupan popis matičnih knjiga njihove ustanove. Kvalitetan primjer raspoloživosti takvog popisa nalazi se na internetskim stranicama Državnog arhiva u Pazinu, dok je u fizičkome obliku isti

objavljen u Vjesniku istarskog arhiva, sv. 11-13 (2004-2006).¹⁸² Naime, promatrajući sačuvanost matičnih knjiga prema starosti i njihovoj kompletnosti, Istra je prva u Hrvatskoj. Evidentirane knjige u župnim, matičnim i mjesnim uredima, s onima u Državnom arhivu u Pazinu, prelaze brojku od 2000 arhivskih jedinica.¹⁸³ To je, kad se uzme u obzir činjenica da su mnoge u ratovima i zbog drugih uzroka uništavanja arhivskog gradiva nestale, a popisi sačuvanih još nisu dovršeni, zaista poštovanja vrijedan fond matičnih knjiga koje predstavljaju prvorazredan i pouzdan povijesni izvor.¹⁸⁴ Kad se tome dodaju i prijepisi koji se od 1835. prikupljaju u Biskupskom ordinarijatu u Poreču i Biskupskom ordinarijatu u Trstu (do 1943), onda je slika o sačuvanosti toga gradiva iz Istre uglavnom zaokružena.¹⁸⁵

Sukladno suvremenim trendovima društva, ali i prvenstveno zbog zaštite njihova izvornika, Arhivi korisnicima nastoje dati na uvid primjerke matica u digitalnom obliku. Međutim, većina analiziranih Arhiva ne posjeduje tu mogućnost, pa na korištenje istraživačima daju originale i to gotovo uvijek besplatno. Tek pojedini arhivi naplaćuju istraživanje matičnih knjiga na zahtjev stranaka ili snimke u boljim rezolucijama. Dakle, devet od dvanaest anketiranih Arhiva na uvid korisnicima još uvijek daje originale, ali ih zbog prethodno spomenutih razloga, prvenstveno upućuju na stranice FamilySearcha gdje se nalazi reprezentativan broj digitaliziranih matičnih knjiga s područja Republike Hrvatske. Iz prikupljenih podataka očigledno je da veći dio istraživača istražuje matične knjige upravo putem navedene web stranice i to najčešće u svrhu istraživanja obiteljske povijesti i izrade rodoslovnog stabla. Originali se u Arhivima uglavnom traže u svrhu izvoda i ovjerovljenih prijepisa/preslika matičnih knjiga.

Uz spomenuto, prema ustaljenoj arhivskoj praksi većina anketiranih arhiva (njih osam) prikuplja podatke o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje čuvaju u njihovoj ustanovi. Praksa je da znanstvenik arhivu dostavlja jedan do dva primjerka objavljenoga rada. Međutim, treba napomenuti podatak da se istraživači često ogluše na dogovorenu praksu i nedostave navedeni primjerak.

Teme koje najčešće proizlaze iz znanstvenih radova izrađenih na temelju istraživanja matičnih knjiga pretežno su vezane uz područje povijesne znanosti, uglavnom za povijesnu

¹⁸² Popis matičnih knjiga, Državni arhiv u Pazinu, dostupno na: <https://www.dapa.hr/maticne-knjige/>; Jakov Jelinčić, Branka Poropat, Danijela Doblanović, Popis matičnih knjiga, Vjesnik Istarskog arhiva, Vol. 11-13 No. (2004.-2006.), 2008., str.29-236

¹⁸³ Matične knjige, Državni arhiv u Pazinu, dostupno na: <https://www.dapa.hr/maticne-knjige/>

¹⁸⁴ Isto.

¹⁸⁵ Isto.

demografiju. Naime, uz spomenutu genealogiju kojom se bave mnogi pojedinci, nevezano uz profesiju, područje povijesne demografije obično je vezano uz akademsku zajednicu. Primjeri pojedinih tema kojima se bave istraživači navedene discipline, spomenute su u prethodnom poglavlju „*Važnost matičnih knjiga za povijesno demografska istraživanja*“, a osim toga, sadržajan prikaz istih, dostupan je u djelima povjesničara Miroslava Bertoše, ekonomista i akademika Vladimira Stipetića, povjesničara Nenada Vekarića i dr.¹⁸⁶ Detaljan popis nalazi se na kraju rada u popisu literature i izvora.

Negativan podatak za proces istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike predstavlja činjenica da niti jedan od anketiranih Arhiva ne isporučuje podatke o digitaliziranim matičnim knjigama, ili digitalizirane reprodukcije matičnih knjiga u strane baze podataka (FamilySearch, Matricula...). Naime, za razliku od Matricule koja ne posjeduje digitalizirane matične knjige Republike Hrvatske, FamilySearch objavljuje knjige više od 770 župa Rimokatoličke crkve s toga područja. Međutim, riječ je samo o maticama koje su bile snimljene tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća na mikrofilmove.¹⁸⁷ Zbog toga je šteta ne dopuniti bazu podataka novim presnimkama spomenutog gradiva i stvoriti cjelovitu zbirku digitalno dostupnih matičnih knjiga Republike Hrvatske. Nasuprot toga, postoji mogućnost i izrade nacionalne baze podataka, koja će uz dostupne digitalizirane inačice knjiga, ponuditi istraživačima mnoštvo drugih informacija: o maticama, njihovu digitalnu reprodukciju, alate za analizu podataka (transliteraciju), radove objavljene korištenjem toga gradiva i dr. Dobar primjer navedenog postoji na domaćem projektu „*Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom*“.¹⁸⁸

Nadalje, osim Državnog arhiva za Međimurje čije su digitalizirane matične knjige rezultat suradnje sa stranim arhivom, niti jedan od anketiranih ne surađuje sa stranim arhivima/institucijama/udrugama, na način vezan uz matične knjige. Također, samo Nadbiskupijski arhiv u Splitu i Arhiv Dubrovačke biskupije provodili su transliteraciju toga

¹⁸⁶ Vidi više: Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata: lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanja Antibarbarus, biblioteka »Historia«, Zagreb, 2002; Miroslav Bertoša, *Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe*, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 41/42, 1999/2000; Vladimir Stipetić, Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2004.

¹⁸⁷ Vidi više: Sven Sambunjak, *Hrvatske matične knjige dostupne u digitalnom obliku*, Hrvatsko rodoslovno društvo "Pavao Ritter Vitezović", 2012., dostupno na: <http://www.rodoslovlje.hr/clanci/hrvatske-maticne-knjige-dostupne-u-digitalnom-obliku>

¹⁸⁸ Pisana Baština, portal digitalizirane hrvatske pisane baštine zadarsko-šibenskog područja, Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti, Zadar, 2018., dostupno na: <https://pisanabastina.unizd.hr>

gradiva. Uglavnom se radilo o onim župama čiji su originali bili uništeni tijekom Drugog svjetskog rata i Domovinskog rata, pa se transliteracija provodila na temelju sačuvanih prijepisa, tzv. parica. Zbog toga bi za buduće projekte bilo vrlo važno predvidjeti digitalnu reprodukciju matičnih knjiga, u strojno čitljivom formatu, kako bi se transliteracija, ali i drugačija vrsta obrade sadržaja, mogla obavljati pomoću novih ili već postojećih informatičkih alata. Rezultati anketa nalaze se u tablici 1 u prilogima rada.

Analizirajući odgovore dobivene intervjuiranjem znanstvenika koji se u svome radu koriste matičnim knjigama, većina ispitanika dolazi iz područja humanističkih znanosti, polja povijesti, grane hrvatske i svjetske ranonovovjekovne povijesti te hrvatske i svjetske moderne povijesti. Uz spomenuto, većina ispitanika interdisciplinarno ulazi i u društvene znanosti – demografija, demografska povijest. Također, intervjuiranju su pristupili i znanstvenici s područja humanističkih znanosti – filologija, kroatistika, koji koriste matične knjige za teme poput proučavanje pojedinih autora, njihove obiteljske povijesti i statusa, za normativističko istraživanje različitih funkcionalnih stilova hrvatskog jezika i dr., te s područja humanističkih znanosti – znanost o umjetnosti – muzikologija i etnomuzikologija za proučavanje skladatelja raznih razdoblja. Primjerice, uz imena i prezimena navedena u matičnim knjigama, obveza je bila zapisivati i zanimanje, pa pojedini znanstvenici iz toga područja istražuju zaboravljene skladatelje s određenog mjesta u određenom vremenu. Dakle, prema prethodno očekivanom, najčešće teme koje ispitanici proučavaju vezuju se uz povijesna istraživanja, u kombinaciji s društvenim znanostima - demografijom, tj. povijesnom demografijom. Metodologija istraživanja razlikuje se među znanstvenicima, ali uglavnom koriste matične knjige kao cjeloviti upis. Ne provode samo „brojčanu“ i „statističku“ obradu, već sveukupni sadržaj koji je župnik unio u knjigu. Dakle, pristup nije samo matematičko-statistički, već i povijesni i kulturno-antropološki. Uz prethodno navedene mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u socijalno-antropološkom smjeru povijesne demografije, ispitanici su iznosili osobne teme proučavanja, poput istraživanja nezakonite djece na temelju određenih matičnih knjiga, analiziranja župnikovih primjedbi uz konvencionalni zapis imena, prezimena, kumova, krstitelja, ženika, mlade, roditelja, promjene populacije određenog područja i vremenskog razdoblja kroz natalitet, mortalitet i nupcijalitet, istraživanja o broju umrlih od epidemija španjolske gripe u nekoliko župa, suvremenom dobu nepoznatih osoba koji su svojedobno na određen način obilježili pojedina područja u kojima su djelovali, analize čovjekove svakodnevice, mentaliteta, kao i društvene, gospodarske i kulturne obrasce vremena u kojem su nastale...

Nabrojane teme otvaraju brojne mogućnosti za rekonstrukciju života pojedinaca i obitelji u određenom vremenu i prostoru, poput broja poroda, sezonsku raspodjelu rođenih, spolnu strukturu, broja vjenčanih, prosječnu dob mladenaca i njihovo porijeklo, svadbene običaje, broja umrlih, godišnju i mjesečnu raspodjelu umrlih, njihove spolne i dobne strukture, uzroke smrti, ali i običaje koji su u tradicijskoj kulturi obilježavali smrt i pokop. Uz navedene, ispitanici su se bavili i temama demografske tranzicije, veličine obitelji, imenima i prezimenima, nadimcima i dr., izvjestan broj spomenutih nalazi se u poglavlju „*Važnost matičnih knjiga za povijesno demografska istraživanja*“.

Treba napomenuti da među ispitanicima nema istraživača rodoslovlja, pri čemu se stvara dojam da je genealogija rijetka znanost koja se koristi matičnim knjigama kao arhivskim izvorom. Međutim, prema cjeloživotnom opažanju, ali i rezultatima dobivenih iz anketa arhiva, evidentno je i epistemološki dokazivo, da se matične knjige uz povijesnu demografiju najčešće koriste i u svrhe proučavanja genealogije. Poglavito zato što se genealogijom bave i „obični“ ljudi iz svakodnevnog života, a ne nužno znanstvenici, za razliku od povijesne demografije kojom se uglavnom bave pojedinci iz struke (povjesničari, demografi...). Dakle, nedostatan podatak o genealoškim istraživanjima matičnih knjiga proizlazi iz fokusiranog intervjuiranja znanstvenika pojedinih znanosti, ali isto tako i vremenskog ograničenja istraživanja.

Nadalje, analizirajući pitanje na koji način korisnici matičnih knjiga istražuju iste, uočava se jaz između istraživača srednje odrasle dobi (40-65) i kasne odrasle dobi (65-) te osoba mlađih generacija. Naime, ispitanici koji proučavaju navedeno gradivo već dugi niz godina (svrstavamo ih po dobnim skupinama na osobe srednje odrasle dobi i starije), matične knjige češće proučavaju u izvornome obliku i navode kao olakotnu okolnost rad na originalima. Istraživači koji ulaze u mlađe dobne skupine, gotovo stopostotno istražuju na njihovim digitalnim inačicama, iako smatraju rad na izvornicima sentimentalnijim te ga na neki način romantiziraju. Na koncu, objedinjujući sakupljene podatke, svi se istraživači slažu da je proučavanje matičnih knjiga na digitalnim oblicima daleko jednostavnije. Međutim, s naznakom da ovisi o kakvoj se vrsti istraživanja radi. Primjerice, ako je riječ o sustavnom istraživanju cijele knjige, onda je jednostavnije istraživati u digitalnom obliku, ali ako se traži konkretni podatak, ispitanici će se u prosjeku orijentirati na originale. Također, razvidno je da istraživanje na digitaliziranim verzijama svrstavamo u financijski isplativije, često se arhivi ne nalaze u mjestima gdje osoba obitava, čime je istovremeno i dostupnije. Problem dostupnosti/nedostupnosti arhivske građe, „najbolje“ se očitovao tekuće 2020. godine kada je zbog epidemioloških mjera uzrokovanih COVID-19 virusom njihovo korištenje bilo

ograničeno, a dobrim djelom i onemogućeno. Brzim širenjem epidemije spomenutoga, pokazala se jasna potreba za digitalizacijom na svim poljima društvenog života. Osim toga, proučavanje je digitalnih verzija preglednije, a samom se digitalizacijom provodi i zaštita navedene građe. Dakle, zbog potreba korisnika, ali i same zaštite matičnih knjiga, možemo konstatirati da je digitalizacija matičnih knjiga neizbježna te bi je nedvojbeno valjalo svrstavati na prioritete pri izradi lista za digitalizaciju.

Zaključujući analizu prikupljenih anketa arhiva i intervju znanstvenika koji se u istraživačke svrhe bave matičnim knjigama, treba napomenuti da je određeni dio toga gradiva već digitaliziran te se nalazi na spomenutim stranicama FamilySearch. Kao primjer dobre prakse možemo prezentirati rad državnog arhiva u Pazinu, čije su sve matične knjige (one koje se čuvaju unutar ustanove, a vezane su uz istarsko područje), dostupne na navedenoj platformi. Ostatak matica, koje se inače čuvaju u župnim i matičnim uredima, dostupne su u digitalnom obliku u čitaonici arhiva, ali nažalost još uvijek ne i na spomenutom mrežnom sjedištu.

Dakle, primjer FamilySearch trenutačno predstavlja najpotpuniji izraz obrade digitalnih oblika matičnih knjiga i njihove prezentacije, a s obzirom na to da se radi o najširoj bazi podataka digitaliziranih knjiga, trebalo bi težiti njezinoj sustavnoj dopuni. Osim toga, moguće je napraviti i spomenutu nacionalnu platformu koja bi uz cjelovitu zbirku matičnih knjiga područja Republike Hrvatske, podržavala i druge mogućnosti koje FamilySearch na svome mrežnom sjedištu ne omogućava. Time bi se istraživačima matičnih knjiga nesumnjivo proširile granice istraživanja i otvorile nove mogućnosti istoga. Međutim, s obzirom na to da je digitalna humanistika još uvijek relativno nova znanost, primjena toga gradiva u toj znanosti još uvijek je ograničena, pa se njihovo istraživanje uglavnom provodi u konvencionalnom obliku, tradicionalnim metodama.

7. Zaključak

Iščitavajući relevantnu literaturu pisanu na temu matičnih knjiga, proučavajući znanstvene radove objavljene njihovim proučavanjem, radom na spomenutom arhivskom izvoru ali i drugim vrelima, te anketiranjem arhiva i intervjuiranjem znanstvenika koji se njihovim istraživanjem bave, u skladu s postavljenim ciljevima i svrhom rada, pokušalo se odgovoriti na neka od temeljnih pitanja poput: kolika je važnost matičnih knjiga i kakva je

njihova uporabljivost? Što one predstavljaju akademskoj zajednici i na koji im način koriste u radu? Kakvo je stanje matičnih knjiga u arhivima? Koliko im se pažnje posvećuje u smislu zaštite i očuvanja? Koji su planovi za njihovu prezentaciju u budućnosti? Postoje li planovi za njihovu cjelovitu digitalizaciju i sl.

Najčešća primjena matičnih knjiga dokazano se očituje u genealoškim istraživanjima i rješavanju imovinsko-pravnih odnosa, iz razloga što se tim problemima ne bave isključivo znanstvenici nego i obični ljudi za izradu genealoških stabla, istraživanja vlastite obiteljske povijesti, faktografski pregled osoba i dr. Osim toga, široku primjenu matičnih knjiga prepoznajemo u istraživačkome radu na području povijesne demografije i to u njezinim raznim smjerovima. Suvremeni je trend posebno vezan za socijalno antropološki smjer koji iznjedruje bogat opus istraživačkih tema kao što su: proučavanje svakodnevice maloga čovjeka i povijesti mentaliteta ili užih poput: analize obitelji, promiskuiteta, nezakonite djece, čedomorstva, napuštene djece, epidemija bolesti, gladi, štovanja religijskih pravila, demografske tranzicije, sezonskih kretanja, broja i tempa poroda, ratnih stradanja, prirodnih nepogoda, kretanja cijena žitarica i poljoprivrednih proizvoda, propalih ljetina, zanimanja, socijalnih statusa, broja vjenčanih, dobi mladenaca i njihovih porijekla, svadbenih običaja, običaja vezanih uz obilježavanje smrti i pokopa itd.

Osim toga, ukratko je opisano i korištenje matičnih knjiga u istraživačke svrhe filologije, za teme poput proučavanja naziva naselja, njihove povijesti, blagdana, osobnih imena, prezimena i nadimaka, vrsti i zapisu u matičnim knjigama i sl.

Navedene znanstvene discipline nisu jedine koje se koriste matičnim knjigama s ciljem izrade znanstvenih radova, koriste je i određene druge, a za primjer je navedeno i njihovo korištenje u istraživačkome radu muzikologa i etnomuzikologa, za otkrivanje skladatelja prošlih stoljeća na određenim prostorima, njihova statusa, obitelji, kumova i sl.

Međutim, navedena istraživanja uglavnom vezujemo uz tradicionalnu humanistiku, dok se u okvirima digitalne humanistike vrlo rijetko provode i još su uvijek u povojima. Generalno gledajući, uočava se praksa spore implementacije digitalnih tehnologija u humanističke znanosti, a razlog tomu je taj što se istraživački rad humanističkih znanstvenika općenito razlikuje u odnosu na druge. Osim toga, opravdanje navedenoj pretpostavci možemo pronaći i u tome što je digitalna humanistika relativno nova znanost koja se mijenja velikom brzinom, zbog čega ne postoji niti temeljni konsenzus oko njezine jedinstvene definicije.

Dakako, uz navedena ograničenja implementacije digitalnog u humanistiku, očite su i određene prednosti, koje se u kontekstu matičnih knjiga prepoznaju u samoj zaštiti toga gradiva, ali i njihovoj lakšoj i jeftinijoj financijski dostupnosti, boljoj preglednosti te pojednostavljenom pretraživanju. Osim toga, digitalno doba nudi i bolju povezanost znanstvenih disciplina, pri čemu se spajaju mnoge znanosti čime se otvara put novih spoznaja i širi područje istraživanja.

Dobar primjer prema kojem postoji mogućnost kreiranja projekata u budućnosti, možemo pronaći na internetskim stranicama FamilySearcha, pomoću kojeg je korisnicima dostupan besplatan pregled digitalizirane građe, izrade obiteljskih stabla, istraživanja obiteljske povijesti, ali i matičnih knjiga za potrebe povijesno-demografskih istraživanja i drugih. Osim toga, FamilySearch predstavlja dobar primjer povezivanja istraživača iz područja raznih znanosti, dijeleći rezultate istraživanja međusobno.

Isto tako, kvalitetan primjer nalazimo i na domaćem projektu „*Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom*“, koji osim matičnih knjiga proučava i druge izvore te ih na adekvatan način, u skladu sa suvremenim tehnološkim ostvarenjima prezentira široj javnosti na internetskim stranicama s otvorenim i besplatnim pristupom.

Fokusirajući se isključivo na matične knjige u digitalnom okruženju, postoji prostora za izradu nove nacionalne platforme koja će sakupljati sve dostupne digitalizirane matične knjige područja Republike Hrvatske, čiji bi cjelokupni opus, upotpunjen metapodacima, digitalnom reprodukcijom navedenih knjiga, alatima za digitalnu obradu (npr. transliteraciju), dostupnim popisom radova objavljenih istraživanjem istih, suvremenom prezentacijom i vizualizacijom izdanih radova, omogućenim povezivanjem znanstvenika različitih znanstvenih disciplina i dr., bio dostupan u online okruženju, u otvorenom pristupu sa sustavnim radom na obogaćivanju podataka.

8. Popis literature i izvora

- About the Society, Society of Genealogists, dostupno na: <http://www.sog.org.uk/about/history-of-the-society/>
- „Act for the regulating and preserving Parish and other Registers in England“, transkript zakona, dostupan na: <https://www.wiltshire-opc.org.uk/Items/Wiltshire/Wiltshire%20-%20Rose%27s%20Act%201812.pdf>
- Akmadža, Miroslav, Oduzimanje crkvenih matičnih knjiga u Hrvatskoj u vrijeme komunizma, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 32 No. 61, 2008.
- Baričević, Zvonimir, Prikaz sustava hibride reprografije - stanje i mogućnosti., *Arhivski vjesnik* 44 (2001.)
- Balota, Mate, *Dragi Kamen*, prvo akcentuirano izdanje, Amforapress, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016.
- Basten, Stuart, From Rose's Bill to Rose's Act: A Reappraisal of The 1812 Parish Register Act, *Local Population Studies*, (76), March 2006.
- Berljak, Matija, Novi crkveni zakonik - Kodeks kanonskog prava Ivana Pavla II., *Bogoslovska smotra*, Vol. 53 No. 2-3, 1983.
- Bertoša, Miroslav, *Izazovi povijesnog zanata: lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanja Antibarbarus, biblioteka »Historia«, Zagreb, 2002.
- Bertoša, Miroslav, Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 41/42, 1999/2000.
- Bosančić, Boris, Uloga opisnih označiteljskih jezika u razvoju digitalne humanistike, *Libellarium IV*, 1(2011)
- Botica Ivan, Doblanović Danijela, Jašo Marta, *Kvadirna ili ligištara bratovštine Sv. Antona opata iz Zabrečca u Dolini*, Državni arhiv u Pazinu, 2016.
- Božić Bogović, Dubravka, *Rođenje, brak i smrt - stanovništvo Baranje u 18. stoljeću*, Beli Manastir: Ogranak Matice Hrvatske u Belom Manastiru, Centar za kulturu Grada Belog Manastira, 2013.
- Božić Bogović Dubravka, Lovaš Eldina, *Stanovništvo reformirane vjeroispovijesti u južnoj Baranji 1750. – 1850.*, Osijek: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod ; Mađarsko kulturno društvo "Népkör" Osijek, 2019.
- Cargnelutti, Liliana, Inventario dell'archivio della pieve di S. Maria Assunta, *Società Filologica Friulana*, Udine, 2001., 11-12; Gemonamusei, Museo della Pieve e Tesoro

- del Duomo, dostupno na: <http://www.gemonamusei.altervista.org/musei/museo-della-pieve/>
- Codex Iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, Fontium annotatione Auctus, Libreria editrice Vaticana 1989; hrvatski prijevod Glasa Koncila, Zagreb, 1996.
 - Codex iuris canonici, Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12176>
 - Čapo, Jasna, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, u: A. Sekulić (ur.), *Zbornik - Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, Zagreb, Matica hrvatska, 1993.
 - Dade Registers, Discovering English Ancestors, Brigham Young University, dostupno na: <http://englishancestors.byu.edu/Pages/dade-registers>
 - Demeglio, Paolo, *Un paesaggio medievale tra Piemonte e Liguria – Il sito di Santa Giulitta e l'Alta Val Tanaro*, Firenze, 2019.
 - Doblanović, Danijela, Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. - 1861.), *Tabula : časopis Filozofskog fakulteta*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, No. 12, 2014.
 - Doblanović Šuran Danijela, Mogorović Crljenko Marija, *Matična knjiga krštenih Župe Umag (1483. – 1643.)*, Državni arhiv u Pazinu, 2019.
 - Dugac, Željko, Bolje kopati zahod nego grob: Zdravstveno prosvjeđivanje o higijeni nužnika u međuratnom razdoblju, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol.44 No.2, Studeni 2012.
 - FamilySearch Digital Records Access Replacing Microfilm, FamilySearch, 26. lipnja 2017., dostupno na: <https://media.familysearch.org/familysearch-digital-records-access-replacing-microfilm/>
 - FamilyTree, Ivan Okmaca (1992. – Living), Person, FamilySearch, dostupno na: <https://www.familysearch.org/tree/pedigree/landscape/LRKK-ZPV>
 - Fatović-Ferenčić Stella, Matične knjige kao izvor za proučavanje hrvatske medicinske baštine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 41/42, 1999/2000.
 - Filologija, Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19621>
 - Flanders Julia, Mylonas Elli, *Digital Humanities – Encyclopedia of Library and Information Sciences*, 3rd ed. 1 : 1, 1557 – 1568. Chicago: American Library Association., 2009.

- France Church Records, FamilySearch, dostupno na: https://www.familysearch.org/wiki/en/France_Church_Records
- Genealogija, Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=21578>
- Genealogija, Izbor iz istraživačkih tema, Hrvatski državni arhiv, dostupno na: <http://zagreb.arhiv.hr/hr/teme/fs-ovi/genealogija.htm>
- Genealogija, Proleksis enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://proleksis.lzmk.hr/22972/>
- Hawlina, Peter, *Rodoslovni priručnik*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009.
- History of Parish Registers in England, FamilySearch, dostupno na: https://www.familysearch.org/wiki/en/History_of_Parish_Registers_in_England
- Hrgović Josip, Polšek Darko, *Evolucija društvenosti*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- Hrvatske matične knjige dostupne u digitalnom obliku, Sambunjak, Sven, Hrvatsko rodoslovno društvo "Pavao Ritter Vitezović", 2012., dostupno na: <http://www.rodoslovlje.hr/clanci/hrvatske-maticne-knjige-dostupne-u-digitalnom-obliku>
- Horvat, Renata, Prikaz ustroja sustava za digitalizaciju mikrofilmova Nacionalne knjižnice Republike Češke, Prag, 12–16. svibnja 2003., *Arhivski vjesnik*, Vol. 46 No. 1, 2003.
- Humphrey T., John, *Understanding and Using Baptismal Records*, Washington, DC : Humphrey Publications, 1996., dostupno na: <https://www.ngsgenealogy.org/baptismal-records/>
- IACRUS - International Center for Archival Research, dostupno na: <https://icar-us.eu/en/>
- ICARUS – Matricula, dostupno na: <https://data.matricula-online.eu/en/bestande/>
- ICARUS – Matricula, Matična knjiga vjenčanih Bosansko Grahovo, Banja Luka, dostupno na: <https://data.matricula-online.eu/en/BiH/banjaluka/bosansko-grahovo/02-01/?pg=5>
- Jelinčić, Jakov, Tri knjižice Stanja duša Župe Buje za 1652., 1655. i 1656. godinu, *Vjesnik Istarskog arhiva*, Vol. 18, No. (2011.), 2011.
- Jelinčić Jakov, Poropat Branka, Doblanić Danijela, Popis matičnih knjiga, *Vjesnik Istarskog arhiva*, Vol. 11-13 No. (2004.-2006.), 2008.

- Kaplan, Josip, *Sunce na Kvarnere : izbor zbornih skladbi Josipa Kaplana*, urednica Doris Kovčić; notografija Alen Mančić, Viškovo, Rijeka: Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov: Pjevački zbor mladih "Josip Kaplan", Sveti Ivan Zelina: Tiskara Zelina, 2016.
- Kardum, Igor, *Evolucija i ljudsko ponašanje*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003
- Katić, Tinka, Digitalizacija stare građe, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46, 3-4 2003.
- Lauc Davor, Vitek Darko, Logika povijesne znanosti – problem rekonstrukcije obitelji, *Povijesni prilozi*, Vol. 29, No. 39, 2010.
- Lemić, Vlatka, *Arhivi i digitalno doba*, Naklada Ljevak, Zagreb, listopad 2019.
- Lemić, Vlatka, *Arhivi i arhivistika za suvremenog korisnika*, Naklada Ljevak, Zagreb, ožujak 2016.
- Manifesto for the Digital Humanities, THATCamp Paris 2010., dostupno na: <https://tcp.hypotheses.org/411>
- Matična knjiga rođenih Barban 1716., FamilySearch, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899X-PLM4?i=10&wc=9R2Z-6TT%3A391644801%2C392362701%2C392362702&cc=2040054>
- Matična knjiga rođenih, Pazin, 1784., FamilySearch, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q5Q-G99F-V4LD?i=427&wc=9R2F-DPD%3A391644801%2C392372801%2C392372901&cc=2040054>
- Matična knjiga umrlih Pazin 1784., FamilySearch, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899F-2B9?i=350&wc=9R2F-FMQ%3A391644801%2C392372801%2C392373601&cc=2040054>
- Matična knjiga vjenčanih Pula 1815., FamilySearch, dostupno na <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99X-R9S2-J?i=264&wc=9R28-T3F%3A391644801%2C391661301%2C392389701&cc=2040054>
- Matične knjige, Državni arhiv u Pazinu, dostupno na: <https://www.dapa.hr/maticne-knjige/>
- Matične knjige, Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1696>
- Milanović, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga I. (1797 – 1882), Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda u Pazinu 1967.
- Miller, Geoffrey, *Razum i razmnožavanje – Kako je izbor partnera oblikovao evoluciju ljudske naravi*, Algoritam, Zagreb, siječanj 2007.

- Modrušan, Martin, *Vrste arhivskih i drugih dokumenata kao izvor za genealoška istraživanja*, Slovensko rodoslovno društvo, 2001; dostupno na: http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Modrusan_Hrvatski_arhivi.htm
- Morris, Susan, Bishop Shute Barrington and the English Parish Register, *Debrett Ancestry Research*, November 8, 2013; dostupno na: <https://debrettancestryresearch.com/bishop-shute-barrington-and-the-english-parish-register/>
- Nejašmić, Ivo, *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga 2005.
- Nikolić, Davor, Digitalna humanistika i nacionalna filologija: o mogućim implikacijama računalnoga obrata, *Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, Vol. 40 No. 60, 2016.
- O društvu, Hrvatsko rodoslovno društvo "Pavao Ritter Vitezović", dostupno na: <http://www.rodoslovlje.hr/o-drustvu>
- Oates, Jonathan, *Tracing Your Ancestors from 1066 to 1837*, Pen and Sword (March 19, 2012.)
- Okmaca, Ivan, Stanovništvo Kringe prema matičnim knjigama krštenih (1841. – 1851.), Klub studenata povijesti – ISHA Pula, *Epylon*, broj 13, 2017.
- Paver Mladen, Gledec Gordan, *Pred zagonetkom obiteljskog stabla: priručnik za istraživanje obiteljskog rodoslovlja*. Zagreb: Matis, 2009.
- Pisana Baština, portal digitalizirane hrvatske pisane baštine zadrsko-šibenskog područja, Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti, Zadar, 2018., dostupno na: <https://pisanabastina.unizd.hr>
- Polšek, Darko, *Sociobiologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 1997.
- Popis matičnih knjiga, Državni arhiv u Pazinu, dostupno na: <https://www.dapa.hr/maticne-knjige/>
- Programska podrška za izradu genealoških stabala, dostupno na: <http://www.rodoslovlje.hr/istrazivanja/programska-podrska>
- Projekt Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom, dostupno na: <https://pisanabastina.unizd.hr/?cnt=goals>
- Registar arhivskih fondova i zbirki RH, nacionalni arhivski informacijski sustav, dostupno na: <http://arhinet.arhiv.hr/page.aspx?id=3>

- Renhart Erich, Tomić Marijana, Digitalizacija, bibliografska obrada, istraživanje i komuniciranje zadarske pisane baštine, *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture* 20, 2017.
- Ridley, Matt, *Agilni gen „Nature via Nurture“ – Geni, iskustvo i što nas čini ljudima*, evolutio evolutionis, Prvo izdanje, Zagreb, 2009
- Ručević, Božidar, *Hrvatska nacionalna genealogija – hrvatski rodoslovni projekt*, Redak, Split, 2017.
- Search document collection index, Society of Genealogists, dostupno na: <http://www.sog.org.uk/search-records/index-of-the-document-collection/>
- Skenderović, Robert, *Najstarija matična knjiga brodske župe Presvetog Trojstva (1701. – 1735.)*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Franjevački samostan u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod, 2012.
- Sršan, Stjepan, Matične knjige za područje Historijskog arhiva u Osijeku, *Arhivski vjesnik* 30/1987.
- Stipetić Vladimir, Vekarić Nenad, *Povijesna demografija Hrvatske*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2004.
- Stolac, Diana, Matične knjige – izvor za filološka istraživanja, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 41/42, 1999/2000.
- Strgačić, Ante, Inventar fonda matičnih knjiga Državnog arhiva u Zadru, *Arhivski vjesnik*, Vol. 2 No. 1, 1959.
- Štoković, Alojz, "Cognomen mutatum" - etnocidna bilješka na rubovima uobičajenih odjeljaka matičnih knjiga za talijanske uprave u Istri od 1918. do 1943. godine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 41-42(2000)
- The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent, Ed. and trans. J. Waterworth (London: Dolman, 1848), dostupno na: http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1545,_Concilium_Tridentinum,_Canons_And DECREES,_EN.pdf
- The novels of Justinian, Novel. 74., translated by Samuel P. Scott (Cincinnati, 1932), dostupno na: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N74_Scott.htm
- Thomas David, Fowler Simon, Johnson Valerie, *The Silence of the Archive*, London, Facet Publishing, 2017.
- Tomić, Marijana, *Hrvatskoglagoljski brevijari na razmeđu rukopisne i tiskane tradicije*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.

- Vekarić, Nenad, Genealogija u službi onomastike, *Folia onomastica Croatica*, No. 12/13, 2003.
- Vekarić, Nenad, Metoda „reprezentativne kapi“ i genealoška metoda u povijesnoj demografiji, *Povijesni prilozi*, Vol. 29 No. 39, 2010.
- Vekarić Nenad, Vranješ-Šoljan Božena, *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, Zagreb - Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Sveučilište u Dubrovniku, 2009.
- Vlahov, Dražen, Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu, *Vjesnik Istarskog arhiva*, Vol. 2-3 No. (1992.-1993.), 1994.
- Vlahov Dražen, Jelinčić Jakov, Doblanović Danijela, Uvod, *Vjesnik Istarskog arhiva*, Vol. 11-13 No. (2004.-2006.), 2008.
- Warwick Claire, Terras Mellisa, Nyhan Julianne, *Digital Humanities in Practice*, UCL Centre for Digital Humanities, Facet Publishing (October 16, 2012.)
- Wilson O., Edward, *O ljudskoj prirodi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, travanj 2007.
- Zemon Davis, Natalie, *Povratak Martina Guerrea*, Konzor, Zagreb, 2001.
- Zmajčić, Bartol, *Heraldika, sfragistika, genealogija*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.

Summary

Possibilities of registry book research within digital humanities

The application of registers in the context of an archival source for scientific research is most often found in the research work of historians, mainly in its auxiliary sciences of genealogy and historical demography. However, although the mentioned source is most often in the service of the said sciences, they represent not only the corpus for historical research, but also for research of everyday life (ethnology), palaeography, linguistics if it is about old registers written in old forms and types of letters, etc. Thus, their role is found in a much wider range of scientific disciplines.

Moreover, registries in the contemporary world are not used exclusively in the segment of traditional humanities, but their application is in a certain part of digital humanities, a fast-growing interdisciplinary field that is emerging as a kind of response to the already established technological revolution. In this way researchers of history, demography, ethnology, linguistics ... are faced with challenges expressed in a new, changed methodology and approach to research, where the 'craft' of these researchers provides a different approach to information, and data analysis revolutionary and innovative results that again open an unlimited questions to science.

In addition to the theoretical analysis of the importance and application of registry books in science, with a special emphasis on digital humanities, the research part of the paper focused on surveying archives and interviewing scientists in the field of humanities, provides answers to questions such as: how important are the registry books and what is their usability? What do registries represent in the academic community and how are they useful in their work? How much attention is paid to them in terms of protection and preservation? Are there any plans for their complete digitalization, etc.?

Considering the fact that the topic of this paper is complex and covers a wide field of research, in the analysis this paper is limited to the territory of the Republic of Croatia and presents data related exclusively to its geographical area.

Key words: Registry books, digital humanities, genealogy, historical demography, philology

9. Popis priloga

Anketa

Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti
Diplomski sveučilišni studij Informacijske znanosti
(jednopedmetni-izvanredni)

Odgovori na pitanja bit će korišteni isključivo u svrhu izrade diplomskoga rada - „Mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike“

1. Digitalizirate li matične knjige i u kojoj mjeri?
2. Imate li definiran plan i program za digitalizaciju matičnih knjiga i kakav?
3. Jesu li Vam matične knjige prioriteti pri izradi popisa za digitalizaciju?
4. Je li korisnicima dostupan popis dostupnih matičnih knjiga Vaše institucije?
5. Jesu li digitalizirane matične knjige dostupne korisnicima u otvorenom pristupu?
6. Ukoliko digitalizirane matične knjige nisu dostupne u otvorenom pristupu, na koji su način dostupne korisnicima i naplaćuje li im se pristup?
7. Imate li podatke o tome koriste li se i u kojoj mjeri digitalizirane matične knjige koje su dostupne Vašim korisnicima?
8. Koordinirate li na razini cijele arhivističke zajednice u Hrvatskoj digitalizaciju matičnih knjiga?
9. Isporučujete li podatke o digitaliziranim matičnim knjigama te digitalne reprodukcije matičnih knjiga u strane baze podataka digitaliziranih matičnih knjiga (npr. *Matricula online*)
10. Transliteriraju li se i u kojoj mjeri matične knjige u Vašoj ustanovi? Ako da, jesu li transliteracije dostupne korisnicima i u kojem obliku.
11. Prikupljate li i pohranjujete li podatke o objavljenim znanstvenim i drugim radovima izrađenim na temelju istraživanja matičnih knjiga koje se čuvaju u Vašoj ustanovi.
12. U kolikoj su mjeri prema Vašim saznanjima matične knjige korištene za istraživanja i znanstveni rad?
13. Imate li uvid u to zahtijevaju li korisnici originale ili žele uvid u digitalizirane reprodukcije matičnih knjiga?
14. Surađujete li sa stranim arhivima/institucijama/udrugama vezano uz matične knjige i na koji način?

Intervju

Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti

Diplomski sveučilišni studij Informacijske znanosti

(jednopedmetni-izvanredni)

Odgovori na pitanja bit će korišteni isključivo u svrhu izrade diplomskoga rada - „Mogućnosti istraživanja matičnih knjiga u okviru digitalne humanistike“

1. Koristite li za svoja istraživanja matične knjige?
2. Radite li istraživanja na originalnim matičnim knjigama, u čitaonicama arhiva?
3. Radite li svoja istraživanja na digitalnim reprodukcijama matičnih knjiga?
4. Ukoliko radite svoja istraživanja na originalnim matičnim knjigama, biste li radili na digitalnim, da su Vam dostupne.
5. Bi li Vam bilo lakše istraživanje provesti na originalnim matičnim knjigama ili na digitalnim reprodukcijama?
6. U kojem je znanstvenom području/polju/grani istraživanje koje provodite/planirate provesti na temelju matičnih knjiga (navesti područje, polje i granu – Prema: http://www.rektorski-zbor.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Tijela_sluzbe/Rektorski_zbor/dokumenti/Pravilnik_o_znanstvenim_i_umjetnickim_podrucjima_poljima_i_granama.pdf)
7. Koju znanstvenu metodu koristite? (ukoliko možete odgovoriti)
8. Možete li ukratko opisati istraživanje?
9. Koristite li neke od digitalnih alata za koje Vam je potrebna digitalna reprodukcija matične knjige? (npr. neki alat za transliteraciju i sl.)
10. Biste li se odlučili na istraživanje da znate da je matična knjiga koja Vam je potrebna digitalizirana ili to nije presudno?
11. Smatrate li da nedostatak digitaliziranih matičnih knjiga ograničava Vaše istraživanje, ako da na koji način?

Isporučuju digitalizirane MK stranim bazama navedenih	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	/	NE
Transliteriraju MK	DA	DA	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	/	NE
Prikupljaju podataka o objavljenim znanstvenim i drugim radovima na temelju MK njihove ustanove	DA	DA	NE	DA	NE	DA	DA	DA	DA	DA	NE
Suraduju sa stranim arhivima/ ustanovama/ udrugama vezano uz MK	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	/	NE